

ALMA MATER
EUROPAEA
ECM

11. znanstvena konferenca z mednarodno udeležbo
**ZA ČLOVEKA GRE 2023: DRUŽBENI IN TEHNOLOŠKI
RAZVOJ ZA VARNOST TER DOSTOJANSTVO**

The 11th Annual Conference with international participation
**IT'S ABOUT PEOPLE 2023: SOCIAL AND TECHNOLOGICAL
DEVELOPMENT IN SERVICE OF SECURITY AND DIGNITY**

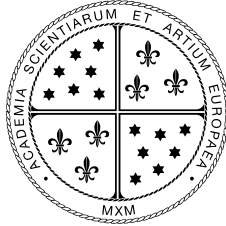
VZGOJA, IZOBRAŽEVANJE IN DUŠEVNO ZDRAVJE
Zbornik recenziranih znanstvenih prispevkov

EDUCATION AND MENTAL HEALTH
Proceedings book with peer review on scholarly papers

Urednik / Editor: Sebastjan Kristovič

MARIBOR, 2024

conference.almamater.si

ALMA MATER

EUROPAEA

E C M

ALMA MATER PRESS

Mednarodna znanstvena konferenca ZA ČLOVEKA GRE 2023
ZBORNİK RECENZIRANIH ZNANSTVENIH PRISPEVKOV – VZGOJA, IZOBRAŽEVANJE IN DUŠEVNO ZDRAVJE
International Scientific Conference IT'S ABOUT PEOPLE 2023
PROCEEDINGS BOOK WITH PEER REVIEW ON SCHOLARLY PAPERS – EDUCATION AND MENTAL HEALTH

Honorary Committee:

Dr. Nataša Pirc Musar, President of the Republic of Slovenia; Prof. Dr. Klaus Mainzer, President of the European Academy of Sciences and Arts Salzburg; Prof. Dr. Ludvik Toplak, President Alma Mater Europaea – ECM, Slovenia; Mariya Gabriel, EU Commissioner for Innovation, Research, Culture, Education and Youth; Prof. Dr. Felix Unger, Honorary President of the European Academy of Sciences and Arts Salzburg; Prof. Dr. Jeffrey D. Sachs, Columbia University, New York, USA; Dr. Sonia Ehrlich Sachs, Research Scholar, Earth Institute, Columbia University, New York, USA; Dr. Igor Papič, Minister of Higher Education, Science and Innovation, Republic of Slovenia; Prof. Dr. Jeremy Howick, Director of the Stoneygate Centre for Excellence in Empathic Healthcare, University of Leicester, UK; Prof. Dr. Jurij Toplak, Alma Mater Europaea – ECM, Fordham University, New York, USA, President of the organizing committee of the It's About People Conference; Prof. Dr. Peter Štih, President of Slovenian Academy of Sciences and Arts; Prof. Dr. Michael Molls, Director of the Institute for Advanced Study, Technical University of Munich; Prof. Dr. Markus Schwaiger, President of the Bavarian Academy of Sciences; Prof. Dr. Dragan Ljutić, Rector, University of Split; His Eminence Cardinal Vinko Puljić, Archbishop emeritus of Vrhbosna, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina; Archbishop Alojzij Cvikel, Archdiocese of Maribor; Dr. Damir Boras, Former Rector of the University of Zagreb, Croatia; Zoran Tomić, Rector, University of Mostar; Prof. Dr. Marin Milković, Rector, University North, Croatia; Prof. Dr. Mitja Slavinec, President of PAZU - Pomurska akademsko znanstvena unija; Dr. Franci Demšar, Director of Slovenian Quality Assurance Agency for Higher Education.

Scientific and programme Committee:

Klaus Mainzer, Ludvik Toplak, Felix Unger, Jeffrey Sachs, Sonia Ehrlich Sachs, Peter Štih, Jana Goriup, Peter Seljak, Mladen Herc, Matej Mertik, Maciej Wiegłosz, Matjaž Perc, Franci Solina, Gašper Hrastelj, Sebastjan Kristovič, Jasmina Kristovič, Nandu Goswami, Rado Pišot, Edvard Jakšič, David Bogataj, Peter Pavel Klasinc, Dieter Schlenker, Vladimir Trajkovski, Jurij Toplak, Luka Martin Tomažič, Suzana Bračič Tomažič, Daniel Siter, Lenart Škof, Anja Hellmuth Kramberger, Barbara Toplak Perovič, Mladen Radujkovič, Reinhard Wagner, Svebor Sečak, Polonca Pangrčič, Zlatko Bukvič, Živa Arko, Tadej Strojnik, Monika Sobočan, Nataša Štandeker, Verica Trstenjak, Elena-Simina Tănăsescu, Lea Di Salvatore, Marko Novak, Katarina Puš, Uroš Marušič, Daria Mustić, Miha Šepec, Gašper Pirc, Luka Trebežnik, Katja Holnthaner Zorec, Miha Jurečič, Gunnar Lühr, Peter Volasko, Igor Emri, Rok Svetlič, Laurence Hewick.

Organisational board:

Jurij Toplak (president), Luka Martin Tomažič (vice-president), Daniel Siter, Matej Mertik, Tanja Angleitner Sagadin, Špela Pokeržnik, Špela Ekselenski Bečić, Urška Grubač Kaučič, Marko Bencak, Uroš Kugl, Katarina Pernat, Petra Braček Kirbiš, Suzanna Mežnarec Novosel, Mladen Herc, Jana Goriup, Peter Seljak, Sebastjan Kristovič, Edvard Jakšič, David Bogataj, Peter Pavel Klasinc, Anja Hellmuth Kramberger, Lenart Škof, Barbara Toplak Perovič, Reinhard Wagner, Svebor Sečak, Mladen Radujkovič.

Urednik / Editor: Prof. Dr. Sebastjan Kristovič

Recenzenta / Reviewers: Prof. Dr. Sebastjan Kristovič, Dr. Polonca Pangrčič

Tehnični urednik / Technical editor: Suzanna Mežnarec Novosel

Oblikovanje in prelom / Pre-press preparation: Tjaša Pogorevc s. p.

Izdaja / Edition: 2. dopolnjena spletna izdaja / 2nd Supplemented Online Edition

Kraj / Place: Maribor.

Izdajatelj / Publisher: AMEU – ECM, Alma Mater Press

Za založbo / For the publisher: Prof. Dr. Ludvik Toplak

Leto izdaje / Year of publishing: 2024

Dostopno na / Available at: <https://press.almamater.si/index.php/amp/catalog/category/CONF>

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Univerzitetna knjižnica Maribor

37.015.3:613.8(082)

ZA človeka gre: družbeni in tehnološki razvoj za varnost ter dostojanstvo (11 ; 2023 ; Maribor)

11. znanstvena konferenca z mednarodno udeležbo Za človeka gre 2023: Družbeni in tehnološki razvoj za varnost ter dostojanstvo [Elektronski vir] = The 11th Annual Conference with international participation It's About People 2023: Social and technological Development in Service of Security and Dignity : 10. - 17. marec 2023 = 10 - 17 March 2023 : vzgoja, izobraževanje in duševno zdravje = education and mental health = proceedings book with peer review on scholarly papers : zbornik recenziranih znanstvenih prispevkov = proceedings book with peer review on scholarly papers / urednik, editor Sebastjan Kristovič. - 2., dopolnjena spletna izd. - E-zbornik. - Maribor : AMEU - ECM, Alma Mater Press, 2024

Način dostopa (URL):

<https://press.almamater.si/index.php/amp/catalog/category/CONF>

ISBN 978-961-7183-30-6

COBISS.SI-ID 181676803

Avtorji člankov odgovarjajo za vse trditve in podatke, ki jih navedejo v svojih člankih.
The authors of the articles are responsible for all claims and data they list in their article(s).

ALMA MATER
EUROPAEA
ECM

ALMA MATER PRESS

11. znanstvena konferenca z mednarodno udeležbo
ZA ČLOVEKA GRE 2023:
DRUŽBENI IN TEHNOLOŠKI RAZVOJ ZA VARNOST TER DOSTOJANSTVO
10. – 17. marec 2023

The 11th Scientific Conference with international participation
IT'S ABOUT PEOPLE 2023:
SOCIAL AND TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT IN SERVICE
OF SECURITY AND DIGNITY
10 – 17 March 2023

VZGOJA, IZOBRAŽEVANJE IN DUŠEVNO ZDRAVJE
Zbornik recenziranih znanstvenih prispevkov
EDUCATION AND MENTAL HEALTH
Proceedings book with peer review on scholarly papers

MARIBOR, 2024

TABLE OF CONTENTS

UVOD V ZBORNIK / INTRODUCTION TO PROCEEDINGS	6
Barbara Simonič ČUSTVOVANJE IN PSIHOSOCIALNA FUNKCIONALNOST ODRASLIH OTROK ALKOHOLIKOV / EMOTION REGULATION AND PSYCHOSOCIAL FUNCTIONING OF ADULT CHILDREN OF ALCOHOLICS	7
Lidija Zorman, Jasmina Kristovič MLADI ODRASLI IN NJIHOVO DOJEMANJE SMISLA ŽIVLJENJA / YOUNG ADULTS AND THEIR PERCEPTION OF THE MEANING OF LIFE	17
David Kraner STALNA PRIKLJUČENOST NA SPLET, RAZTRESENOST, DEMOTIVACIJA IN PROBLEM SOCIALNEGA VKLJUČEVANJA / CONSTANTLY CONNECTED TO THE INTERNET, DISTRACTION, DEMOTIVATION, AND THE PROBLEM OF SOCIAL INCLUSION	27
Janez Čmer VPLIV UČITELJEV ŠPORTA NA NAVADE UČENCEV / THE INFLUENCE OF PHYSICAL EDUCATION TEACHERS ON THE HABITS OF STUDENTS	42
Nataša Demšar Pečak IZZIVI PARTICIPACIJE OTROK IN MLADOSTNIKOV V DIGITALNEM OKOLJU / CHALLENGES OF PARTICIPATION OF CHILDREN AND ADOLESCENTS IN THE DIGITAL ENVIRONMENT	51
Anja Žavbi ČUSTVENE STISKE MLADOSTNIKOV IN NAČINI POMOČI / EMOTIONAL DIFFICULTIES OF ADOLESCENTS AND WAYS TO HELP	63
Irena Marinič PREGLED STANJA POTREB ZAPOSLENIH V VZGOJI IN IZOBRAŽEVANJU PO DODATNIH ZNANJIH O AVTIZMU V SLOVENIJI / REVIEW OF EDUCATORS' NEEDS FOR ADDITIONAL KNOWLEDGE ABOUT AUTISM IN SLOVENIA	71
Ivana Vinčekovič, Ivana Rašan, Renata Pinjatela PROJECT ATTEND: EXAMPLE OF A MULTIDISCIPLINARY APPROACH IN THE USE OF ASSISTIVE TECHNOLOGY	82
Edra Fresku, Seida Daija, Suada Veka, Arlinda Ramaj IDENTIFYING THE PROBLEMS ASSOCIATED WITH THE IMPLEMENTATION OF THE ICT SUBJECT IN PRE-UNIVERSITY EDUCATION	90
Lea Masnjak Šuškovič, Daniela Bratkovič, Ana-Marija Bohaček, Alisa Fabris THE USE OF DIGITAL TECHNOLOGY FOR SOCIAL INCLUSION AMONG PEOPLE WITH ID	99
Elona Hasmujaj RELATIONSHIP BETWEEN INTERNET ADDICTION, LONELINESS, DEPRESSION, ANXIETY, AND STRESS AMONG STUDENTS OF UNIVERSITY OF SHKODRA, ALBANIA	111
Dora Ernoić APPLICATION OF SENSORY INTEGRATION IN INCLUSIVE ENVIRONMENT DESIGN FOR CHILDREN	120
Dajana Rakić CROATIAN STUDENTS' PERCEPTION OF THEIR SPOKEN ABILITIES IN ENGLISH AND HOW IT TRANSLATES INTO THEIR AWARENESS OF BEING SUCCESSFUL IN GENERAL	125

UVOD V ZBORNIK

Zelo sem vesel izredno številčne udeležbe letošnje 11. znanstvene konference, ki smo jo organizirali skupaj z *Evropsko akademijo znanosti in umetnosti* s sedežem v Salzburgu in ki je potekala pod pokroviteljstvom predsednice Republike Slovenije dr. Nataše Pirc Musar.

Letos je bilo z nami veliko mednarodno uveljavljenih imen iz sveta stroke in znanosti; naj omenim prof. dr. Klaus Mainzerja, predsednika Evropske akademije znanosti in umetnosti, prof. dr. Jeffreyja Sachsa, profesorja iz Univerze Columbia iz ZDA, Mariyo Gabriel, Evropsko komisarko za inovacije, raziskave, kulturo, izobraževanje in mlade, prof. dr. Felix Ungerja, častnega predsednika Evropske akademije znanosti in umetnosti, prof. dr. Martina Kempa, zaslužnega profesorja iz Univerze v Oxfordu, prof. dr. Freda Volkmarja, profesorja iz Univerze Yale iz ZDA.

Letošnji naslov konference je bil *Za človeka gre: Družbeni in tehnološki razvoj za varnost in dostojanstvo*. Poudarek je na človeški varnosti, v širšem in ožjem smislu ter ohranjanju in varovanju človekovega dostojanstva. Naša sekcija *Vzgoja, izobraževanje in duševno zdravje* je v službi tega poslanstva že več let.

Sekcija iz leta v leto raste, tako po številu slušateljev, kot po številu prispevkov. Letos je bilo 26 odličnih, aktualnih in relevantnih referatov domačih in tujih avtorjev, ki so zajemali različne aspekte vseh treh področij sekcije ter skoraj 600 slušateljev. Ker so v sekciji sodelovali tudi udeleženci iz drugih držav, izdajamo zbornik v dveh jezikih. Vse to potrjuje, kako pomembno je graditi mostove, se povezovati, združevati moči in znanje ter skupaj graditi boljšo prihodnost.

Iskrena hvala vsem za sodelovanje in podporo.

Vzgoja, izobraževanje in duševno zdravje so pravzaprav konstitutivni elementi kakovosti življenja, človekovega dostojanstva, razvoja posameznika in družbe ter naše skupne prihodnosti. To so korenine vsake družbe. Če se korenine začnejo sušiti vemo kakšne so posledice za drevo ali rastlino. Smisel in namen naše sekcije je prav ta – da te korenine čim bolj napojimo s svežo vodo in različnimi hranilnimi snovmi. Da bo to, nekoliko posušeno in gingavo drevo, pognalo močne korenine ter zrastle v visoko – lepo prihodnost.

prof. dr. Sebastjan Kristovič, urednik

INTRODUCTION TO PROCEEDINGS

I am very happy with the exceptionally large number of participants in this year's, 11th scientific conference, which we organized together with the *European Academy of Sciences and Arts*, based in Salzburg, and which was held under the honorary patronage of the President of the Republic of Slovenia, dr. Nataša Pirc Musar.

This year, many internationally renowned names from the world of stroke and science were with us; let me mention Prof. Dr. Klaus Mainzer, president of the European Academy of Sciences and Arts, Prof. Dr. Jeffrey Sachs, professor at Columbia University from the USA, Mariya Gabriel, European Commissioner for Innovation, Research, Culture, Education and Youth, Prof. Dr. Felix Unger, honorary president of the European Academy of Sciences and Arts, Prof. Dr. Martin Kemp, professor emeritus of the University of Oxford, Prof. Dr. Fred Volkmar, professor of Yale University from the USA.

The title of this year's conference was *It's About People: Social and Technological Development in Service of Security and Dignity*. The emphasis is on human security, in the broader and narrower sense, and the preservation and protection of human dignity. Our *Education and Mental Health Section* has been serving this mission for many years.

The section grows year by year, both in terms of the number of listeners and the number of contributions. This year there were 26 excellent, current and relevant papers by domestic and foreign authors, covering various aspects of all three areas of the section and almost 600 listeners. Since participants from other countries also took part in the section, we publish the proceedings in two languages. All this confirms how important it is to build bridges, connect, combine strengths and knowledge, and build a better future together.

Sincerely thanks to everyone for their cooperation and support.

Education and mental health are in fact constitutive elements of the quality of life, human dignity, the development of the individual and society, and our common future. These are the roots of every society. If the roots start to dry, we know what the consequences are for the tree or plant. The meaning and purpose of our section is precisely this - to water these roots as much as possible with fresh water and various nutrients. That this, somewhat dried and gingiva tree, will grow strong roots and grow into a tall - beautiful future.

Prof. Dr. Sebastjan Kristovič, editor

ČUSTVOVANJE IN PSIHOSOCIALNA FUNKCIONALNOST ODRASLIH OTROK ALKOHOLIKOV EMOTION REGULATION AND PSYCHOSOCIAL FUNCTIONING OF ADULT CHILDREN OF ALCOHOLICS

prof. dr. Barbara Simonič, spec. zakonske in družinske terapije
Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani, Slovenija

POVZETEK

Odraščanje v družini, v kateri je eden ali oba starša zasvojen z alkoholom, povzroča otroku posledice, ki se lahko nadaljujejo tudi v odrasli dobi. Tako imenovani »odrasli otroci alkoholikov« (OOA), ki so del ali celotno otroštvo odraščali v disfunkcionalni družini, v kateri je bila največja težava odvisnost od alkohola enega ali obeh staršev, so bolj občutljivi na življenjske stresorje in imajo več težav s prilagajanjem. Iz otroštva nosijo veliko nerešenih vprašanj, potlačenih in nerazrešenih vsebin, ki sooblikujejo njihovo delovanje v odrasli dobi, ki se pogosto izkaže za čustveno in socialno nezrelo.

V prispevku so predstavljeni rezultati raziskave, ki prikazuje značilnosti čustvene regulacije in psihosocialnega delovanja OOA v primerjavi z osebami, ki niso odraščale v družinah z alkoholizmom. Ranljivost na področju čustvenega uravnavanja pri OOA bo prikazana kot pomembna spremenljivka, ki je povezana s težavami psihosocialnega delovanja. V študijo je bilo vključenih 563 udeležencev, od tega 229 oseb, ki so bile OOA. Rezultati Mann-Whitneyjevega U-testa kažejo, da imajo OOA v primerjavi z osebami, ki niso OOA, več težav na področju uravnavanja čustev, doživljajo več individualnih problemov in manj moči, svoje trenutno družinsko življenje ocenjujejo kot manj funkcionalno in so manj zadovoljni s svojim partnerskim odnosom. Težave pri uravnavanju čustev so povezane z večjimi težavami v njihovem psihosocialnem delovanju.

*Doseženi rezultati so nastali v okviru projekta št. J5-2570, ki ga je financirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Ključne besede: alkoholizem, zasvojenost, družina, odnosi, otroci, razvoj

ABSTRACT

Growing up in a family affected by alcohol addiction in one or both parents has consequences for the child that can persist into the child's adulthood. The so-called „adult children of alcoholics“ (OOA), who grew up for part or all of their childhood in a dysfunctional family where the biggest problem was alcohol addiction of one or both parents, are more sensitive to life stressors and have more adjustment problems. They carry many unresolved issues from childhood, repressed and unresolved content, which co-shape their functioning in adulthood, which often turns out to be emotionally and socially immature.

The paper presents the results of a study showing the characteristics of emotional regulation and psychosocial functioning of OOAs compared to persons who did not grow up in families with alcoholism. Vulnerability in the field of emotional regulation at OOAs will be shown as important background variable correlated with difficulties of psychosocial functioning. The study included 563 participants, 229 of whom were OOAs. The Mann-Whitney U-test results show that OOAs, compared to non-OOAs, have more difficulties in emotion regulation, experience more individual problems and less strengths, rate their current family life as less functional, and are less satisfied with their partner relationship. Difficulties in their emotional regulation are correlated with more difficulties in their psychosocial functioning.

*The author acknowledges partial financial support from the Slovenian Research Agency (project No. J5-2570).

Keywords: alcoholism, addiction, family, relationships, children, development

1 UVOD

Po podatkih Nacionalnega inštituta za javno zdravje (2016, 7) 43 % prebivalcev Slovenije, starih 25–64 let, pije visoko tvegano (pije alkohol v količinah ali na način, ki lahko kratko- in/ali dolgoročno vodijo do razvoja škodljivih posledic zaradi alkohola). Ob takih številki je veliko tudi oseb, ki jih škodljiva raba alkohola posredno prizadene in zaznamuje. Med njimi so predvsem partnerji in otroci oseb s problematičnim uživanjem alkohola. V ZDA naj bi 1 od 10 otrok (10,5 %) živel z vsaj enim staršem z motnjo zlorabe alkohola (Lipari, Struther in Van Horn 2017). Pri tem ni problematična le sama zloraba substanc pri starših, ampak predvsem to, da se v povezavi s tem pogosteje razvijejo dodatne obremenilne okoliščine, ki vplivajo na otrokov razvoj.

Alkoholiki imajo različne težave. Alkoholizem vodi v disfunkcionalnost v njihovem življenju. Njihove vsakodnevne rutine so motene, negativen je tudi vpliv na njihovo kognitivno delovanje, saj so omejene njihove sposobnosti odločanja, spominske sposobnosti, pozornost in sklepanje. Njihovo vedenje je impulzivno, zato so bolj izpostavljeni nesrečam. Prisotne so z alkoholom povezane bolezni, kot so bolezni srca in ožilja, rak in ciroza jeter, zaradi česar je tudi smrtnost pri teh osebah višja (približno 5 % vseh smrti naj bi bila zaradi motenj, povezanih z uživanjem alkohola) (Svetovna zdravstvena organizacija 2019, 5–13). Ljudje s težavami z alkoholom večinoma razvijejo tudi psihološke motnje, med najbolj opaženimi sta antisocialno vedenje in depresija. Prisotno je bolj agresivno vedenje in so bolj nagnjeni k uporabi nasilja (Şen-Aslan 2021, 128). Zato alkoholiki poleg škode, ki jo alkohol povzroča njim samim, škodujejo tudi drugim in družbi na splošno.

Če so alkoholiki starši, ima alkoholizem škodljiv vpliv na celotno družino. Zloraba alkohola je družinski problem. Alkoholiki namreč niso edini, ki so oškodovani, saj so zelo oškodovani tudi njihovi najbližji družinski člani. Domače družinsko okolje je neurejeno, ker starši alkoholiki ne izpolnjujejo svojih vlog in odgovornosti ter ne opravljajo svojih družinskih, starševskih in drugih obveznosti. Zaradi tega drugi družinski člani prevzamejo veliko več vlog in odgovornosti. Verjetneje je, da družina živi v slabih socialno-ekonomskih razmerah. V družini, kjer živijo alkoholiki, se pogosteje pojavljajo družinski konflikti. V teh domovih je več verbalnih, fizičnih in čustvenih zlorab, kar pomeni prisotnost travmatičnih izkušenj, ki so jim podvrženi vsi družinski člani (Park in Schepp 2015, 1224–1225). Negativno je prizadeta tudi komunikacija med družinskimi člani, ki temelji bolj na agresiji (Haverfield idr. 2016, 111–112). Med družinskimi člani morda ni pozitivne interakcije, zato je družinska kohezija slaba. Na splošno se o temah, povezanih z alkoholom, v družini in zunaj nje ne pogovarjajo in se sramujejo situacije. Alkohol je skrita tema in družinski člani se zaradi prikrivanja te teme lahko tudi socialno izolirajo (Şen-Aslan 2021, 128).

Alkoholizem pri starših tako vpliva na njihovo sposobnost, da bi skrbeli za otroke. Vzgoja staršev alkoholikov ne zagotavlja vzgoje, ki jo otrok potrebuje. Do svojih otrok ne pristopajo tako toplo in senzitivno, so manj odzivni in se ne vključujejo toliko v interakcijo z otroki. Otroci ne podpirajo in ne kažejo zanimanja za njihove potrebe (Eiden idr. 2009, 37). Starši alkoholiki svoje otroke velikokrat zanemarjajo in zavračajo. Večkrat tudi uporabljajo avtoritaren, preveč vpleten starševski stil, so bolj grobi, ukazovalni in kaznovalni v discipliniranju in izvajajo manj starševskega nadzora (Solis idr. 2012, 143). Sporočila, ki jih otroci alkoholikov dobivajo s strani staršev, so nekonsistentna in kar koli naredijo, starši tega ne potrdijo. Negativno starševstvo staršev alkoholikov tako privede do tega, da se otroci počutijo neprimerne (Park in Schepp 2015, 1226). Starši alkoholiki lahko škodljivo vplivajo tudi na vzgojo svojih partnerjev, ki niso alkoholiki, so pa velikokrat prezasedeni s težavami svojega partnerja. Lahko so preobremenjeni z odgovornostjo za celotno družino, lahko pa so tudi žrtve nasilja partnerja alkoholika. Zaradi vsega tega tudi starš, ki ni alkoholik, ne zmore primerno opravljati svoje starševske vloge (Şen-Aslan 2021, 128).

Družina in odnosi v njej so pomembni za otrokov socialno-čustveni razvoj, saj se v tem kontekstu razvija otrokova identiteta, primerno vedenje, socialne spretnosti, občutek za sebe in druge ter uravnavanje vedenja in čustev (Şen-Aslan 2021, 129). V družinah, kjer je prisoten alkoholizem staršev, pogojev za zdrav razvoj ni. Otroci večkrat ostanejo prepuščeni sami sebi in svojemu svetu, kjer ne najdejo pravih odgovorov na svoja doživljanja. Družinsko okolje, ki je kaotično, nestrukturirano ter nepredvidljivo, otroke pušča same, da ugibajo in sprašujejo, kaj se bo zgodilo zdaj in kaj je normalno (Lander idr. 2013, 200). Pogosta čustva, ki jih ti otroci doživljajo, so tesnoba, strah, depresija, krivda, sram, osamljenost, zmeda in jeza. Lahko celo verjamejo, da so oni povzročili zasvojenost pri

starših, prevzemajo pa tudi veliko njihovih čustvenih vsebin. Družine s starši alkoholiki so namreč slabo diferencirane, saj je v alkoholičnih družinskih sistemih velikokrat prisotno pomanjkanje primernih razmejitev (Kelley idr. 2007, 676).

Otroci so zaradi neprimernih razmejitev v družinah s starši alkoholiki čustveno zasedeni in podrejeni vzdušju v družini. To velikokrat pomeni preobremenitev otrok z nalogami in vlogami, za katere čustveno niso dozoreli, kar znatno zaznamuje njihov zdrav razvoj. Otroci mnogokrat stopijo v vlogo skrbnika za druge družinske člane (sorojence ali nemočne in nesposobne starše), pri čemer govorimo o postaršenju otroka (Earley in Cushway 2002, 165–167). Postaršeni otroci so otroci ali najstniki, ki prevzamejo vloge in odgovornosti nefunkcionalnih staršev, preden so za to dovolj čustveno ali razvojno zreli (Kelley idr. 2007, 676). S tem poskušajo v družino prinašati red in nadomestiti primanjkljaje, ki izvirajo iz nefunkcionalnosti staršev alkoholikov pri opravljanju starševskih vlog (Pasternak in Schier 2012, 52). Ko se zamenjajo vloge staršev in otrok, otrok pogosto žrtvuje svoje lastne potrebe, da bi skrbel za fizične ali čustvene potrebe starša ali sorojencev (Kelley idr. 2007, 676). Otrok s tem stopa v zanj »prevelike čevlje«, saj so zahteve, da bi deloval kot odrasli, prezahtevne za njegovo stopnjo razvoja in sposobnosti. Za njihovo razvojno zrelost je to preveč, saj doživljajo, da so sami odgovorni za to, kaj se dogaja v družini, to pa posplošijo tudi na druge življenjske situacije in odnose. Postanejo hiperodgovorni tudi za dobrobit in srečo drugih oseb, saj je njihov občutek vrednosti pogosto vezan na to, da jih drugi pohvalijo in cenijo. Zelo zgodaj se naučijo, da nimajo nobenih zahtev ali želja, saj niso pomembne toliko kot želje in potrebe drugih. To dojemanje otroci nesejo s seboj v najstništvo in odraslost, saj so jim predstavljajo (izkrivljene) temelje, na katerih delujejo naprej in ohranjajo iluzijo, da je vse dobro (Ruben 2001, 9–13).

Pri otrocih staršev alkoholikov je prisotno večje tveganje za razvoj negativnih posledic, čeprav pa vsi otroci staršev alkoholikov nimajo težav; nekateri razvijejo tudi odpornost in stabilnost, kar je odvisno od različnih okoliščin in podpornih sistemov v družini (Park in Schepp 2015, 1227). Študije pa poročajo, da imajo otroci alkoholikov večje nagnjenje k izražanju pozunanjenih problemov, kot sta npr. hiperaktivnost in agresija, in internalizaciji problemov, kot so nizko samospoštovanje in višje stopnje depresije (Lease 2002; Molina idr. 2010), negativna čustva (Mylant idr. 2002; Rafferty in Hartley 2006), zloraba substanc (Yau idr. 2012), težave v medosebnih odnosih (Hinz 1990). V primerjavi z vrstniki kažejo otroci staršev alkoholikov več tesnobe, depresije, uporniškega in agresivnega vedenja ter težav s prilagodljivostjo, obenem pa manj samospoštovanja in socialne kompetentnosti (Solis idr. 2012, 139).

Značilnosti in narava odraščanja v družini, kjer je prisoten alkoholizem, povečuje ranljivost, da otroci alkoholikov tudi kasneje v odrasli dobi razvijejo nekatere težave (Harter 2000, 313). Odrasli otroci alkoholikov (OOA) so osebe, starejše od 18 let, ki so del ali celo svoje otroštvo odraščale v disfunkcionalni družini, kjer je bil največji problem alkoholna zasvojenost enega ali obeh staršev (Pasternak in Schier 2012, 51). Gre za odrasle, ki trpijo za posledicami učinkov alkoholizma v primarni družini, kar nekateri imenujejo kar »sindrom OOA«. Številna klinična opažanja in raziskave potrjujejo, da so OOA dokaj homogena skupina z nekaterimi podobnimi značilnostmi na kontinuumu doživljanja in psihosocialnega funkcioniranja, kar je posledica odraščanja v specifičnih okoliščinah in dinamikah, ki so bile prisotne v družini zaradi alkoholizma staršev (Harter 2000, 313).

OOA so osebe, ki so na eni strani ujete v strahove in reakcije otroka, na drugi strani pa so kot otroci morale prehitro postati odrasli, ne da bi šli skozi naravne faze razvoja otroka, kjer bi bil omogočen optimalen razvoj v zdravo odraslo osebo. Tako je videti, kot da imajo OOA dve identiteti: istočasno so odrasli in otroci, saj nerešene in travmatične vsebine, ki izvirajo iz otroških izkušenj odraščanja ob starših alkoholikih, oblikujejo njihovo funkcioniranje v odraslosti (Pasternak in Schier 2012, 52). V primerjavi z odraslimi, ki prihajajo iz družin, kjer starši niso bili zasvojeni z alkoholom, je npr. pri OOA višje tveganje za zlorabo substanc, več simptomov depresije, antisocialnega vedenja, nižje samospoštovanje, več tesnobnih motenj in relacijskih težav (Beesley in Stoltenberg 2002, 283–286; Harter 2000, 313–320).

Prepoznati je mogoče kar nekaj tipičnih značilnosti v osebnosti in psihosocialnem delovanju OOA, ki so posledica odraščanja v družini, kjer je bil prisoten alkoholizem staršev. V njihovi odraslosti se namreč dinamika iz otroštva in sistemi prepričanj razširijo na življenje na splošno, ne glede na situacijo, dinamiko ali akterje. Občutek o sebi in lastno samovrednost običajno gradijo na skrbi za druge in verjamejo, da je to edina lastnost, zaradi katere so nekaj vredni in pomembni. Ves čas pa

jih je strah, da če nečesa ne bodo zmogli, da bodo zapuščeni s strani drugih. Težko se sprostijo, ker se bojijo, da bi izpadli kot ne dovolj dobri (Hall in Webster 2007, 498). OOA so lojalni (soodvisni) onkraj vseh razumnih meja. Velikokrat postanejo odvisne osebnosti, ki se bojijo zavrnitve in bi naredili vse, da bi ohranili odnos. Posledica te lojalnosti onkraj vseh razumnih vidikov je pretirano dojemanje odgovornosti, ki se samo ali predvsem osredotoča na dobrobit druge osebe, sploh če je zaznana njena krhkost. Pomoč drugim vključuje popolno preokupiranost z organiziranjem, reševanjem ali usmerjanjem življenj šibkejših oseb (Ruben 2001, 12–13).

OOA se bojijo izgubiti kontrolo, kar je posledica izkušenj nepredvidljivega družinskega okolja, kjer je bilo treba zanikati alkoholizem oz. njegovo resnost in s tem ustvarjati občutek iluzije, kot da je vse dobro (pod kontrolo). OOA imajo težave z odnosi. Težave vključujejo težave v navezanosti, intimi in postavljanju primernih medosebnih razmejitev (Harter 2000, 322–326). OOA se bojijo konflikta. V konfliktnih se namreč prebudi odmev situacije, iz katere je bilo v otroštvu nemogoče pobegniti ali se ji izogniti, ko so jih starši kaznovali in s tem povzročali osramočenost, samokritičnost (nisem dovolj dober) in obupno potrebo po odobritvi (Hall in Webster 2007, 499). OOA so preveč samokritični. S tem je velikokrat povezana tudi slaba samopodoba (Harter 2000, 321–322).

OOA imajo več fizičnih težav kot osebe, ki so odraščale v nealkoholičnih družinah (Hart idr. 2003, 53), številni OOA pa postanejo tudi sami odvisni od alkohola. Pogosto se čutijo negotove, samoobsojajoče in se bojijo intimne. Ko odrastejo, se tako nadaljujejo njihove težave z zaupanjem, odvisnostjo v odnosih, samokontrolo, identiteto in izražanjem občutkov (Harter 2000, 323–324).

1.1 Namen raziskave in hipoteze

OOA imajo velikokrat težave na področju doživljanja, izražanja in reguliranja svojih čustev, saj so v disfunkcionalni družini doživljali veliko čustvenih bremen, obenem pa ni bilo prave možnosti za zdrav razvoj regulacije teh čustev. Čustva pogosto potlačijo in zavračajo, da bi delili karkoli osebnega ali ranljivega (Hall in Webster 2007, 502). Na osnovi tega se oblikujejo specifični načini doživljanja sebe, drugih in odnosov, ki običajno pomenijo zaplete v vsakdanjem funkcioniranju. Te vidike smo želeli preveriti v naši raziskavi. Najprej nas je zanimalo, kakšne so značilnosti čustvene regulacije in psihosocialnega delovanja OOA v primerjavi z osebami, ki niso odraščale v družinah s starši alkoholiki. Nato pa smo raziskali, ali je funkcionalnost čustvene regulacije pomemben dejavnik, ki se pri OOA povezuje s težavami v psihosocialnem delovanju.

Preverjali smo dve hipotezi:

1. OOA v primerjavi z osebami, ki niso OOA, doživljajo več težav na področju uravnavanja čustev, doživljajo več individualnih problemov in manj moči, svoje trenutno družinsko življenje ocenjujejo kot manj funkcionalno in so manj zadovoljni s svojim partnerskim odnosom.
2. Večje težave v regulaciji čustvenega procesiranja pri OOA so povezane z višjo stopnjo individualnih problemov, manjšo stopnjo osebnih moči, slabšo oceno trenutnega družinskega življenja in slabšim partnerskim odnosom.

2 METODA

2.1 Udeleženci

V raziskavi je sodelovalo 563 udeležencev, od tega je bilo 229 (42,5 %) OOA. V celotnem vzorcu je bilo 72,6 % žensk in 26,8 % moških. Povprečna starost vseh udeležencev je bila 36 let (min=18 let; max=74 let; SD=14,73). V skupini OOA je 77 % udeležencev odgovorilo, da je imel težave z alkoholom samo oče, 10 % da je imela težave z alkoholom samo mama, 10 % da sta imela težave oba starša, 3 % OOA pa na vprašanje ni odgovorilo.

2.2 Pripomočki in postopek

Udeleženci so poleg splošnega vprašalnika o demografskih podatkih (spol, starost) in vprašanja o težavah z alkoholom pri starših izpolnjevali še naslednje vprašalnike:

1. Presejalni test otrok alkoholikov (Children of Alcoholics Screening test - CAST-6) (Hodgins idr. 1993; Pilat in Jones 1984) je samoocenjevalni merski instrument, ki ocenjuje otrokove občutke, vedenje ter izkušnje, povezane z uporabo oziroma zlorabo alkohola s strani staršev in kaže, ali obstaja možnost, da je anketirani otrok alkoholika.

2. Lestvico težav pri regulaciji čustev – krajša verzija (Difficulties in emotion regulation scale – Short form - DERS – SF) (Grazt in Roemer 2004; Kaufman idr. 2016), ki je kratek samoporočevalni instrument za oceno različnih vidikov čustvene disregulacije oz. neprimerne regulacije čustev na šestih področjih: nesprijemanje čustvenih odzivov, težave pri vedenju, usmerjenemu k določenemu cilju, težave pri kontroli impulzov, pomanjkanje čustvenega zavedanja, omejen dostop do strategij čustvene regulacije in pomanjkanje čustvene jasnosti. Višji rezultat kaže na večjo prisotnost problemov v čustveni regulaciji. Koeficient zanesljivosti (Cronbachov alfa) za celotni vprašalnik v naši raziskavi znaša $\alpha=0,823$.

3. Lestvico individualni problemi in moči (Individual problems and strenghts - IPS), ki je del instrumenta STIC (Systemic Therapy Inventory of Change) (Pinsof idr. 2015). Uporablja se za oceno posameznikovih problematičnih in močnih področij. V skupino problemov se uvrščajo dimenzije: izraženost negativnih afektov, odsotnost inhibicije močnih impulzov, fleksibilnost/odpornost, nerazumevanje samega sebe, zloraba substanc. Višji kot so rezultati na teh lestvicah, več težav oz. individualnih problemov imajo posamezniki. V skupino osebnih moči se uvrščajo dimenzije: življenjska funkcionalnost, odprtost samoizražanja, samosprijemanje. Višji kot so rezultati na teh lestvicah, več individualnih moči imajo posamezniki. Koeficient zanesljivosti (Cronbachov alfa) za lestvico posameznikovih problemov v naši raziskavi je sprejemljiv in znaša $\alpha=0,682$, za dimenzijo posameznikovih moči pa znaša $\alpha=0,776$.

4. Lestvico sedanje družine (Family/Household Scale - FH), ki je del instrumenta STIC (Systemic Therapy Inventory of Change) (Pinsof idr. 2015), s katero smo ocenjevali naslednje dimenzije družinske funkcionalnosti: pozitivno vzdušje v sedanji družini, negativno vzdušje v sedanji družini, fizično zlorabo v sedanji družini, odločanje v sedanji družini, jasnost mej v sedanji družini in občutenje nerazumevanja v sedanji družini. Višji rezultat na skupnem seštevku pomeni več funkcionalnosti v sedanji družini. Koeficient zanesljivosti (Cronbachov alfa) za celotni vprašalnik v naši raziskavi znaša $\alpha=0,866$.

5. Kansaško lestvico zadovoljstva v zakonski zvezi (Kansas Marital Satisfaction Scale - KMSS) (Schumm idr. 1986), ki je namenjena ocenjevanju zadovoljstva v zakonski/partnerski zvezi. Višji rezultat pomeni večje zadovoljstvo s partnerskim odnosom. Koeficient zanesljivosti (Cronbachov alfa) za vprašalnik v naši raziskavi znaša $\alpha=0,951$.

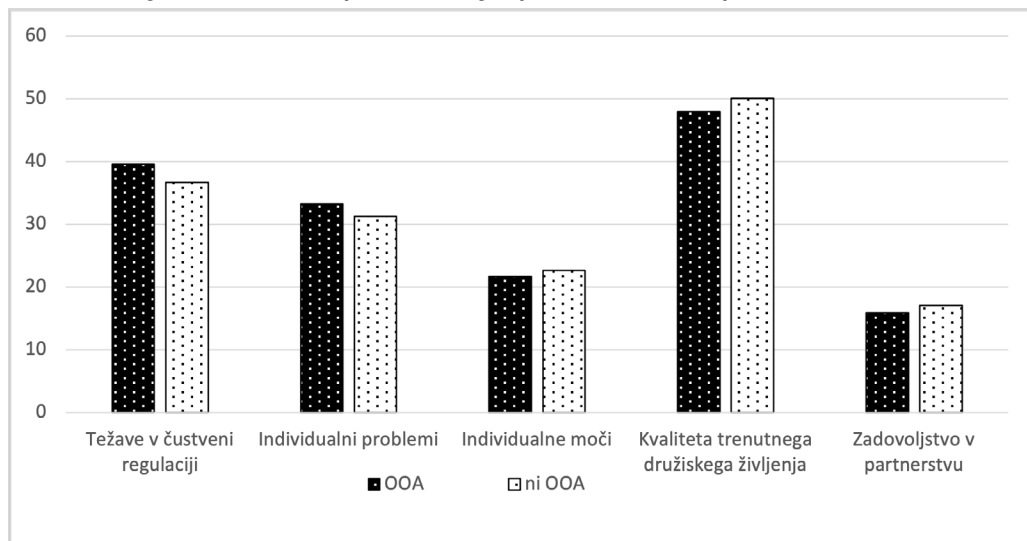
Udeleženci so vprašalnik reševali v spletni obliki (povabilo za sodelovanje v raziskavi s povezavo do vprašalnika je bilo poslano na različne naslove in forume) in pisno (te udeležence smo pridobili na eni izmed klinik za zdravljenje alkoholizma). Anketiranje je potekalo od junija 2021 do maja 2022. Rezultate smo izračunali z uporabo programskega paketa SPSS 20.

3 REZULTATI

Hipoteza 1. OOA v primerjavi z osebami, ki niso OOA, doživljajo več težav na področju uravnavanja čustev, doživljajo več individualnih problemov in manj moči, svoje trenutno družinsko življenje ocenjujejo kot manj funkcionalno in so manj zadovoljni s svojim partnerskim odnosom.

Primerjali smo podatke, ki se nanašajo na težave v funkcionalnosti čustvenega procesiranja, individualne probleme in moči, funkcionalnost trenutnega družinskega življenja in zadovoljstvo s partnerskim odnosom glede na to, ali so udeleženci OOA, ali pa ne (razdelitev v ti dve skupini je bila narejena na osnovi vprašalnika CAST-6). Primerjava povprečnih vrednosti teh dimenzij pri OOA in osebah, ki niso OOA, so prikazane na Sliki 1.

Slika 1: Srednje vrednosti na skupnih dimenzijah posameznih lestvic pri OOA in osebah, ki niso OOA

Vir: Raziskava avtorjev 2021-2022.

Vidimo lahko, da OOA v primerjavi z osebami, ki niso OOA, ocenjujejo, da imajo več težav v čustveni regulaciji, več individualnih problemov in manj individualnih moči, slabše ocenjujejo kvaliteto trenutnega družinskega življenja, prav tako pa nižje ocenjujejo zadovoljstvo v partnerskem odnosu.

Statistično pomembnost razlik med skupinama smo zaradi nenormalne distribucije spremenljivk (ugotovljeno s Kolmogorov-Smirnov testom) preverili z Mann-Whitney U-testom za neodvisne vzorce. Rezultati (Tabela 1) so pokazali, da obstajajo statistično pomembne razlike med obema skupinama v vseh skupnih dimenzijah, prav tako pa pri večini poddimenzij težav čustvene regulacije. OOA doživljajo statistično pomembno več težav pri regulaciji čustev, in sicer imajo več težav pri vedenju, usmerjenemu k določenemu cilju, več težav pri kontroli čustvenih impulzov, do različnih strategij čustvene regulacije imajo bolj omejen dostop, prav tako je pri njih opaziti več pomanjkanja jasnosti glede čustev. OOA doživljajo statistično pomembno več individualnih problemov (negativni afekti, težavna kontrola impulzov, nefleksibilnost, nerazumevanje sebe, zloraba substanc) in manj moči (splošna življenjska funkcionalnost, odprtost samoizražanja, samosprejemanje). Na področju odnosov doživljajo statistično pomembno slabše vzdušje v sedanjem družinskem življenju (manj pozitivnega in več negativnega vzdušja), prav tako izražajo nižje zadovoljstvo s svojim zakonskim/partnerskim odnosom.

Tabela 1: Deskriptivna statistika na posameznih merskih lestvicah pri OOA in osebah, ki niso OOA ter rezultati Mann-Whitneyevega U-testa za razlike med skupinama

			N	M	SD	KSz	KSp	U (p)
DERS	Nesprejemanje čustvenih odzivov	OOA	211	6,63	3,12	0,193	0,000	26881,50 (0,074)
		ni OOA	281	6,20	3,08			
	cilji	OOA	214	8,28	3,09	0,198	0,000	25637,00 (0,003)
		ni OOA	283	7,48	3,05			
	impulzi	OOA	212	5,65	2,48	0,177	0,000	24233,00 (0,000)
		ni OOA	281	4,95	2,30			
	zavedanje	OOA	215	6,46	2,71	0,140	0,000	29158,00 (0,504)
		ni OOA	281	6,59	2,68			
	Omejene strategije regulacije	OOA	212	6,66	2,73	0,158	0,000	25704,50 (0,009)
		ni OOA	281	6,04	2,62			
	Čustvena jasnost	OOA	212	6,12	2,47	0,161	0,000	26034,00 (0,018)
		ni OOA	280	5,66	2,49			
	SKUPAJ	OOA	204	39,57	11,96	0,081	0,000	22915,50 (0,005)
		ni OOA	265	36,68	11,99			
IPS	PROBLEMI	OOA	215	33,28	8,94	0,095	0,000	26526,50 (0,008)
		ni OOA	286	31,28	8,89			
	MOČI	OOA	212	21,66	4,50	0,099	0,000	26195,00 (0,007)
		ni OOA	296	22,67	4,39			
FH	SKUPAJ	OOA	157	47,94	8,52	0,128	0,000	14215,50 (0,041)
		ni OOA	207	50,03	6,98			
KMSS	SKUPAJ	OOA	130	15,84	4,82	0,222	0,000	8265,50 (0,010)
		ni OOA	154	17,07	4,42			

Opombe: N – numerus; M – aritmetična sredina; SD – standardni odklon; KSz – vrednost na Kolmogorov-Smirnovem testu; KSp – statistična pomembnost Kolmogorov-Smirnov testa; U – Mann-Whitney U-test; p – statistična pomembnost; DERS – Lestvica težav pri regulaciji čustev; IPS – Lestvica individualni problemi in moči; FH – Lestvica sedanje družine; KMSS – Kansaška lestvica zadovoljstva v zakonski zvezi.

Vir: Raziskava avtorjev 2021-2022.

Hipoteza 2. Večje težave v regulaciji čustvenega procesiranja pri OOA so povezane z višjo stopnjo individualnih problemov, manjšo stopnjo osebnih moči, slabšo oceno trenutnega družinskega življenja in slabšim partnerskim odnosom.

Nadalje smo na vzorcu OOA preverjali, kako se težave v regulaciji čustev pri posameznikih povezujejo z vidiki osebne funkcionalnosti (individualni problemi in moči) ter relacijskim kontekstom (kvaliteta trenutnega družinskega življenja in zadovoljstvo s partnerskim odnosom). Zaradi nenormalne distribucije spremenljivk (ugotovljeno s Kolmogorov-Smirnov testom) smo za ugotavljanje povezanosti uporabili Spearmanov korelacijski koeficient. Iz rezultatov (Tabela 2) je razvidno, da obstaja trend, da več kot OOA doživljajo težav v regulaciji čustev, manj je pri njih prisotnih osebnih moči in več je osebnih problemov. Več težav v regulaciji čustev pri OOA je statistično pomembno negativno povezano z vidiki funkcionalnosti v sedANJI družini ter zadovoljstvom s partnerskim odnosom.

Tabela 2: Korelacijski koeficienti (Spearmanov rho) med težavami v regulaciji čustev (po poddimenzijah in skupaj), individualnim problemi ter moči, funkcionalnostjo trenutnega družinskega življenja in zadovoljstvom v zakonskem/partnerskem odnosu (N = 229)

	DERS-ne-sprejemanje čustvenih odzivov	DERS-težave pri usmerjenosti k cilju	DERS-težave pri kontroli impulzov	DERS-pomanjkanje čustvenega zavedanja	DERS-omejene strategije čustvene regulacije	DERS-pomanjkanje čustvene jasnosti	DERS-SKUPAJ
IPS-moči	-,494**	-,466**	-,389**	-,533**	-,575**	-,499**	-,683**
IPS-problemi	,539**	,511**	,553**	,354**	,648**	,602**	,738**
FH-skupaj	-,258**	-0,145	-,268**	-,318**	-,285**	-,358**	-,340**
KMSS-skupaj	-0,073	-,252**	-0,139	-0,129	-,179*	-,252**	-,236**

Opombe: DERS – Lestvica težav pri regulaciji čustev; IPS – Lestvica individualni problemi in moči; FH – Lestvica sedanje družine; KMSS – Kansaška lestvica zadovoljstva v zakonski/partnerski zvezi; * – statistično pomemben rezultat na nivoju 5 % tveganja; ** – statistično pomemben rezultat na nivoju 1 % tveganja.

Vir: Raziskava avtorjev 2021-2022.

4 RAZPRAVA

Rezultati Mann-Whitneyevega U-testa kažejo, da OOA v primerjavi z osebami, ki niso OOA, doživljajo statistično pomembno več težav v regulaciji čustev. Prav tako doživljajo več individualni problemov in manj individualnih moči, svoje trenutno družinsko življenje ocenjujejo kot manj funkcionalno in so manj zadovoljni s svojim partnerskim odnosom. Rezultati tako potrjujejo, da alkoholizem staršev in okoliščine, ki se ob tem ustvarjajo, globoko negativno zaznamujejo psihosocialno delovanje in relacijski kontekst otrok alkoholikov tudi v njihovi odrasli dobi. OOA imajo v primerjavi z osebami, ki niso OOA, več težav pri regulaciji čustev skoraj v vseh dimenzijah čustvene regulacije. Od oseb navezanosti se v sistemu navezanosti in modeliranja otrok nauči regulirati svoje afekte. Starši, ki zlorablajo substance, so verjetno tudi sami nezmožni funkcionalne regulacije afekta, ki je podlaga ali pa rezultat njihove zlorabe substanc (Saleem in Seema Gul 2018, 228–230). V družinah, kjer je prisoten alkoholizem staršev, je prisotnih tudi več travmatičnih izkušenj, ob tem pa ni primerne čustvene regulacije stiske, ki se ob tem pojavlja. Zato je oviran razvoj zdrave regulacije afekta pri otrocih, saj se pri soočanju s čustveno stisko pojavijo neprimerno regulirani odzivi. Ti se pri otrocih in mladostnikih lahko pojavijo v obliki internalizacije problemov, kot so depresija, tesnoba, zloraba substanc, ali v eksternalizaciji problemov, kot so uporništvu, prestopništvu (kraje, laganje), izbruhi jeze, agresivnost, impulzivnost in zloraba substanc (Lander idr. 2013, 198). Vse to pa se nadaljuje tudi v odraslo dobo. V obdobju mlade odraslosti so motnje razpoloženja pri otrocih alkoholikov skoraj dvakrat pogostejše kot pri vrstnikih (Hussong idr. 2005, 747; Solis idr. 2012, 139). Tudi v odraslosti imajo otroci alkoholikov več težav na področju osebnega funkcioniranja (npr. višja stopnja tveganja za zlorabo substanc, razvoj simptomov depresije, antisocialno vedenje, nižje samospoštovanje, tesnobne motnje, relacijski problemi) (Beesley in Stoltenberg 2002, 283–286; Harter 2000, 313–320). To potrjujejo tudi rezultati naše raziskave, saj OOA doživljajo več individualnih problemov in razvijejo manj individualnih moči.

Tudi v relacijah z drugimi OOA kažejo nižjo funkcionalnost. Poročajo o manj zadovoljstva v zakonskem/partnerskem odnosu ter o manj funkcionalnem družinskem življenju. Možno je, da se zaradi slabe družinske klime ter zapletov v kognitivnem in socio-emocionalnem delovanju staršev pri otrocih staršev alkoholikov pojavijo tudi motnje navezanosti, kar se lahko kaže v nesposobnosti vzpostavljanja zaupljivih odnosov z drugimi ljudmi tudi v njihovi odraslosti (Lander idr. 2013, 197). Možno pa je tudi, da se zaradi različnih negativnih psihičnih posledic, kot je tudi slabša sposobnost regulacije afekta, ne zmorejo razviti primerne notranje umiritve in regulacije, zato so tudi njihovi odnosi bolj konfliktni in manj zadovoljujoči. Tudi nekatere druge raziskave kažejo, da imajo OOA težave z odnosi, ki lahko vključujejo težave v navezanosti, intimi in postavljanju primernih medosebnih razmejitev (Harter 2000, 323–324). Že v otroštvu se pri otrocih alkoholikov razvije ne-varna tesnobna ter izogibajoča navezanost, saj so njihovi starši njihove čustvene potrebe velikokrat zavračali in zanemarjali. Zato tudi v odraslosti otroci alkoholikov razvijejo ne-varne tesnobne ali izogibajoče odnose s svojimi intimnimi partnerji (Şen-Aslan 2021, 129).

Čustvena disregulacija je definirana kot nesposobnost oblikovati primerne čustvene odzive. Posamezniki, pri katerih je prisotna čustvena disregulacija, se v stresnih in čustveno zahtevnejših situacijah odzivajo na načine, ki so izven predvidljivega okvira tipičnih odzivov. V ozadju številnih vedenjskih in relacijskih zapletov in simptomatike so tako deficiti v čustveni regulaciji (Gratz in Roemer 2004, 41). Na ta trend kažejo tudi rezultati naše raziskave. Ugotovili smo, da več kot OOA doživljajo težav v regulaciji čustev, manj je pri njih prisotnih osebnih moči, več je osebnih problemov, nižje je ocenjena funkcionalnost v sedanji družini in nižje je zadovoljstvo s partnerskim odnosom. Če izhajamo iz ugotovitve, da je pri OOA prisotnih več težav v regulaciji afekta kot pri osebah, ki niso OOA, potem lahko rečemo, da so OOA zaradi težav v čustveni regulaciji bolj ranljivi tudi v sedanjem osebnem funkcioniranju, družinskih ter partnerskih odnosih.

5 SKLEP

Čeprav vsi otroci alkoholikov ne odrastejo v odrasle, ki bi ne bili funkcionalni, z našo raziskavo, ki se pridružuje tudi drugim obstoječim raziskavam tega področja, izpostavljam vidno in nevidno tveganje, ki so mu izpostavljeni otroci alkoholikov v svojih primarnih družinah, posledice pa so vidne tudi v odrasli dobi. Škoda, ki jo utrpijo družine zaradi zasvojenosti staršev, je lahko skrajna in neposredna, lahko je tudi bolj posredna, ne prizanese pa nobeni družini. Otroci so žrtve zasvojenosti svojih staršev in brazgotine izkušenj odraščanja ob teh starših na različne načine nosijo naprej skozi življenje. V naši raziskavi osvetljujemo predvsem dinamiko čustvene regulacije, ki se pri otrocih, ki odraščajo ob staršu alkoholiku, težje razvija v funkcionalno smer. OOA imajo v primerjavi z osebah, ki niso odraščale ob starših alkoholikov, več težav v čustveni regulaciji, ki pa se povezuje s težavami v njihovem osebnem in relacijskem funkcioniranju. Na osnovi teh rezultatov izpostavljam vidik čustvene regulacije OOA kot področje ranljivosti, ki se ob ustrezni podpori in obravnavi (npr. psihoterapija) lahko tudi preoblikuje v bolj funkcionalne oblike, kar posledično lahko vodi k višji kvaliteti življenja OOA in njihovih bližnjih.

LITERATURA

1. Beesley, Denise in Cal D. Stoltenberg. 2002. Control, attachment style, and relationship satisfaction among adult children of alcoholics. *Journal of Mental Health Counseling* 24(4): 281–298.
2. Earley, Louise in Delia Cushway. 2002. The parentified child. *Clinical Child Psychology and Psychiatry* 7(2): 163–178.
3. Eiden, Rina D., Craig Colder, Ellen Peterson Mink in Kenneth E. Leonard. 2009. A longitudinal study of social competence among children of alcoholic and nonalcoholic parents: Role of parental psychopathology, parental warmth, and self-regulation. *Psychology of Addictive Behaviors* 23(1): 36–46.
4. Gratz, Kim L. in Lizabeth Roemer. 2004. Multidimensional assessment of emotion regulation and dysregulation: Development, factor structure, and initial validation of the Difficulties in Emotion Regulation Scale. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment* 26(1): 41–54.
5. Hall, Cathy W. in Raymond E. Webster. 2007. Risk factors among adult children of alcoholics. *International Journal of Behavioral Consultation and Therapy* 3(4): 494–511.
6. Hart, Kenneth E., Dorrie L. Fiissel in Margaret McAleer. 2003. Do adult offspring of alcoholics suffer from poor medical health? A three-group comparison controlling for self-report bias. *The Canadian Journal of Nursing Reserach* 35(1): 53–72.
7. Harter, Stephanie Lewis. 2000. Psychosocial adjustment of adult children of alcoholics: A review of the recent empirical literature. *Clinical Psychology Review* 20(3): 311–337.
8. Haverfield, Marie C., Jennifer A. Theiss in John Leustek. 2016. Characteristics of communication in families of alcoholics. *Journal of Family Communication* 16(2): 111–127.
9. Hinz, Lisa D. 1990. College student adult children of alcoholics: Psychological resilience or emotional distance? *Journal of Substance Abuse* 2(4): 449–457.
10. Hodgins, David C., Eleanor Maticka-Tyndale, Nady El-Guebaly in Malcom West. 1993. The CAST-6: Development of a short-form of the Children of alcoholics screening test. *Addictive Behaviours* 18(3): 337–345.

11. Hussong, Andrea M., Robert A. Zucker, Maria M. Wong, Hiram E. Fitzgerald in Leon I. Puttler. 2005. Social competence in children of alcoholic parents over time. *Developmental Psychology* 41(5): 747–59.
12. Kaufman, Erin A., Mengya Xia, Gregory Fosco, Mona Yaptangco, Chloe R. Skidmore in Sheila E. Crowell. 2016. The difficulties in Emotion Regulation Scale short form (DERS-SF): Validation and replication in adolescent and adult samples. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment* 38(3): 443–455.
13. Kelley, Michelle L., Alexis French, Kaitlin Bountress, Heather A. Keefe, Valarie Schroeder, Kate Steer, William Fals-Stewart in Leslie Gumienny. 2007. Parentification and family responsibility in the family of origin of adult children of alcoholics. *Addictive Behaviors* 32(4): 675–685.
14. Lander, Laura, Janie Howsare in Marilyn Byrne. 2013. The impact of substance use disorders on families and children: From theory to practice. *Social Work in Public Health* 28(3-4): 194–205.
15. Lease, Suzanne H. 2002. A model of depression in adult children of alcoholics and nonalcoholics. *Journal of Counseling & Development* 80(4): 441–451.
16. Lipari, Rachel N. in Struther L. Van Horn. 2017. *Children living with parents who have a substance use disorder*. Dostopno na: samhsa.gov/data/sites/default/files/report_3223/ShortReport-3223.html (31. januar 2023).
17. Molina, Brooke, John E. Donovan in Katherine A. Belendiuk. 2010. Familial loading for alcoholism and offspring behavior: Mediating and moderating influences. *Alcoholism, Clinical and Experimental Research* 34(11): 1972–1984.
18. Mylant, Marylou, Bette Ide, Elizabeth Cuevas in Maurita Meehan. 2002. Adolescent children of alcoholics: Vulnerable or resilient? *Journal of the American Psychiatric Nurses Association* 8(2): 57–64.
19. Nacionalni inštitut za javno zdravje. 2016. *Alkoholna politika v Sloveniji. Priložnosti za zmanjševanje škode in stroškov ter neenakosti med prebivalci*. Ljubljana: NIJZ.
20. Park, Sihyun in Karen G. Schepp. 2015. A systematic review of research on children of alcoholics: Their inherent resilience and vulnerability. *Journal of Child and Family Studies* 24(5): 1222–1231.
21. Pasternak, Aneta in Katarzyna Schier. 2012. The role reversal in the families of Adult Children of Alcoholics. *Archives of Psychiatry and Psychotherapy* 14(3): 51–57.
22. Pilat, Joanne M. in John W. Jones. 1984. Identification of children of alcoholics: Two empirical studies. *Alcohol Health and Research World* 9(2): 27–36.
23. Pinsof, William M., Richard E. Zinbarg, Kenichi Shimokawa, Tara A. Latta, Jacob Z. Goldsmith, Lynne M. Knobloch-Fedders, Anthony L. Chambers in Jay L. Lebow. 2015. Confirming, validating, and norming the factor structure of Systemic Therapy Inventory of Change initial and intersession. *Family Process* 54(3): 464–484.
24. Rafferty, Paddy in Pat Hartley. 2006. Shame about the children: A legacy of distress for adults who have grown up with parental problem drinking and family disharmony? *Journal of Substance Use* 11(2): 115–127.
25. Ruben, Douglas H. 2001. *Treating adult children of alcoholics: A behavioral approach*. San Diego: Academic Press.
26. Saleem, Tamkeen in Seema Gul. 2018. Use of emotion regulation strategies across family systems. *International Journal of Mental Health* 47(3): 228–235.
27. Schumm, Walter R., Lois A. Paff-Bergen, Ruth C. Hatch, Felix C. Obiorah, Janette M. Copeland, Lori D. Meens in Margaret A. Bugaighis. 1986. Concurrent and discriminant validity of the Kansas Marital Satisfaction Scale. *Journal of Marriage and the Family* 48(2): 381–387.
28. Şen-Aslan, Hatice. 2021. A family problem: The effects of parental alcohol on children. *Nesne* 9(19): 127–138.
29. Solis, Jessica M., Julia M. Shadur, Alison R. Burns in Andrea M. Hussong. 2012. Understanding the diverse needs of children whose parents abuse substances. *Current Drug Abuse Reviews* 5(2): 135–147.
30. Svetovna zdravstvena organizacija (World Health Organization). 2019. *Global status report on alcohol and health 2018*. Geneva: World Health Organization.
31. Yau, Wai-Ying Wendy, Jon-Kar Zubieta, Barbara J. Weiland, Preeti G. Samudra, Robert A. Zucker in Mary M. Heitzeg. 2012. Nucleus accumbens response to incentive stimuli anticipation in children of alcoholics: Relationships with precursive behavioral risk and lifetime alcohol use. *The Journal of Neuroscience* 32(7): 2544–2551.

MLADI ODRASLI IN NJHOVO DOJEMANJE SMISLA ŽIVLJENJA

YOUNG ADULTS AND THEIR PERCEPTION OF THE MEANING OF LIFE

Lidija Zorman, mag. zdr. ved.

Jasmina Kristovič, mag. ZDŠ.

Alma Mater Europaea – Evropski Center, Maribor, Slovenija

POVZETEK

Uvod: Namen raziskave je bil ugotoviti v kolikšni meri mladi odrasli dojemajo svoje življenje osmišljeno in v kolikšni meri se že kaže prisotnost bivanjskega vakuuma ali eksistencialne krize.

Metode: Vzorec raziskave je zajel 30 naključno izbranih anketirancev, starih od 20 do 25 let. V empiričnem delu raziskave smo uporabili začetni del (segment A) lestvice življenjskih ciljev, imenovane PIL-test (Purpose in life).

Rezultati: Rezultati raziskave so pokazali, da se velik del sodelujočih mladih odraslih v raziskavi (67 %) nahaja v območju bivanjske praznote. Slednje nakazuje na pomanjkanje njihovega smisla in jasnih življenjskih ciljev. 20 % sodelujočih se nahaja v območju bivanjske prikrajšanosti, kar se kaže predvsem z z dolgočasenostjo, brezcilnostjo in nemotiviranostjo. Zgolj 13 % jih ima jasno zastavljane življenjske cilje in je njihovo življenje smiselno ter se zato nahajajo v območju bivanjske varnosti.

Zaključek: Iz naših ugotovitev lahko povzamemo, da se mladi odrasli v današnjem času spoprijemajo s pomanjkanjem smisla v življenju. Neosmišljeno življenje se odraža v duševnem zdravju, ki je eno od najranljivejših področji današnjega časa. Družina, odnosi, vzgoja so najpomembnejši varovalni dejavniki duševnega zdravja in predstavljajo temelj za vse ostale odnose – do sebe, drugih in do sveta.

Ključne besede: smisel življenja, bivanjska praznota, mladi odrasli, življenjski cilj, PIL-test.

ABSTRACT

Introduction: We aimed to find out to what extent young adults perceive their lives as meaningful and to what extent the presence of an existential vacuum or existential crisis is already evident.

Methods: The survey sample consisted of 30 random respondents aged 20 – 25. In the empirical part of the study, we used the initial part of a life goals scale (PIL-test, purpose in life).

Results: A large proportion of the young adults who participated in the survey (67 %) are in a living void. This indicates a lack of meaning and clear goals in life. 20 % of the respondents are in a zone of residential deprivation, which is mainly manifested by boredom, aimlessness and lack of motivation. 13 % have clear life goals and a sense of meaning in their lives and are therefore in a zone of residential security.

Conclusion: Young adults today are struggling with a lack of meaning in their lives which is reflected in mental health, one of the most vulnerable areas of our time. Family, relationships and upbringing are the most important protective factors for mental health and form the foundation for all other relationships – with ourselves, others and the world.

Keywords: meaning in life, existential vacuum, young adults, life purpose, PIL-test

1 UVOD

Besede Leonarda da Vinci : »Priveži svoj voz na kakšno zvezdo!« so po mnenju Viktorja E. Frankla simbolika, ki se dobro ujema z življenjskimi nasveti, če se le-to ravna po smislu. Če se voz našega življenja ne priveže na izvire moči, ki oblikujejo naše vrednote in dajejo našemu življenju smisel, bo namreč kaj hitro zabredel v najbližje močvirje. Tudi če se njegova kolesa vrtijo svobodno, še to ne pomeni, da se premikajo v pravo smer (Lukas 2013, 5).

Vprašanje o smislu življenja je pravzaprav človeško. Ne moremo ga povezovati z duševno boleznijo. Najbolj značilno se vprašanje, kaj je v določenem trenutku najbolj smiselno, pojavlja v mladih in tudi zrelih letih življenja. Občasno pa se lahko vprašanje o smislu življenja postavlja ob kakšnih pretresljivih dogodkih življenja. Še posebej pa se problematika o smislu življenja vsiljuje mlademu človeku v času odraščanja in pubertete, ko ta najbolj duhovno dozoreva in se bojuje (Frankl 2015, 68–71).

Človekova temeljna gonilna sila je notranja težnja po tem, da bi našel smisel življenja. Vprašanje o smislu je središčno vprašanje vsakega človeka, še posebej tistega, ki iz različnih vzrokov trpi. Človek hrepeni po smislu, si ga želi, vendar to je premalo. Pomembna sta tudi človekova svobodna volja in odgovornost. Usmerjenost človeka k nečemu ali nekemu sta glavna temelja, ki človeka usmerjata na pot izpolnjevanja, zadovoljstva in srečnega življenja (Kristovič 2014).

Namen naše raziskave je bil ugotoviti v kolikšni meri mladi odrasli dojemajo svoje življenje osmišljeno in v kolikšni meri že zaidejo v bivanjski vakuum. Hoteli smo proučiti in prikazati dojemanje smisla življenja in človeškega bivanja med mladimi odraslimi starimi med 20 in 25 let. Oblikovali smo raziskovalna vprašanja:

- RV1: Katere tri postavke oz. trditve lestvice življenjskih ciljev (PIL-testa) so med mladimi odraslimi najbolj ocenjene?
- RV2: Katere tri postavke oz. trditve lestvice življenjskih ciljev (PIL-testa) so med mladimi odraslimi najslabše ocenjene?
- RV3: Ali se kaže navzočnost bivanjske praznote med mladimi odraslimi?

2 TEORETIČNI DEL

Vse več ljudi v današnjem času doživlja krizo smisla oziroma eksistencialno krizo. Številni ljudje so nezadovoljni s svojim življenjem, se počutijo notranje prazni ter doživljajo bivanjsko praznoto ali bivanjski vakuum. Zaradi tega svoj obstoj dojemajo kot nesmiseln. Probleme na tem področju obravnava *logoterapija*, katere utemeljitelj je psihiater in filozof dr. Viktor Emil Frankl. Izraz logoterapija je sestavljen iz besede *logos*, ki pomeni smisel in besede *therapeuein*, ki pomeni zdraviti. Franklov logoterapevtski pristop v krizi smisla, človeka obravnava holistično, na vseh ravneh njegovega delovanja in v vseh njegovih razsežnostih (Kristovič 2014).

Logoterapija je psihoterapevtska metoda, ki človeka vidi celostno, kot edinstveno in neponovljivo bitje v treh razsežnostih: telo, duša in duh. Najvišja razsežnost je duhovna razsežnost oziroma *noogena* dimenzija, kot jo je poimenoval Frankl (Kristovič 2014). Logoterapijo nekako tvorijo trije stebri, ki jih je Viktor E. Frankl poimenoval takole: svobodna volja, volja do smisla in smisel življenja (Lukas 2017a, 23). Glavne logoterapevtske metode, ki so se razvile v psihoterapiji so: derefleksija (namerna nepozornost), paradokсна intenca (nasprotna namera), odmik od sebe, modifikacija stališča (sprememba stališča), pogovor o odpiranju smisla in sokratski pogovor (Ramovš v Frankl 2020, 262).

Frankl (2015) pravi, da je v središču pozornosti logoterapije človekova volja do smisla. Logoterapija tako rekoč pomeni, da zdravljenje duševnosti poteka z odkrivanjem smisla (Frankl 2015). Po Franklu lahko razločujemo somatogene nevrose, ki jih povzročajo organski dejavniki, psihogene nevrose, ki jih povzročajo psihični dejavniki in noogene nevrose, ki jih sproža dolgotrajna duhovna prikrajšanost (Ramovš v Frankl 2020, 267). Prav noogene ali duhovne nevrose so posebno področje logoterapije. Kadar človekovo iskanje smisla obvisi na nezreli stopnji ali se zagodzi v črnogledo prepričanje, da življenje nima smisla, nastanejo noogene nevrose (Frankl 2015, 371, 375). Posledice noogenih nevroz so: življenjska dezorientacija, izgubljenost, obup, nesmiselna dejanja ali nesmiselni način življenja. Raziskave kažejo, da je okrog 20 odstotkov vseh nevroz je noogenih, zaznati je tudi vse večji porast omenjene problematike (Ramovš v Frankl 2020, 267).

Dejstvo človekovega obstoja je tudi trpljenje, s katerim se je potrebno soočiti in ga tudi sprejeti. Življenje je nenehen boj in posebno vlogo v boju ima trpljenje. Človeško življenje raste in zori tudi v trpljenju, zato ni nujno, da je človeško trpljenje nekaj slabega. Trpljenje je možno narediti smiselno tako v sedanjem trenutku, hkrati pa je človek tudi zmožen, da svoje življenje posveti v smiselno tudi za nazaj. Navkljub zunanji neuspešnosti ima človeško življenje vendarle smisel (Kristovič 2016, 128).

Logoterapija lahko pomaga mladostnikom skozi njihovo težavno in mučno preobrazbo v odraslost. Prav tako lahko spremlja tudi starejše ljudi, ko se ozirajo nazaj v svoje življenje in se tako rekoč pripravljajo na slovo. Pomaga lahko družinskim članom, ko se srečajo v konfliktu ali pomaga delavcem, ko so preobremenjeni. Pomaga lahko pokonci postaviti ljudi, sključene od gorja in skrbi. Toliko zmore logoterapija (Lukas 2017a, 80).

Raziskava, kjer so ugotavljali različne dimenzije smisla življenja med poznimi mladostniki, je pokazala, da je smisel življenja pozitivno povezan z njihovim psihološkim dobrim počutjem. Mladostniki, ki znajo uspešno črpati pomen življenja iz virov, kot so osebni dosežki, izpopolnjevanje medosebnih odnosov, verske vrednote, samo sprejemanje in nediskriminacija v skupnosti, lahko povečajo svoje zadovoljstvo z življenjem in pozitivnimi čustvi, ter dosežejo višjo raven lastne vrednosti, povezane z rastjo in samouresničitvijo (Krok 2018).

Glede vprašanja smisla, obstaja med generacijami določena razlika. Mladi v svojem življenju dosti intenzivnejše iščejo smisel, kot starejši. Ti so smisel namreč že večkrat našli. Po drugi strani pa morajo starejši spet večkrat opustiti predhodne miselne vsebine kot mladi, ki so pri tem dosti bolj fleksibilni (Lukas 2013, 13). Kar so pred mnogimi leti mogli desetletniki že precej točno oceniti, je danes današnjim dvajsetletnikom še uganka. Kolo razvoja pa se vrti s tako neverjetno hitrostjo, da ne samo, da nihče ne more oceniti, kaj mu prinaša prihodnost, ampak se pojavlja velika želja upočasnitvi tega vrtečega se kolesa. Mladi danes niti najmanj niso pripravljeni na resnost življenja, istočasno pa stojijo na pragu svobode odločevanja velikanskih razsežnosti (Lukas 2017, 25–30).

Avtorja Sanli in Ersanli (2021) sta v raziskavi ugotavljala učinkovitost psihoizobraževalnega programa za razvoj zdravega občutka identitete med mladimi odraslimi, ki se je razvil na podlagi logoterapije. Program, ki zajema predavanja o identiteti in njenem pomenu, življenju in njegovem pomenu, vloge v življenju, družini in njenem pomenu, trpljenju in njegovem pomen ter druga podobna predavanja, se je izkazal kot zelo učinkovit. Ti psihoedukativni programi lahko posameznikom pomagajo, da razvijejo zdravo dojemanje svoje identitete.

Za ugotavljanje noogenih nervoz in bivanjske prikrajšanosti so različni avtorji razvili razne logoterapevtske teste. *Logotest* je psihološki test, ki ga je razvila *Elizabeth S. Lukas* in je namenjen merjenju osebne usmerjenosti k smislu oz. nevarnosti, ki lahko pelje v noogeno nervozo in bivanjski vakuum. Avtorja *James C. Crumbaugh* in *Leonard T. Maholik* sta zasnovala test *smisla življenja* oz. *PIL-test* (Purpose-in-life). Poleg logotesta in PIL-testa poznamo še druge teste, ki so namenjeni za ugotavljanje človekove smiselne orientiranosti oz. odstopanje od nje (npr.: *SONG test* – seeking of noetic goals, *MILE* – meaning in life evaluation) (Frankl 2015, 27, 188).

Test smisla življenja oz. *PIL-test* je posebej oblikovan test, ki prikazuje stopnjo doživljanja namena oziroma smisla življenja posameznika. Test sestavljajo sedem stopenjske lestvice. Lestvica je zasnovana po neortodoksnem načelu in tako, da izzove mnenje o odzivih, povezanih s stopnjo izkušnje posameznika o svojem namenu v življenju. Posameznik namreč ne more natančno opisati svojih resničnih stališč in je do teh treba priti posredno. Iz zavestnega premisleka da posameznik precej zanesljiv približek njegovih resničnih občutkov. *PIL-test* je bil grajen tako, da vsak gradnik oziroma dejavnik postane lestvica znotraj lestvice. Lestvice so torej podobne Likertovi tehniki (Crumbaugh in Maholick 1964, 201–202).

Lestvica življenjskih ciljev oziroma *PIL-test* se teoretično naslanja na logoterapijo Frankla, katere osrednji pojem je bivanjska praznina. Postavke *PIL-testa* merijo bivanjsko praznino. Stopnje strinjavanja na lestvici se ocenijo od 1 do 7, pri čemer pomeni 7 navzočnost izrecno oblikovanega smisla življenja posameznega področja, ocena 1 pa izžareva navzočnost precejšnje bivanjske praznine tega področja (Torkar 2006, 106). Segment A *PIL-testa* se točkuje tako, da se seštejejo ocene posameznih elementov in se dobi skupna ocena, ki se giblje od 20 (izredno nizek smisel v življenju) do največ možnih 140 točk (zelo visok smisel v življenju). Avtorji testa predlagajo, da rezultati 113 in več kažejo na določen življenjski cilj, ko rečemo, da je oseba v območju bivanjske varnosti. Rezultati med

92 in 112 kažejo na neodločnost. Ti ljudje so v območju bivanjske prikrajsanosti ali eksistencialne frustracije. Med tem, ko pa rezultati 92 in manj kažejo na pomanjkanje jasnega cilja in smisla v življenju. Te osebe se nahajajo v območju bivanjske praznote oziroma eksistencialnega vakuuma (Crumbaugh in Henrion v Davies idr. 2011, 2–3; Ramovš v Frankl 2020, 236–237).

Ob spremljanju depresivnih bolnikov, ki kažejo izgubo življenjskega smisla, se pojavlja vprašanje ali je PIL-test lahko tudi indirektno merilo depresije. Gre za zapleteno področje, saj je pomanjkanje smisla življenja lahko vzrok za depresijo, hkrati pa je depresija lahko tudi posledica obilja smisla. Nekomu lahko obstoj postane zdolgočasen in čuti, da se ni več vredno boriti za premagovanje ovir. Zato lahko posameznik postane frustriran in ne zmore načrtovati nobenega aktivnega reševanja vzrokov frustracij. Nenehno išče nove preusmeritve, da bi olajšal napetost (Crumbaugh in Maholick 1964, 205).

Izviri smisla življenja, ravnanja in mišljenja nikoli ne presahnejo. Izvirajo iz dobrega počutja, bogastva, pa tudi iz travm, trpljenja in konfliktov. Ti izviri žuborijo in šumijo skozi mladost in starost. Mi se pa moramo le krepčati z njihovo sladkostjo (Lukas 2013, 27).

3 RAZISKAVA

3.1 Metode in tehnike zbiranja podatkov

Raziskovalna naloga temelji na deskriptivni metodi empiričnega raziskovanja. V raziskovalnem delu so zbrani in razčlenjeni temeljni in sekundarni viri podatkov. Temeljni podatki so pridobljeni z lestvico življenjskih ciljev (PIL-test). Za njihovo pridobivanje smo uporabili kvantitativno tehniko zbiranja podatkov. Pridobljene podatke smo analizirani s pomočjo računalniškega programa. Sekundarni viri so pridobljeni s pomočjo pregleda strokovne literature in znanstvenih člankov.

3.2 Opis instrumenta

Uporabili smo lestvico življenjskih ciljev oziroma PIL-test. PIL-test je sestavljen iz treh segmentov (A, B, C). Za našo raziskavo smo uporabili samo segment A, ki meri stališča in obsega dvajset postavk na sedem stopenjski Likertovi lestvici. Segmenta testa B in C v naši raziskavi nismo uporabili.

3.3 Opis vzorca

Raziskovalna naloga zajema naključni vzorec mladih odraslih, starih med 20 in 25 let. V vzorcu je zajetih 30 mladih odraslih, ki so v celoti izpolnili lestvico življenjskih ciljev (PIL-test). Od tega je sodelovalo 11 moških in 19 žensk.

3.4 Opis zbiranja in obdelave podatkov

Raziskava je bila izvedena v mesecu juniju 2022. Podatke smo zbrali s pomočjo anonimne spletne ankete (1KA). Anketni vprašalnik smo predhodno poskusno izpolnili in tako preverili njegovo uporabnost in zagotovili veljavnost. V uvodnem nagovoru vprašalnika smo respondentom podali jasna navodila, jih seznanili z namenom raziskave in anonimnostjo. Pridobljene podatke smo uredili s pomočjo računalniškega programa Excel.

4 REZULTATI

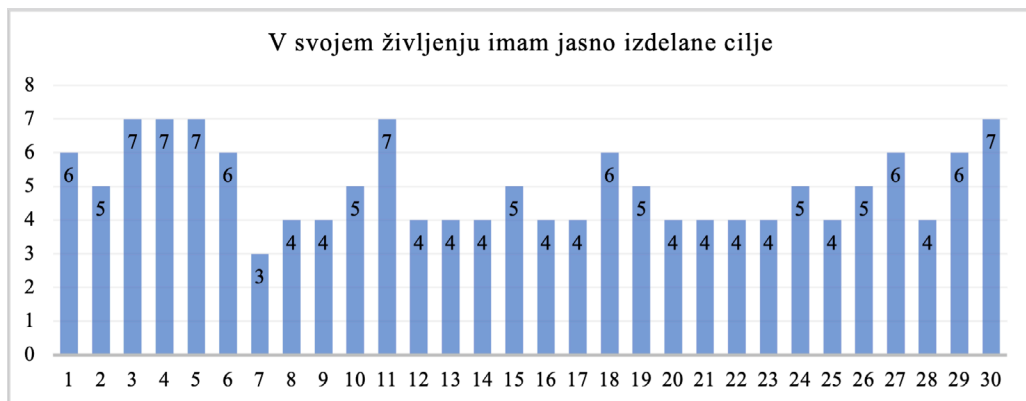
Sodelujoči respondenti v raziskavi so bili stari med 20 in 25 let. Največ jih je bilo starih 20 (40 %) in 21 let (40 %). Dva respondenta (7 %) sta bila stara 22 let, prav tako sta bila dva sodelujoča stara 23 let (7 %). V raziskavi sta sodelovala še en respondent star 24 let (3 %) in en respondent star 25 let (3 %). V raziskavi je sodelovalo 11 moških (37 %) in 19 žensk (63 %).

4.1 Najboljše ocenjene postavke PIL-testa

Z analizo rezultatov lestvice življenjskih ciljev smo dobili odgovor na RV1. Tri postavke PIL-testa, ki so bile med mladimi odraslimi najboljše ocenjene so:

- V svojem življenju imam jasno izdelane cilje – postavka 3
- Ko bom odšel v pokoj, bom počel mnogo tistega kar sem si vedno želel – postavka 7
- Moja možnost, da si poiščem nekaj za kar je vredno živeti, je zelo velika – postavka 17

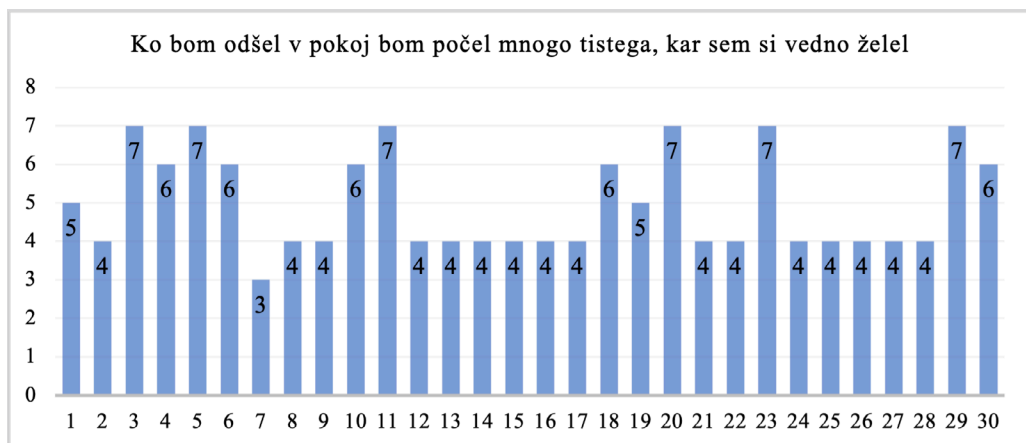
Graf 1: Postavka 3

Vir: PIL-test 2022.

POSTAVKA 3: Najbolje ocenjena postavka PIL-testa je bila: V svojem življenju imam jasno izdelane cilje. Z oceno 7 se je s trditvijo strinjalo 5 respondentov (17 %), z oceno 6 prav tako 5 respondentov (17 %), z oceno 5 pa 6 sodelujočih respondentov (20 %). Kot je razvidno iz grafa 1 je kar 13 respondentov (43 %), torej skoraj polovica, bilo neodločenih in so trditev ocenili s 4. Zgolj eden pa je trditev ocenil s 3.

Graf 2: Postavka 7

Vir: PIL-test 2022.

POSTAVKA 7: Druga najbolj ocenjena postavka PIL-testa je bila: Ko bom odšel v pokoj, bom počel mnogo tistega, kar sem si vedno želel. S to trditvijo se je v celoti strinjalo 6 respondentov (20 %). Skoraj v celoti se je s trditvijo strinjalo 5 respondentov (17 %). Dva respondenta (7 %) sta trditev ocenila s 5. Več kot polovica (53 %) jih je bilo takih, ki so bili tudi tukaj neodločeni. En anketiraneec je trditev ocenil s 3.

Graf 3: Postavka 17

Vir: PIL-test 2022.

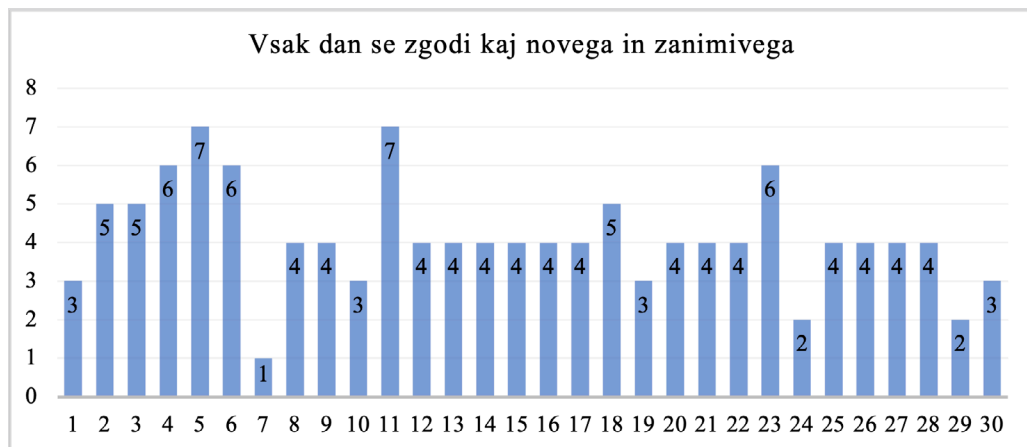
POSTAVKA 17: Tretja najbolj ocenjena trditev PIL-testa je bila: Moja možnost, da si poiščem nekaj, za kar je vredno živeti, je zelo velika. Z omenjeno trditvijo se je popolnoma strinjalo 7 respondentov (23 %). Dva respondenta (7 %) sta trditev ocenila s 6 in trije respondenti (10 %) s 5. Vsi ostali respondenti (60 %) so bili neodločeni. Z nižjimi ocenami ni trditev ocenil nihče od anketirancev.

4.2 Najslabše ocenjene postavke PIL-testa

Z analizo rezultatov lestvice življenjskih ciljev smo pridobili tudi odgovor na RV2. Tri postavke PIL-testa, ki so bile med mladimi odraslimi najslabše ocenjene so:

- Vsak dan se zgodi kaj novega in zanimivega – postavka 5
- Svet v katerem živim se smiselno povezuje z mojim življenjem – postavka 12
- Navadno se zelo navdušujem – postavka 1

Graf 4: Postavka 5

Vir: PIL-test 2022.

POSTAVKA 5: Kot najslabše ocenjena trditev v PIL-testu je bila: Vsak dan se zgodi kaj novega in zanimivega. Iz grafa 6 vidimo, da je kar 50 % anketirancev bilo glede te trditve neodločnih, saj so jo ocenili s 4. 23 % respondentov je trditev ocenilo z nizkimi ocenami: 1 (3 %), 2 (7 %) in 3 (13 %). 27 % respondentov pa je trditev ocenilo z ocenami 5 (10 %), 6 (10 %) in 7 (7 %).

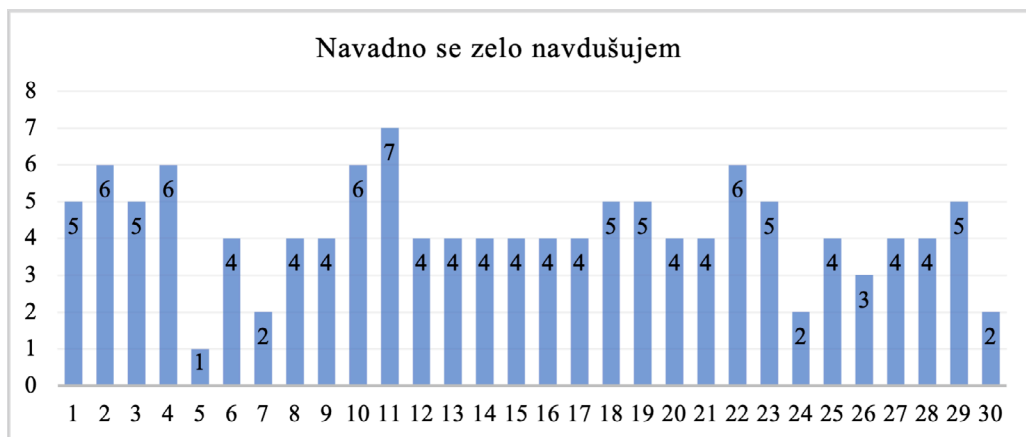
Graf 5: Postavka 12

Vir: PIL-test 2022.

POSTAVKA 12: S trditvijo PIL- testa: Svet v katerem živim se smiselno povezuje z mojim življenjem, se ni strinjalo 10 % respondentov (3 anketiranci), saj so podali ocene 2 (7 %) in 3 (3 %), zato je bila ta trditev kot druga najslabše ocenjena. Kljub temu je 5 respondentov podalo ocene 5 (7 %), 6 (7 %) in 7 (3 %). Skoraj tri četrtine respondentov (73 %) je bilo spet neodločenih.

Graf 6: Postavka 1

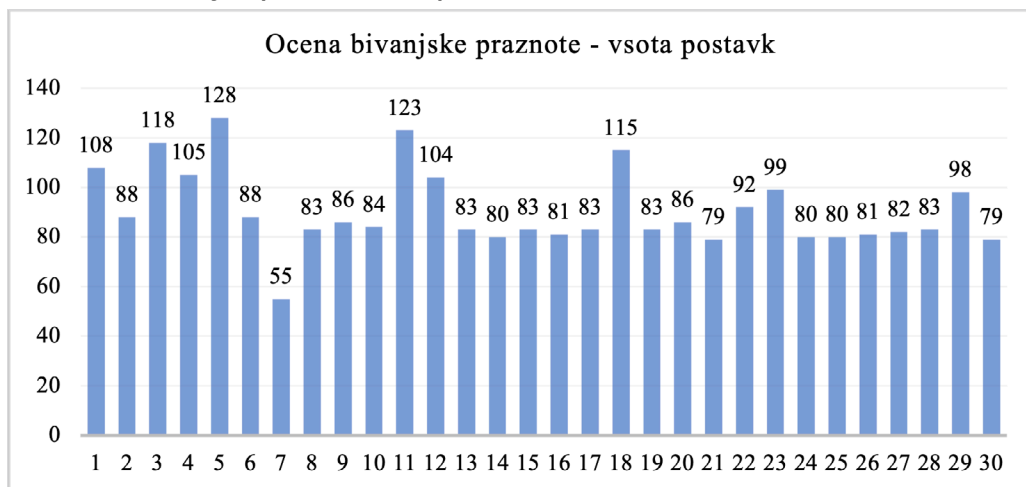
Vir: PIL-test 2022.

POSTAVKA 1: Kot slabo ocenjena postavka v PIL-testu je bila tudi trditev: Navadno se zelo navdušujem. Tudi tukaj je bilo precej respondentov neodločnih (43 %). 16 % respondentov se z slednjo trditvijo sploh ni strinjalo. 23 % respondentov je trditev ocenilo s 5, 13 % je trditev ocenilo s 6 in 3 % je trditev ocenilo s 7.

4.3 Ocena bivanjske praznote

Odgovor na naše tretje raziskovalno vprašanje, ali se kaže navzočnost bivanjske praznote med mladimi odraslimi, nam prikazuje skupni seštevek vseh postavk na lestvici življenjskih ciljev.

Graf 7: Ocena bivanjske praznote - vsota postavk

Vir: PIL-test 2022.

VSOTA POSTAVK: Graf 7 nam prikazuje vsoto vseh postavk in nam daje oceno bivanjske praznote pri sodelujočih respondentih. Oceno nad 112 so dobili samo 4 respondenti (13 %). V razponu med oceno 92 in 112, je bilo uvrščenih 6 respondentov (20 %). Med tem, ko je oceno pod 92 dobilo kar 20 respondentov (67 %).

5 RAZPRAVA

Najbolje ocenjene postavke so bile: postavka tri: *V svojem življenju imam (jasno izdelane cilje – srednje – nimam nikakršnih ciljev)*; postavka sedem: *Ko bom odšel v pokoj (bom počel mnogo tistega kar sem si vedno želel – srednje – bom do konca živel v brezdelju)* in postavka sedemnajst: *Moja možnost, da si poiščem nekaj za kar je vredno živeti, je (zelo velika – srednje – zelo majhna)*.

S postavko, da imajo v svojem življenju jasno izdelane cilje se je, sicer z različnimi ocenami (7, 6 in 5) strinjalo preko polovica anketirancev (54 %). Nekaj je bilo takšnih, ki so bili glede trditve neodločni. Zgolj eden udeleženec pa je bil mnenja, da v življenju nima nikakršnih ciljev. Rezultati v študijah avtorja Krok (2018) so pokazali, da je doživljanje smisla in namena v življenju pomembno tako za subjektivno kot psihološko dobro počutje. Pozni mladostniki in mladi odrasli razlagajo pomen na podlagi lastnih osebnih in medosebnih dejavnikov, da bi doživeli zadovoljstvo z življenjem ter povečali rast in samouresničitev.

Med dobro ocenjenimi postavkami na lestvici življenjskih ciljev je bila tudi sedma trditev: *Ko bom odšel v pokoj, bom počel mnogo tistega kar sem si vedno želel*. Večina mladih sicer ne razmišlja o upokojitvi, saj se to obdobje zdi precej oddaljeno, njih pa pred tem čaka še cela vrsta bistvenih doživetij in odločitev. Vendar so pa kljub temu mnenja, da v času upokojitve ne bodo do konca življenja živel v brezdelju. Med boljše ocenjenimi postavkami je bila tudi trditev: *Moja možnost, da si poiščem nekaj, za kar je vredno živeti, je zelo velika*. V 40 % so trditev ocenili z ocenami 5, 6 in 7. Kljub temu, je precej respondentov trditev ocenilo z neodločenostjo (ocena 4). Pričakovali bi, da bodo ocene tukaj precej višje, glede na starost respondentov.

Najnižje ocenjene postavke v naši raziskavi so bile: postavka pet: *Vsak dan (se zgodi kaj novega in zanimivega – srednje – je povsem podoben drugemu)*; postavka dvanajst: *Svet v katerem živim (se smiselno povezuje z mojim življenjem – srednje – se mi zdi nerazumljiv in tuj)* in postavka ena: *Navadno se (zelo navdušujem – srednje – močno dolgočasim)*.

Kot najslabše ocenjena je bila peta trditev na lestvici življenjskih ciljev. 23 % respondentov je bilo namreč mnenja, da je vsak dan povsem podoben drugemu. Zgolj 27 % respondentov pa je bilo mnenja, da se vsak dan zgodi kaj novega in zanimivega. Prav tako je polovica sodelujočih mladih odraslih glede te trditve neodločnih. Iz tega lahko sklepamo, da se anketiranci dolgočasijo, saj se jim ne zgodi dovolj zanimivih in novih stvari v dnevu. Med slabše ocenjenimi je bila tudi prva trditev na lestvici ži-

vljenjskih ciljev, ki prav tako nakazuje na zdolgočasnost mladih odraslih. 16 % sodelujočih v raziskavi je namreč navedlo, da se močno dolgočasijo in le 23 % takšnih, ki se navadno zelo navdušujejo. Tudi Crumbaugh in Maholich (1964) navajata, da lahko zaradi nezmožnosti zaznavanja celostnega vzorca ciljev in vrednot v življenju pride do razpršitve energije in lahko obstoj posameznika postane dolgočasen. Potrebe pa lahko še vedno tlijo v notranjosti posameznika, ki lahko postaja vse bolj frustriran. Zato zaradi zdolgočasnosti nenehno išče novo razvedrilo, da bi ublažil napetosti za katere se pogosto ne zaveda, da jih ima. Zaradi pomanjkanja smisla in brezciljnega drsenja po svetu se lahko oseba sooči tudi z depresijo. Verjetno je, da je pomanjkanje smisla lahko tako vzrok, kot tudi posledica depresije.

Zelo slabo je bila ocenjena tudi dvanajsta trditev na lestvici življenjskih ciljem. Zgolj 17 % respondentov je bilo namreč mnenja, da se Svet, v katerem živijo smiselno povezuje z njihovim življenjem. Ostali sodelujoči v raziskavi, so menili, da se jim Svet zdi nerazumljiv in tuj. Kot ugotavljata Sanli in Ersanli (2021) iz svoje raziskave, so lahko psihoduktivni programi, usmerjeni v logoterapijo, lahko zelo učinkoviti pri povečanju pozitivnih ter zdravih zaznav identitete v nastajajoči odraslosti. Statistične analize njune raziskave so namreč pokazale, da se je raven negativnega zaznavanja smisla življenja pri posameznikih, ki so bili deležni različnih predavanja o pomenu življenja, pomenu vrednot, ciljev, pomenu družine in podobno, bistveno zmanjšala. Hkrati se je povečala njihova raven zaznavanja pozitivne identitete.

Iz navedenih grafov in pridobljenih podatkov vsote vseh postavk lahko vidimo, da je zelo velik delež mladih odraslih, starih med 20 in 25 let, v območju bivanjske praznote. Na lestvici življenjskih ciljev je namreč kar 67 % respondentov doseglo skupno oceno pod 92. Kjerkoli se v družbi razširi bivanjska praznota, tisti moreči občutek naveličanosti in brezsmiselnosti, ki pogosto najeda izobilje in pripelje do ekscesov vseh vrst, tam lahko zaznamo tudi obilno mero samoljubja in pomanjkanja ljubezni (Lukas 2013, 16). Le 13 % respondentov je doseglo skupno oceno nad 112, kar kaže, da se ti posamezniki nahajajo v bivanjski varnosti. 20 % sodelujočih pa je doseglo oceno med 92 in 112, kar kaže na območje bivanjske frustracije. NIJZ (Jeriček Klanšček idr. 2018, 39) poudarja, da je merjenje zadovoljstva z življenjem pomemben kazalnik pozitivnega duševnega zdravja. V preteklosti so bilo v Sloveniji narejene tudi raziskave zadovoljstva z življenjem pri mladostnikih. Podatki iz teh raziskav nakazujejo, da so starejši mladostniki manj zadovoljni s svojim življenjem, da zadovoljstvo z življenje upada s starostjo mladostnikov in da so bolj zadovoljni mladostniki, ki prihajajo iz družin z višjo materialno blaginjo. Naša skupina sodelujočih so precej mladi ljudje, nekateri verjetno še brez redne zaposlitve ali še v fazi izobraževanja. Kot navajata Crumbaugh in Maholich (1964) obstaja določena povezava med izobrazbo, inteligenco in socialno-ekonomskim razredom in zdi se, da je slednje tudi v korelaciji s prisotnostjo namena in smisla v življenju. Znano je namreč, da so ljudje z visoko izobrazbo bolj nagnjeni k dosežkom, zato je tudi bolj logično, da zato najdejo veliko smisla in cilja v življenju. Kljub temu, je pa težko razumeti, kako lahko duševno zaostali ljudje zelo dobro integrirajo svoje življenje, kot so pokazale raziskave. Kot navaja Crumbaugh (1968) so v raziskavi o preizkusu namena življenja, tudi shizofreniki dosegli nepričakovano visoke rezultate.

Avtorja Meier in Edwards (1974) sta ugotavljala starostne in spolne razlike glede pomena življenja. Ugotovila sta, da glede spola ni bilo razlik. Razlika se je pokazala pri starostnih skupinah. Mlajši od 20 let so dosegli bistveno nižje rezultate PIL-testa, kot starejši od 25 let. Tudi rezultati različnih raziskav v devetdesetih letih so dali slutiti, da se mladina spreminja in da so mladi dokaj pasivni ter se najbolje počutijo v varnem okolju svojih izvornih družin. Hkrati pa se večajo in množijo težave v načinih prehoda mladih v svet odraslih (Ule idr. 2000, 11). Da mladi odrasli doživljajo manj smisla v življenju kot starejši, sta v raziskavi v devetdesetih letih prejšnjega stoletja ugotovila tudi avtorja Van Ranst in Marcoen (1997). Avtorica Lukas (2017, 22–23) poudarja, da mladi med otroštvom in petindvajsetimi leti delajo na največjem projektu, na svoji lastni identiteti. Pod krepkim vtisom pubertete in odraščanja komaj preskušajo kaj je prav. Ljudem okoli sredine življenja je dosti lažje, saj njihovo življenje poteka v glavnem po ustaljenih tirih.

6 ZAKLJUČEK

Ugotovitve naše raziskave kažejo, da je velik delež mladih odraslih v območju bivanjske praznote oziroma eksistencialnega vakuuma. Posledica tega se lahko kažejo v povečanju odvisnosti, pojavljanju duševnih stisk, povečanju kriminala ter številu samomorov in podobno. Rezultati naše raz-

iskave so tudi pokazali, da mladi odrasli dojemajo dneve precej podobne med seboj, da se vsak dan zgodi premalo zanimivega in novega ter je njihovo življenje dolgočasno. Vse to nakazuje na njihovo nahajanje v območju bivanjske prikrajšanosti oziroma eksistencialne frustracije. Iz tega ugotovitev lahko sklepamo, da se današnja mladina na pragu prehoda v odraslo življenje, sooča z velikim pomanjkanjem smisla v življenju. Nedvomno bi bilo potrebno ukrepati in narediti spremembe na tem področju. Odrasli smo tisti, ki lahko z ljubečo, trdno in varno vzgojo otrok v obdobju otroštva in najstništva pripomoremo k razvoju močne in stabilne osebnosti mladega človeka, ki bo kos modernemu tempu življenja in doseganju njegovega smisla.

LITERATURA

1. Crumbaugh, James C. in Maholick Leonard T. 1964. An experimental study in existentialism: The psychometric approach to Frankl's concept of noogenic neurosis. *Journal of Clinical Psychology*, 20: 200-214. Dostopno na: [https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/1097-4679\(196404\)20:2%3C200::AID-JCLP2270200203%3E3.0.CO;2-U](https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/1097-4679(196404)20:2%3C200::AID-JCLP2270200203%3E3.0.CO;2-U) (15. junij 2022).
2. Crumbaugh, James C. 1968. Cross Validation of Purpose-in-life Test Based on Frankl's Concepts. *Journal of Individual Psychology*, 24(1):74-81. Dostopno na: http://adlerjournals.com/_private/JIP/JIP%20v24%20n1/Purpose-In-Life_Test-Crumbaugh.pdf (15. junij 2022).
3. Davies, Gena, Derrick Klaassen in Alfried Längle. 2011. „Purpose in life test.“ *Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research*. Dostopno na: <https://laengle.info/userfile/doc/PIL.pdf> (17. junij 2022).
4. Frankl, Viktor Emil. 2015. *Zdravnik in duša*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.
5. Frankl, Viktor Emil. 2020. *Človekovo iskanje najvišjega smisla*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.
6. Jeriček Klanšček, Helena, Saška Roškar, Matej Vinko, Nuša Konec Juričič, Ada Hočvar Grom, Majda Bajt, Anja Čuš, Lucija Furman, Gaja Zager Kocjan, Alenka Hafner, Tina Medved, Mark Floyd Bračič in Mircha Poldrugovac. 2018. *Duševno zdravje otrok in mladostnikov v Sloveniji*. Ljubljana: Nacionalni inštitut za javno zdravje. Dostopno na: https://nijz.si/wp-content/uploads/2022/07/dusevno_zdravje_otrok_in_mladostnikov_v_sloveniji_19_10_18.pdf (10. januar 2023).
7. Kristovič, Sebastjan. 2014. *Reševanje krize smisla sodobnega človeka*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.
8. Kristovič, Sebastjan. 2016. *Med smislom in nesmisлом trpljenja: Dostojevski in Nietzsche*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.
9. Krok, Dariusz. 2018. When is Meaning in Life Most Beneficial to Young People? Styles of Meaning in Life and Well-Being Among Late Adolescents. *Journal of Adult Development*, 25 (2): 96 – 106. Dostopno na: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10804-017-9280-y> (12. junij 2022).
10. Lukas, Elisabeth. 2013. *Priveži svoj voz na kakšno zvezdo: Kaj nam v življenju daje moč*. Ljubljana: Novi svet.
11. Lukas, Elisabeth. 2017. *Tvoje življenje je tvoja priložnost – spodbude, kako oblikovati življenje s smislom*. Ljubljana: Novi svet.
12. Lukas, Elisabeth. 2017a. *Osnove logoterapije: Človeška podoba in metode*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.
13. Meier, Augustine in Henry Edwards. 1974. Purpose-in-Life Test: Age and sex differences. *Journal of Clinical Psychology*, 30(3), 384-386. Dostopno na: <https://psycnet.apa.org/record/1976-24121-001821>. (21. junij 2022).
14. Şanlı, Esat in Kurtman Ersanli. 2021. The effects of psycho-education program based on logotherapy for the development of a healthy sense of identity in emerging adulthoods. *Current Psychology*, 40: 4173-4188. Dostopno na: <https://link.springer.com/article/10.1007/s12144-020-01009-3#citeas> (12. junij 2022).
15. Torkar, Gregor. 2006. *Vplivi učiteljevih vrednot na njegovo vzgojno izobraževalno delovanje na področju varstva narave – doktorska dizertacija*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani – Biotehnična fakulteta.
16. Ule, Mirjana, Renner Tatjana, Mencin Čepak Metka in Tivadar Blanka. 2000. *Socialna ranljivost mladih*. Ljubljana: Ministerstvo za šolstvo in šport, Urad Republike Slovenije za mladino in založba Aristej.
17. Van Rans, Nancy in Alfons Marcoen. 1997. *Meaning in life of young and elderly adults: An examination of the factorial validity and invariance of the Life Regard Index*. *Personality and Individual Differences*, 22 (6): 877-884. Dostopno na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0191886997000111> (21. junij 2022).

STALNA PRIKLJUČENOST NA SPLET, RAZTRESENOST, DEMOTIVACIJA IN PROBLEM SOCIALNEGA VKLJUČEVANJA *CONSTANTLY CONNECTED TO THE INTERNET, DISTRACTION, DEMOTIVATION, AND THE PROBLEM OF SOCIAL INCLUSION*

Asist. Dr. David Kraner
Teološka fakulteta Ljubljana, Slovenija

POVZETEK

Kazalci svetovnih raziskav v letu 2022 opozarjajo, da se je po obdobju COVID-19 zanimanje za socialne medije in zaupanje vanje precej zmanjšalo. Število uporabnikov TikToka pa povečalo. V istem času znanstveniki pišejo o škodljivem vplivu TikToka, ki je doživel eksplozijo v času COVID-19. Hkrati pa raziskave potrjujejo negativen vpliv interneta na mlade, ki so neprestano povezani s svetovnim spletom, vedno odzivni na sporočila. To vpliva na njihovo zbranost (koncentracijo), navezovanje stikov v družbi in njihovo življenjsko motivacijo. Naša raziskava, ki je bila izvedena v novembru 2022 med mladimi zadnjih letnikov katoliških gimnazij potrjuje, da je med mladimi precejšen delež tistih, ki so bolj izpostavljeni medijem in težje navezujejo stike s sošolci ter so družbeno neaktivni.

Članek je nastal kot rezultat dela v okviru raziskovalnega programa «Religija, etika, izobraževanje in izzivi sodobne družbe (P6-0269)», ki ga sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije. V okviru tega projekta je bila izvedena raziskava. Vprašalnik ne vsebuje poglobljenih ali psiholoških vprašanj. Teme so: izpostavljenost internetu, uporaba družbenih omrežij med učenjem in v prostem času, družbena angažiranost in zaznavanje vpliva interneta. V raziskavi je bilo zagotovljeno prostovoljno sodelovanje. Raziskava je bila izvedena popolnoma anonimno. Vsi podatki so zaščiteni.

Ključne besede: internet, raztresenost, mladi, socialna angažiranost, TikTok

ABSTRACT

Global survey indicators in 2022 point to a significant decline in interest and trust in social media since COVID-19. The number of TikTok users has increased. At the same time, research confirms the negative impact of the Internet on young people, who are constantly connected to the World Wide Web, always responding to messages. This affects their concentration, their social networking, and their motivation in life. Our survey, conducted in November 2022 among young people in their final year at Catholic secondary schools, confirms that there is a significant proportion of young people who are more exposed to the media, who find it more difficult to make contact with their classmates, and who are socially inactive.

This article is a result of the research programme „Religion, Ethics, Education and Challenges of Contemporary Society (P6-0269)“, which is co-financed by the Slovenian Research and Innovation Agency. The research was carried out within the framework of this project. The questionnaire does not contain in-depth or psychological questions. The topics are: exposure to the Internet, use of social networks during learning and leisure time, social engagement and perception of the impact of the Internet. Voluntary participation in the survey was ensured. The survey was conducted completely anonymously. All data is protected.

Keywords: internet, distraction, young people, social engagement, TikTok

1 UVOD

Politična pobuda Evropske Unije (EU) spodbuja k pridobivanju čim več kompetenc za digitalno pismenost znotraj digitalne dobe. V ta namen je pripravila akcijski načrt za digitalno izobraževanje 2021-2027. S tem želi podpreti trajnostno in učinkovito prilagajanje sistemov izobraževanja in usposabljanja držav članic EU v digitalni dobi. Izbrani ima dve prednostni področji: 1) »Spodbujanje razvoja visoko zmogljivega digitalnega izobraževalnega ekosistema.« 2) »Krepitev digitalnih spretnosti in kompetenc za digitalno preobrazbo« (European Education Area 2020).

Avtorji projekta *Krepitev digitalnih kompetenc ranljivih skupin za izboljšanje zaposljivosti in večjo dodatno vrednost na trgu dela* poudarjajo pomen digitalnih kompetenc, ki so nujne za nova delovna mesta. Za raziskovalce omenjenega projekta pomenijo digitalne kompetence »samozavestno, kritično, odgovorno, sodelovalno in ustvarjalno uporabo digitalnih tehnologij pri delu, študiju, v prostem času ter za sodelovanje v digitalni družbi« (Ovin idr. 2021).

Nekaj kritične ocene digitalnih tehnologij lahko najdemo v mednarodnih projektih, ki danes močno spodbujajo inovativno IKT izobraževanje.¹ Njihovo izhodišče je, da morajo biti vzgojno-izobraževalni delavci sposobni obvladovati razredni management v vseh možnih težkih okoliščinah. Svetovalec za digitalizacijo izobraževanja Andrej Flogie² je prepričan, da prehod na učenje na daljavo na začetku drugega vala pandemije ni povzročil večjih motenj v slovenskih šolah. Glede končne analize poučevanja v obdobju pandemije je dejal, da je večina šol v Sloveniji delovala zelo dobro in bolje v primerjavi s šolami v drugih državah. Večina se namreč ni pritoževala nad večjimi težavami pri prehodu na učenje na daljavo (oktobra 2020). Flogie pravi: »Iz podatkov, ki so na voljo na naši šoli, in nekaterih raziskav med izbruhom epidemije izhaja, da je bil ta način dela za velik del naših učencev kratkoročno celo boljša izkušnja kot tradicionalni način poučevanja. Srednjeročno in dolgoročno pa se je ta delež zmanjšal; delo na daljavo je bilo sprejemljivo in uspešno le za tiste učence, ki so imeli doma pozitivno in spodbudno učno okolje (dobre družinske odnose, ustrezno socialno varnost staršev, dobro urejen učni prostor itd.). Težave otrok iz manj spodbudnih okolij, otrok z različnimi motnjami, so se še povečale. Nekateri otroci (običajno tisti, ki v razredu ne želijo izstopati, čeprav imajo veliko talentov in sposobnosti) so pri učenju na daljavo „zacveteli“ in učitelji so bili nad njimi več kot presenečeni, drugi so se „izgubili“, ker so dneve in noči preživeli ob igranju na računalniku in družabnih omrežjih« (Flogie 2021).

Stalna priključenost na splet je postala pomemben del našega življenja. Danes imamo na voljo mobilne telefone, računalnike, tablične računalnike in druge naprave, ki omogočajo hitro in enostavno povezavo z internetom. Vendar pa lahko takšna stalna povezava povzroči tudi nekatere negativne učinke, kot sta raztresenost in demotivacija, prav tako pa lahko predstavlja tudi problem pri socialnem vključevanju.

Zbranost predstavlja osredotočenost naše zavesti v nekem omejenem času na eno od miselnih operacij: razmišljanje, spominjanje, premišljevanje, čutenje, zaznavanje itd. Njej nasprotna je raztresenost, ki pomeni razpršenost, spreminjanje, neravnovesje, hipnost in sočasno izvrševanje več opravil hkrati (Larchet 2016).

Pametni telefoni so najbolj razširjen tehnološki produkt in so dosegljivi skoraj vsakemu človeku na katerem koli delu sveta (STATISTA 2022a, 2022b).³ *Digital 2022 - Global overview report* poroča, da je v letu 2022 bilo na svetu 4620 milijonov uporabnikov socialnih omrežij, kar je 58 % prebivalstva. Uporabniki so v letu 2021 uporabljali socialna omrežja v povprečju 2 uri in 27 minut več na dan kot leto prej (Hall 2022). Socialna omrežja in storitve klepeta (bolj kot množični mediji) omogočajo stalen pretok vedno spremenljivih besedil, podob ali zvokov. Številna sporočila in z njimi povezani signali (telefonsko zvonjenje, zvočna opozorila o prihodu e-pošte, SMS-ov, tвитov, dogodkov na Facebooku, novic na protokolih RSS, na katere smo naročeni, ...) niso le vir informacij, ampak vse bolj postajajo motilci naše zbranosti. Ko ti signali zmotijo našo pozornost, ustavijo proces razmišljanja in

1 Na primer <https://digitalna.uni-lj.si>.

2 Andrej Flogie je direktor Zavoda Antona Martina Slomška, predstojnik oddelka za tehnologijo na Fakulteti za naravoslovje in matematiko Univerze v Mariboru ter svetovalec za digitalizacijo izobraževanja v kabinetu Ministrstva za izobraževanje, znanost, kulturo in šport.

3 V letu 2021 je bilo 6,26 milijarde naročnin na pametne telefone po vsem svetu.

misel odvrnejo od objekta, s katerim se ukvarjamo. Zato je Larchet prepričan, da so pametni telefoni postali vir nenehne raztresenosti (Larchet 2022).

Med pandemijo COVID 19 se je eksponentno povečala uporaba socialnih omrežij med mladimi. V tem času se je zgodil prehod od uporabe Facebooka k uporabi TikToka. Nekateri raziskovalci ugotavljajo, da pada zaupanje v socialna omrežja in da med njimi najbolj izgublja Facebook (Seliškar 2022). Drugi pa vidijo eksponentno rast uporabe aplikacije TikTok in njen negativen vpliv na mlade (Paul 2022). Uporabo TikToka je mogoče razložiti s teorijo uporabe in nagrajevanja, po kateri si uporabniki prizadevajo zadovoljiti svoje potrebe: zabavo, medosebne odnose (nadomestno druženje), osebno identiteto in nadzor nad okoljem, pri katerem se sklicujejo na ažurnost in informiranost ter »strah pred zamujanjem« (Montag, Yang, in Elhai 2021; Shao in Lee 2020).

V letu 2022 in 2023 imamo zadnje raziskave, ki potrjujejo negativen vpliv interneta na duševno zdravje (Anand idr. 2022; Kostyrka-Allchorne idr. 2023; Popat and Tarrant 2023; Samari idr. 2022; Shoib idr. 2022; Taylor idr. 2023). Raziskovalki Pedrouzo in Krynska ugotavljata, da prekomerna izpostavljenost internetu povzroča neaktivnost ali demotivacijo za telesne dejavnosti, odpor do vsakodnevnih obveznosti in poslabšanje odnosov v osebni, družinski, socialni in akademski okolju (Pedrouzo in Krynski 2023).

Pametni telefon zaradi zvoka in svetlobe, ki jo oddaja, spada med zunanje motilce pri delu. Raziskave kažejo, da na odvisnost od pametnih telefonov vpliva fizična bližina pametnih telefonov. Že zgolj prisotnost pametnega telefona zmanjšuje oz. omejuje kognitivne sposobnosti tudi takrat, ko se uporabniku uspe koncentrirati na posamezno nalogo (Roberto idr. 2015; Booker idr. 2015).

Pametne telefone imamo vedno ob sebi in ti delujejo brez premora saj nas nenehno obsipavajo z informacijami. Larchet je zaskrbljen zaradi prehitrega toka informacij. Ta povzroči, da pride do neskladja med premišljevanjem in količino novih informacij. Prepričan je, da se na informacije odzivamo po »načelu nujnosti«: takoj je treba objaviti novico, takoj je treba odgovoriti na telefonski klic ali e-pošto, takoj je treba odgovoriti na SMS ali tweet, itd. Posledično nam zmanjka časa za predelavo informacij. Zato je okrnjeno človekovo premišljevanje (2022, 188).

Tudi Spitzer je prepričan, da digitalne naprave vodijo k površnemu razmišljanju in k raztresenosti. Povzročajo nezaželene stranske učinke, ki segajo od preprostega motenja pri delu do otroške pornografije in nasilja (2017, 87). Pri ljudeh, ki pogosto uporabljajo več medijev hkrati – »multitaskerji«, se kažejo problemi pri nadzoru nad njihovim umom. Multitaskerji so bolj dovzetni za raztresenost in imajo večje težave pri tem, da bi odmislili nepomembne dražljaje iz okolice. Poleg tega slabše prezejo nepomembne dražljaje v svojem spominu in so manj učinkoviti pri izločanju nepomembnih nalog. Pri vseh umskih sposobnostih, potrebnih za večopravilnost, se multitaskerji odrežejo znatno slabše kakor ne-multitaskerji (Ophir idr. 2009).

Strokovnjaki so zelo zgodaj opozarjali pojav raztresenosti zaradi večopravilnosti, hkrati pa se navduševali nad hitrostjo. Carr meni, da se je s širjenjem informacij v kratkih, nepovezanih, pogosto prekrivajočih se izbruhih (hitrejši so, bolj je) oblikoval nov način razmišljanja. Ta je nasproten osredotočenemu, neprekinjenemu, linearnemu razmišljanju (2011, 119). Že v preteklosti so ugotavljali, da prekomerna raba novih medijev kratkotrajno ali dolgotrajno negativno vpliva na šolski uspeh (Williams in Siegel 1986). Z uporabo interneta se je ta škodljivi vpliv še povečal (Williams in Siegel 1986; Winn 2002; Lurçat 2004; Desmurget 2013; Shahrajabian idr. 2023). Carr meni, da splet drobi osebne sposobnosti ohranjanja zbranosti in razmišljanja. Tudi če nismo povezani s spletom, naši možgani pričakujejo isti način, kot je na spletu: dobiti takoj ali »v hitro premikajočem se toku koščkov« (Carr 2011).

Pomembna je Spitzerjeva trditev, da mediji vplivajo na mišljenje, naš spomin, našo pozornost (zbranost, koncentracijo) in tudi naše obnašanje. Mediji ne spodbujajo k samonadzoru, saj vplivajo na naš spomin in pozornost (Spitzer 2017).

Med osnovne človekove potrebe spada tudi tišina, umik od zvoka, svetlobnih utripov in nenehnih sporočil. Novi mediji uničujejo, kar v tradicionalni pravoslavni duhovnosti imenujemo *hezihija*. To je način življenja, ki zahteva samoto, zunanjo tišino in notranji mir. To troje je nujno za zbrano, pozorno in čuječo molitev. Učinki novih medijev pa so povsem nasprotni. Njihova uporaba pogosto posledica zaskrbljenosti, ki jo novi mediji le stopnjujejo, ali nezadovoljstva, ki ga uporabnik želi ublažiti, zato nenehno išče nekaj novega. Nazadnje pa njihova vsebina prispeva k temu, da spodbuja želje, povzroča strah, ta pa napaja in razvija strasti, ki so oblika in vir duševnih težav (Larchet 2022).

Podobno kot omenjene raziskave, je tudi naša raziskava preučevala izpostavljenost mladih internetu in kakovost socialnega življenja mladih.

2 RAZISKAVA

2.1 Metoda

Na osnovi kvantitativne metode smo s strukturiranim online vprašalnikom pridobili podatke od 672 dijakov iz vseh štirih katoliških gimnazij v Sloveniji, ki obiskujejo tretji ali četrti letnik. Med mladimi je bilo 37,5 % fantov in 62,5 % deklet.

V raziskavi, ki je potekala med 7. in 25. novembrom 2022 nas je zanimalo, kako internet vpliva na raztresenost dijakov in dijakinj zadnjih dveh razredov. Opazovali smo naslednje spremenljivke: izpostavljenost socialnim omrežjem in storitvam klepeta, osamljenost, socializacija oz. navezovanje stikov s sovrstniki, čas za osebne hobije in domače obveznosti ter angažiranost pri prostovoljnih dejavnostih.

Izvedene so bile monovariatne in bivariatne analize s pomočjo statističnega programa SPSS. Med monovariatnimi analizami so bile vključene naslednje spremenljivke: spol, časovna izpostavljenost internetu, časovna izpostavljenost socialnim omrežjem, časovna izpostavljenost storitvam klepeta, fizična prisotnost-odsotnost telefona v delovnem prostoru med učenjem, vklop-izklop zvočnih signalov med učenjem, čas namenjen osebnim hobijem, čas namenjen domačim obveznostim in čas namenjen prostovoljnim dejavnostim, socializacija in osamljenost. Pri bivariatnih analizah smo izvedli tri sklope analiz naslednjih spremenljivk: 1) spol in prisotnost-odsotnost telefona v delovnem prostoru, spol in vklop-izklop zvoka; 2) osamljenost in čas namenjen osebnim hobijem, osamljenost in čas namenjen domačim obveznostim, osamljenost in čas namenjen prostovoljnim dejavnostim; 3) socializacija in spol, socializacija in časovna izpostavljenost internetu.

3 REZULTATI

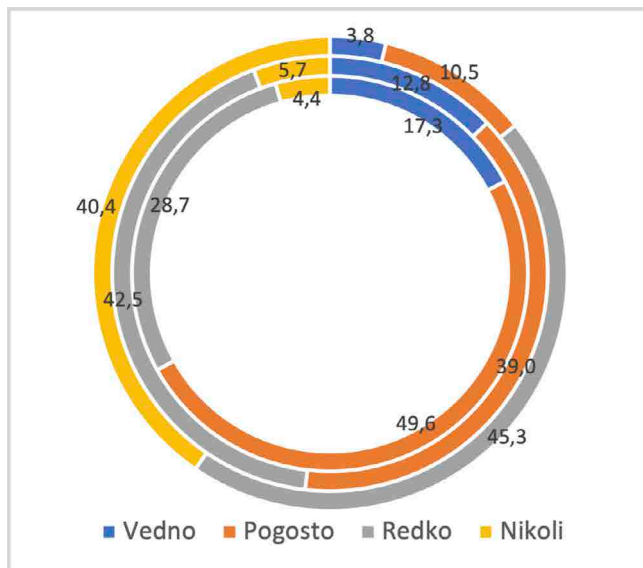
V raziskavi ugotovljamo, da je internet vedno prisoten pri delu (učenju) mladih gimnazijcev. Čeprav so mladi zelo izpostavljeni internetu, jih ima večina izmed njih (93 %) »kontrolno« nad uporabo interneta, saj ne presegajo praga 6 ur izpostavljenosti internetu na dan. Vendar moramo omeniti, da od 1 do 3 ure dnevno uporablja Snapchat 16 % mladih in Instagram 21 % mladih. Ugotovljamo, da je osamljenost mladih prisotna tudi med tistimi, ki so socialno angažirani. V zvezi s tem se med mladimi pojavlja problem socializacije oz. navezovanja stikov z drugimi.

3.1 Internet kot motilec pri delu

Kvalitetno učenje zahteva zbranost in osredotočenost na snov, ki jo obdelujemo. Pametni telefoni, ki jih imamo med delom pri sebi, so najbolj moteči element.

V naši raziskavi nas je zanimalo, kje imajo mladi telefone med učenjem: 1) pri sebi v vidnem polju, 2) pri sebi izven vidnega polja, 3) jih nimajo pri sebi. Rezultati kažejo, da ima med učenjem pri sebi v vidnem polju pameten telefon vedno ali pogosto 67 % mladih. Pri sebi, vendar zunaj vidnega polja ima telefon vedno ali pogosto 52 % mladih. Pri sebi med učenjem nima nikoli telefona manj kot polovica oz. 40 % mladih. To pomeni, da se manj kot polovica mladih zavestno odloči, da želi med delom izolacijo od telefona. Večji delež je tistih, ki želijo med delom imeti telefon pri sebi v vidnem polju. (Graf 1).

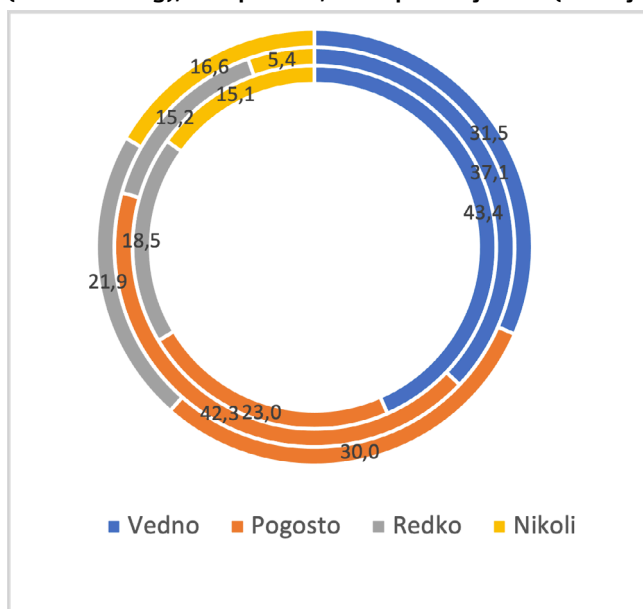
Graf 1: Doseg telefona med delom: v delovnem prostoru v vidnem polju (notranji krog), v delovnem prostoru zunaj vidnega polja (sredinski krog), zunaj delovnega prostora (zunanji krog)

Vir: Raziskava Kraner 2022.

Dodatni motilec pri zbranosti je zvok telefona. V naši raziskavi nas je zanimalo, kako mladi rokujejo z mobilnimi telefoni med delom v različnih situacijah: 1) izklop zvoka med delom; 2) vklop zvoka, ko pričakujejo klic ali sporočilo; 3) izklop zvoka, ko ne pričakujejo klica. Med učenjem nima nikoli izklopljenega zvoka ali pa ga redko izklopi le 34 % mladih. Takrat, ko pričakuje klic ali sporočilo ima vedno ali pogosto zvok vklopljen 79 % mladih. Nasprotno pa 37 % mladih tudi takrat, ko ne pričakuje klica ali sporočila, ne izklopi zvoka telefona (Graf 2).

Graf 2: Zvok telefona: izklop zvoka med delom (notranji krog), vklop zvoka, ko pričakujem klic (sredinski krog), izklop zvoka, ko ne pričakujem klica (zunanji krog)

Vir: Raziskava Kraner 2022.

V raziskavi smo opazili razlike tudi med spoloma. Med delom ima 83 % deklet in 74 % fantov vedno ali pogosto vklopljen zvok. V tem zvezi smo opazili razlike tudi v večji navezanosti mladih na storitve klepeta kot na socialna omrežja: težko ali zelo težko bi se odreklo storitvam klepeta 75 % mladih, socialnim omrežjem pa 65 % mladih.

Ugotavljamo, da imajo mladi veliko toleranco do motenja, ki prihaja s strani pametnih telefonov. V raziskavi nismo zaznali razlike med toleranco mladih do zvočnega ali svetlobnega motenja. Skoraj enak delež mladih ima zvok vklopljen (66 %) med delom kot jih ima telefon v vidnem polju med učenjem (67 %).

3.2 Izpostavljenost internetu in zbranost pri učenju

Nasprotje raztresenosti je zbranost. Pri branju in pisanju se razvija predvsem zaporedna (sekvenčna) inteligentnost. Ta krepi zaporedje, postopen razvoj, red, urejenost in hierarhijo. Brelec neko besedilo v katerega je ukodiran pomen postopoma razkodira in prepozna pomen (Hall 1980). Gre za nepretrgano branje nekega besedila, zavzeto poslušanje nekoga, ki nam kaj pripoveduje in poglobljeno razmišljanje o neki temi.

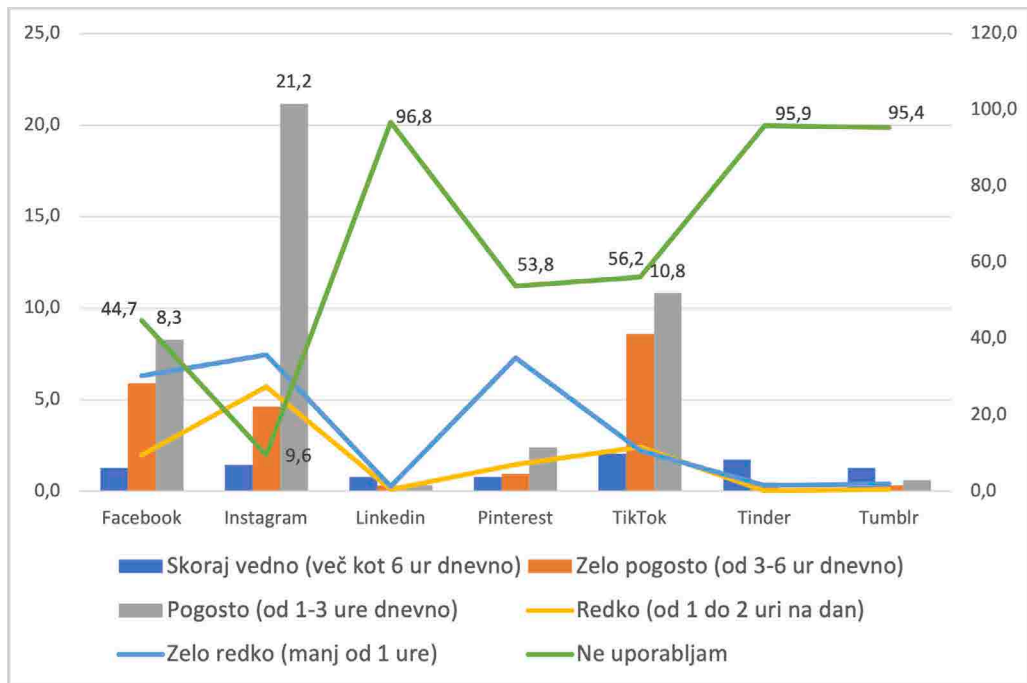
Na internetu pa prevladuje fotografija in video. Video posnetek (skupek ikoničnih znakov), pa razvija sočasno (simultano) inteligentnost. Ta ima možnost istočasno predstavljati več različnih informacij, ne da bi bil med njimi kakršen red, zaporedje in hierarhija. To inteligentnost uporabljamo pri gledanju slike. Takrat se oko ustavi najprej na eni točki, nato na drugi: nemogoče je reči, kaj je prej in kaj pozneje (Simone 2012).

Socialna omrežja hočejo obiskovalca njihovih platform zadržati za dlje časa. Zato so razvila logaritem, ki spremlja obiskovalčeve interese in mu ponuja vsebine, ki ga zanimajo. V tem je najbolj razvit TikTok, ki optimizira vsebino na gledalca tako, da ga pritegne ure in ure. Vsak naslednji video je bolj agresiven ali bolj ekstremen (Paul 2022).

Internet nam ne omogoča le pozitivnih informacijskih, komunikacijskih in socializacijskih koristi, ampak tudi negativne. Na to opozarjajo zadnje raziskave, ki poudarjajo, da je lahko prekomerna izpostavljenost internetu povezana z begom od resničnih odnosov. Takšno zatekanje na splet gotovo negativno vpliva na človeka. Takrat, ko uporaba interneta postane ovira za socializacijo, povzroča osamljenost, vpliva na zbranost, naredi človeka asocialnega in posledično neaktivega v družbi, vpliva na njegovo telesno in duševno zdravje, takrat je uporaba interneta škodljiva. Različnim raziskavam s tega področja je skupno to, da nova tehnologija močno vpliva na nas in da pušča na nas tudi negativne sledi (Bell, Bishopin Przybylski 2015; Twenge idr. 2018; Orben in Przybylski 2019; Orben idr. 2022; Odgers in Jensen 2020; Pedrouzo in Krynski 2023).

V naši raziskavi smo razlikovali med izpostavljenostjo mladih socialnim omrežjem in izpostavljenostjo storitvam klepeta. Med socialnimi omrežji je največ mladih pogosto izpostavljeno Instagramu (1-3 ure dnevno je izpostavljeno 21 % mladih), nato pa sledi Tik Tok (1-3 ure dnevno je izpostavljeno 11 % mladih) in Facebook (1-3 ure dnevno je izpostavljeno 8 % mladih) (Graf 3).

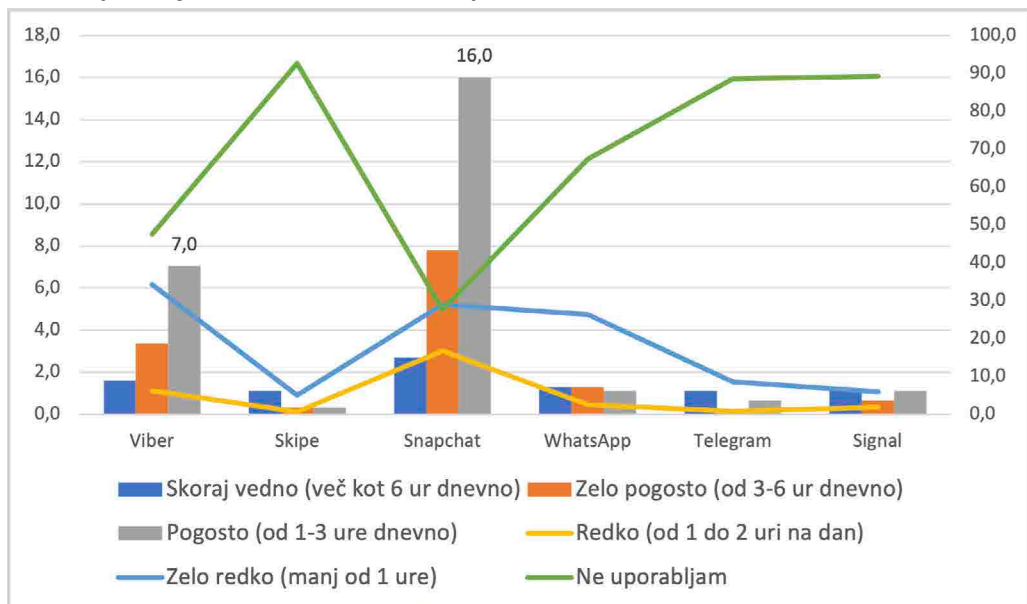
Graf 3: Izpostavljenost mladih socialnim omrežjem

Vir: Raziskava Kraner 2022.

Med storitvami klepeta mladi pogosto uporabljajo Snapchat in Viber. Dnevno uporablja 1-3 ure Snapchat 16 % mladih, Viber pa 7 % mladih. Več kot 3 ure dnevno Tik Tok uporablja 11 % mladih in Snapchat 10 % mladih. To je velik delež mladih, ki so zelo izpostavljeni socialnim omrežjem (Graf 4).

Graf 4: Izpostavljenost mladih storitvam klepeta

Vir: Raziskava Kraner 2022.

Zgoraj predstavljeni podatki na prvi pogled kažejo dobro stanje v katoliških gimnazijah: mladi niso prekomerno izpostavljeni socialnim omrežjem in storitvam klepeta. Vendar je potrebno biti pozoren na detajle. Uporaba Instagrama, TikToka in Snapchata od 1 do 3 ure dnevno je zelo veliko, čeprav na naši lestvici ni najvišje.

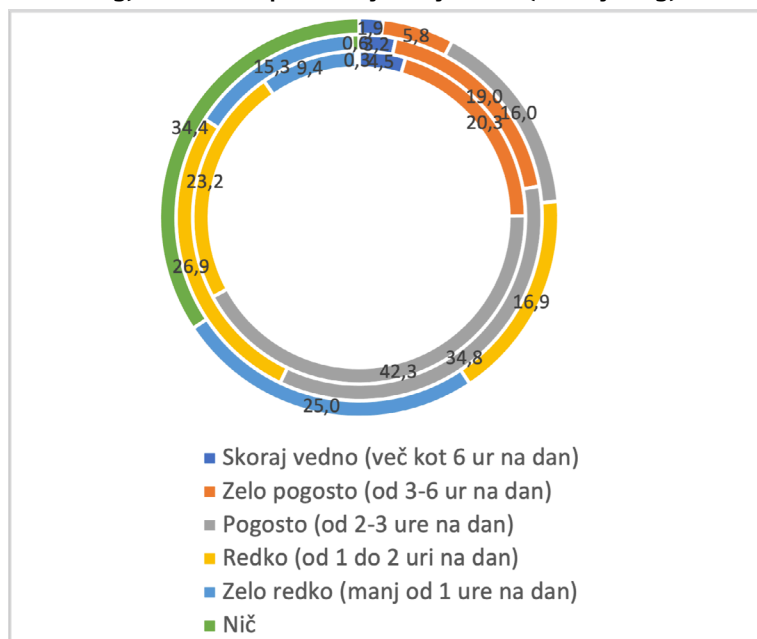
3. 3 Internet, socialna angažiranost in osamljenost mladih

Prekomerna izpostavljenost internetu, jemlje čas za osebne hobije (branje knjig, šport, gledališče itd.), obvezna hišna opravila (pomoč pri čiščenju prostorov, pomivanje posode, delo na vrtu itd.) in za lastne prostovoljne dejavnosti (prostovoljstvo, animatorstvo na župniji, pomoč pri Karitasu, članstvo pri gasilskem društvu itd.).

Raziskave potrjujejo, da pametni telefoni podaljšajo čas poti, ki jo hodimo peš. Obenem pa nam skrajšujejo čas za športne dejavnosti (Lamberg in Muratori 2012; Kim, Kimin Jee 2015).

V naši raziskavi nas niso zanimale le športne dejavnosti mladih, ampak nas je zanimalo, koliko časa mladi namenijo: osebnim hobijem, domačim obveznostim in prostovoljnimi aktivnostim. V naši raziskavi se je pokazalo, da mladi največ časa namenijo osebnim hobijem v primerjavi z domačimi obveznostmi in prostovoljnimi aktivnostmi. Eno uro ali več dnevno posveti osebnim hobijem 90 % mladih, pristočasnim domačim obveznostim 84 %, tedenskim prostovoljnimi dejavnostim pa le 41 % mladih (Graf 5).

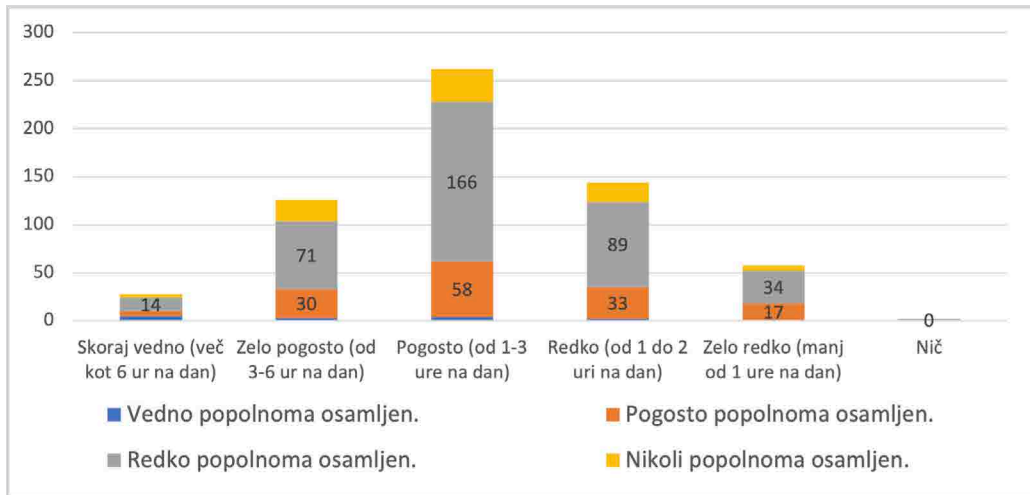
Graf 5: Aktivnosti dijakov v prostem času: osebni hobiji (notranji krog), domače obveznosti (sredinski krog) in tedenske prostovoljne dejavnosti (zunanji krog)

Vir: Raziskava Kraner 2022.

Ugotavljamo, da imajo vsi mladi osebne hobije in skoraj vsi mladi dnevno namenijo vsaj eno uro časa domačim obveznostim. Ne glede na to, koliko časa posvetijo svojemu hobiju, je največ mladih odgovorilo, da se počuti »redko popolnoma osamljen« (Graf 6).

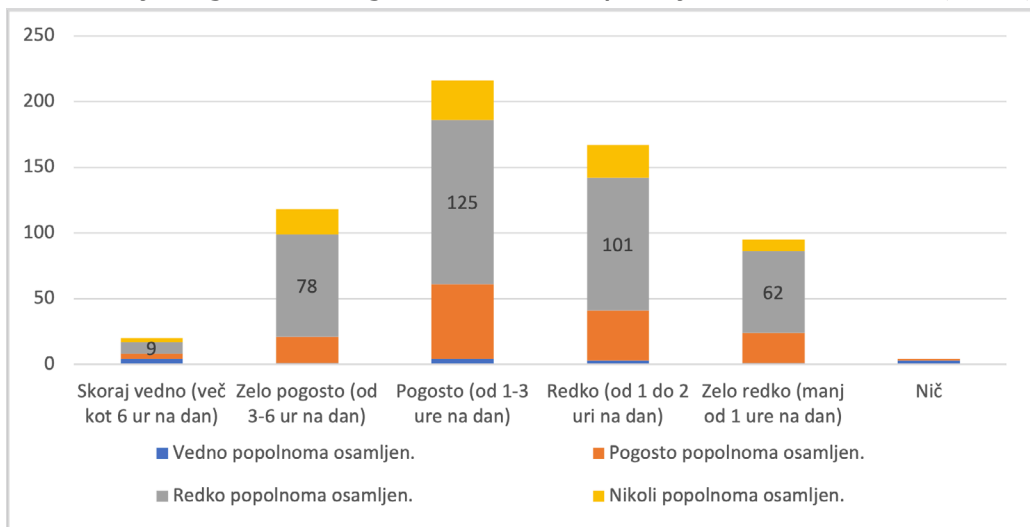
Graf 6: Osamljenost glede na čas, ki ga mladi vsakodnevno posvetijo osebnim hobijem (N = 620)

Vir: Raziskava Kraner 2022.

Zelo podobno je pri opravljanju vsakodnevni obveznosti: največ je tistih, ki so odgovorili, da se počutijo »redko popolnoma osamljene« (Graf 7).

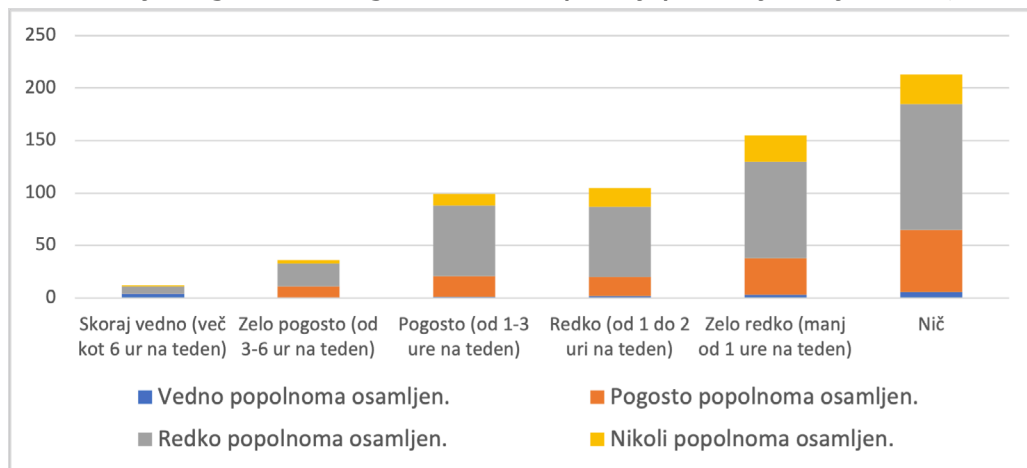
Graf 7: Osamljenost glede na čas, ki ga mladi vsakodnevno posvetijo domačim obveznostim (N = 620)

Vir: Raziskava Kraner 2022.

Velika razlika pa je pri prostovoljnih dejavnostih. Večina mladih ni aktivna v prostovoljnih dejavnostih. Kljub temu imamo mlade, ki so zelo aktivni. Tudi tukaj vidimo, da jih je največ odgovorilo, da so »redko popolnoma osamljeni« (Graf 8).

Graf 8: Osamljenost glede na čas, ki ga mladi tedensko posvetijo prostovoljnim dejavnostim (N = 620)

Vir: Raziskava Kraner 2022.

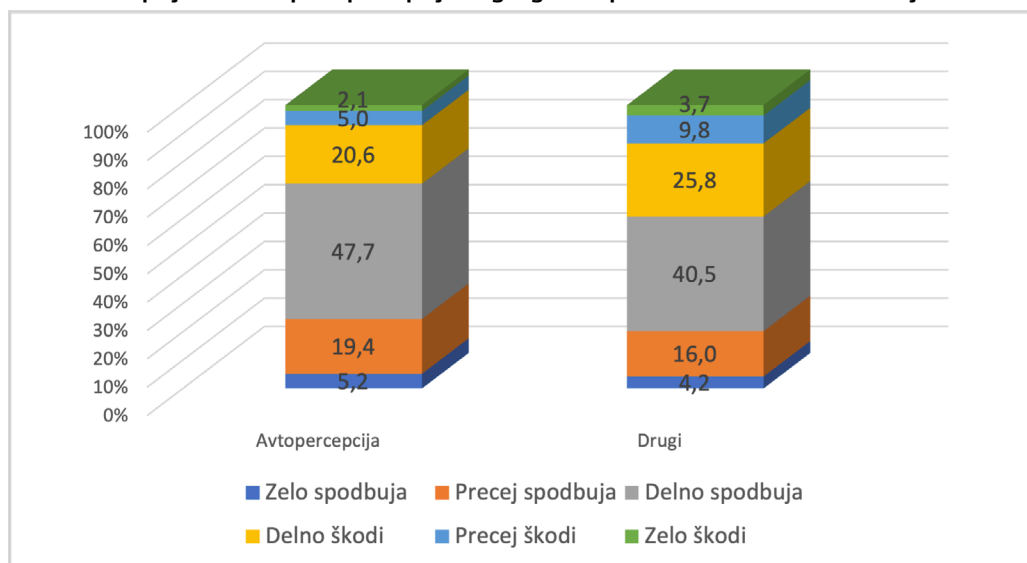
Ugotavljamo, da čas, ki ga posvetijo mladi hobijem, domačim obveznostim in prostovoljnim dejavnostim, ne zmanjša njihovega občutka osamljenosti.

3. 4 Izpostavljenost internetu in socializacija

Umik iz družbe in izključevanje iz aktivnega družbenega življenja, sta značilni za depresivne ljudi. Kar dar ljudje skupaj preživljajo čas, se pogovarjajo, si izmenjujejo mnenja, si delijo doživljanja, misli in čustva, se to dogaja neposredno. Pri tem čutimo čustva svojega sogovornika iz njegovega glasu, mi-mike, vonja itd. Tega ne moremo doživeti pred zasloni. Tako kot se lahko samo iz neposrednih stikov z drugimi ljudmi naučimo hoditi ali govoriti, tako se tudi empatije lahko naučimo iz neposrednih stikov. Prekomerna izpostavljenost internetu zmanjšuje empatijo pri mladostnikih (Spitzer 2017).

V naši raziskavi je dve tretjini mladih odgovorilo, da internet spodbuja navezovanje stikov z drugimi. Le tretjina ali 28 % mladih je odgovorilo, da internet negativno vpliva na njihovo socializacijo. Na socializacijo drugih pa skoraj 39 % (Graf 9).

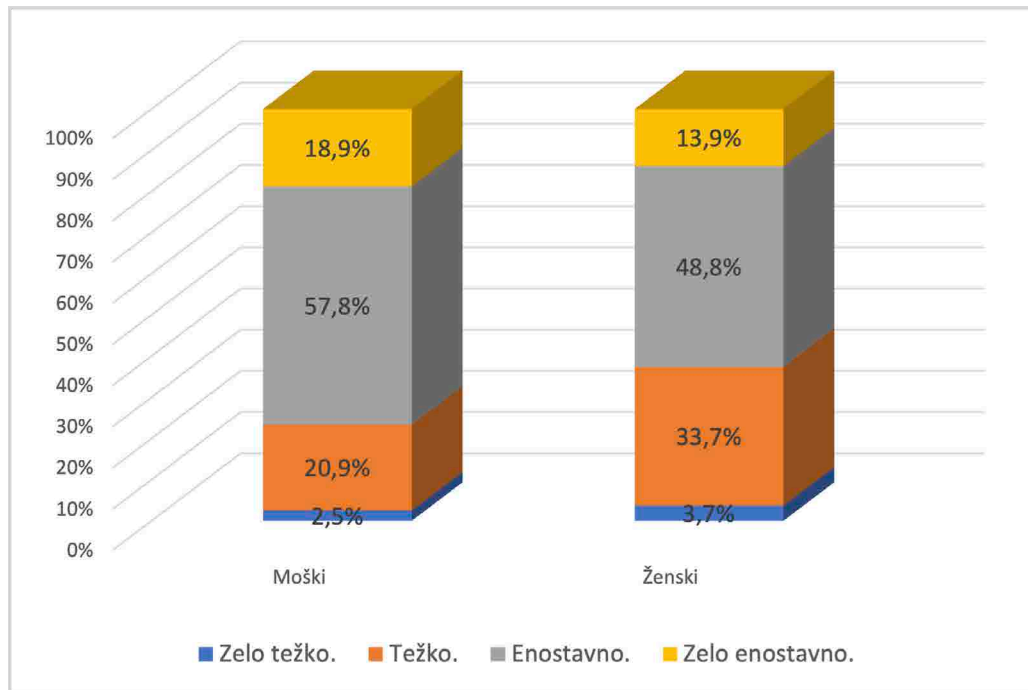
Graf 9: Percepcija sebe nasproti percepciji drugih glede vpliva interneta na socializacijo

Vir: Raziskava Kraner 2022.

V raziskavi ugotavljamo razlike med fanti in dekleti pri navezovanju stikov. Težko (in zelo težko) navezuje stike 24 % dijakov in 38 % dijakinj (Graf 10).

Graf 10: Navezovanje stikov glede na spol

Vir: Raziskava Kraner 2022.

Ugotavljamo, da imajo večje težave pri navezovanju stikov dekleta, da so mladi bolj kritični do drugih glede vpliva interneta na navezovanje stikov in da imajo mladi izrazito majhno zavedanje vpliva interneta na njihovo lastno socializacijo.

Spitzer trdi ravno nasprotno, saj vidi v internetu negativen vpliv na socializacijo. Z drugimi besedami poudari: več kot se mladi med seboj pogovarjajo neposredno, uspešnejši so v svojih socialnih odnosih (Spitzer 2017).

Želja po izpostavljenosti internetu se danes med mladimi povečuje. Vendar je prekomerna izpostavljenost nevarna za odvisnost od interneta. Raziskave potrjujejo, da prekomerna izpostavljenost internetu povečuje nagnjenosti k samomoru. Seidler je s sodelavci raziskoval osamljenost moških in izpostavljenost socialnim omrežjem. Ugotovil je, da se moški, ki doživljajo osamljenost, obračajo na socialne medije, da bi se digitalno povezali. Izpostavljenosti internetu glede na čas, se osamljenost in psihološka stiska (posebej pri mlajših moških) še bolj povečata (Seidler idr. 2022).

4 RAZPRAVA

Na eni strani ugotavljamo škodljive vplive uporabe interneta, na drugi strani pa se spodbuja uporaba le tega zaradi možnosti zaposlitve na trgu dela. Kako in kam usmeriti vzgojo mladih pri uporabi interneta, da jim bo koristila v njihovem življenju?

V naši raziskavi ugotavljamo, da so mladi preveč izpostavljeni internetu. Futuristi pa govorijo o novih poklicih, ki zahtevajo izključno digitalna znanja kot na primer programer reševalnih dronov, športni trener, ki obvlada pametno tehnologijo, trener govora umetne inteligence, arhitekt za Metaversum, načrtovalec prometa brez emisij CO₂, tehnik za učenje s pomočjo obogatene resničnosti, inženir umetne inteligence v kmetijstvu, producent ustvarjalnosti z umetno inteligenco, tehnik za oskrbo v skrupnosti, tehnološki modni oblikovalec itd. (Acres 2022).

Razvijalci novih informacijsko komunikacijskih tehnologij (IKT) spodbujajo učitelje in učence, da bi vse kar delamo pri fizičnem pouku bili sposobni upravljati preko spletnih orodij (IKT 2022). Pri tem so nove tehnologije predstavljene izrazito pozitivno in brez vsake kritike tega, kako škodljive učinke lahko ima neprimerna raba digitalnih tehnologij.

Internet in z njim povezane naprave so postali pripomočki, brez katerih si ne moremo predstavljati življenja v sodobni družbi. Vendar obstaja nevarnost prekomerne rabe digitalnih orodij, ki posledično vpliva na socialno vključenost mladih v družbo ali pa celo na osamljenost.

Psihologi opozarjajo, da mladi, ki so prekomerno povezani z internetom ali vedno povezani z internetom (homo connecticus), težko razpolagajo s časovnimi okvirji. Prekomerna izpostavljenost internetu lahko vodi v odvisnost od interneta. Simptomi odvisnosti od interneta so nezmožnost obvladovanja težnje po pretirani uporabi interneta. V času, ko posameznik ni na internetu, se pojavijo neprijetni občutki kot so osamljenost, nezadovoljstvo, zadržanost, zaskrbljenost, razočaranje ali nemir. Prav tako se pojavijo občutki, da posameznik ne more brez interneta. Posledice, ki se pokažejo so, poslabšanje akademskega in službenega življenja, motnje spanja, obsesivna in nenadzorovana uporaba interneta (Young 1998; Young idr. 2019; Young in Campbell 2018).

Internet je dobrina, ki nam omogoča gibanje brez prostora in časa. Vendar, kot je dejal McLuhan, mediji niso le kanali za informacije. Medij doda kanalu vsebino in jo po svoje oblikuje (McLuhan in Fiore 1967). Carr je kritičen do medijev in v njih vidi grožnjo človekovim najosnovnejšim sposobnostim. Po njegovem lahko mediji »omrtvijo najbolj intimo, najbolj človeško od vseh naših naravnih sposobnosti - razum, dojemanje, spomin, čustvovanje« (Carr 2011).

Korelacijo prekomerne povezanosti mladih z internetom, bi lahko videli v podatkih, ki govorijo o neaktivnosti mladih v prostem času in nenehna prisotnost telefona. Larchet je prepričan, da medijsko okolje spodbuja nenehno raztresenost: »Čas, ki ga imajo na voljo, pa nič več ne zaznamuje trajanja v obliki časovnega zaporedja, temveč nizanje zmedenih trenutkov« (2022, 195-196).

5 SKLEP

Internet je postal »sistem za motenje« in te motnje raztresajo naše misli in slabijo naš spomin. Bolj kot je misel, ki jo trenutno predelujemo, večplastna, večjo škodo povzročijo takšne motnje interneta (Carr 2011). Kljub temu se prihodnost razvija v smer digitalizacije in vsi se bomo morali v prihodnje naučiti bolje živeti z internetom.

Strokovnjak za komunikacijo in edukacijo, Fabio Pasqualetti, je prepričan, da največja težava ni nepismenost pri uporabi medijev ampak „kulturna nepismenost“. Pasqualetti namreč trdi, da ljudje nimajo kulturnih orodij za interpretacijo novih medijev in vseh aparatov, ki so v ozadju. Ljudje so zaradi pomanjkanja zgodovinskega, političnega, literarnega, filozofskega, umetniškega itd. znanja in zavesti ob spremembah nevedni, ker nimajo kulturnih orodij za njihovo interpretacijo. Ljudje, ki jim običajno uspe videti onkraj navideznega, površinskega, in so sposobni razumeti razmerja moči, ki vladajo našemu življenju, so ljudje z globokimi človeškimi izkušnjami in kulturno bogati. Prostranstvo za površnost ali plitvino, je globina. Zato je pred nami izobraževalni izziv omogočiti mladim, da doživijo globino, kompleksnost in lepoto (Pasqualetti 2020, 746).

V naši raziskavi smo ugotovili, da imajo mladi izrazito majhno zavedanje vpliva interneta na njihovo lastno socializacijo. Pri navezovanju stikov je več deklet kot fantov odgovorilo, da ima težave pri navezovanju stikov. Mladi so bolj kritični do drugih glede vpliva interneta na navezovanje stikov.

Ugotavljamo, da čas, ki ga posvetijo mladi hobijem, domačim obveznostim in prostovoljnimi dejavnostmi, ne zmanjša njihovega občutka osamljenosti. Tudi če so mladi družbeno angažirani preko prostovoljnih dejavnosti, občutek osamljenosti ostaja. Spreminja pa se stopnja osamljenosti glede na časovno izpostavljenost socialnim omrežjem: med bolj izpostavljenimi socialnim omrežjem in storitvam klepeta je večji delež osamljenih mladih.

Ugotavljamo tudi, da se manj kot polovica mladih zavestno odloči, da med delom nima pri sebi telefona. Mladi imajo veliko toleranco do motenja, ki prihaja s strani pametnih telefonov. V raziskavi nismo zaznali razlike med toleranco mladih do zvočnega ali svetlobnega motenja.

Med socialnimi omrežji je največ mladih pogosto izpostavljeno Instagramu, Tik Tok in Facebooku. Med storitvami klepeta mladi pogosto uporabljajo Snapchat in Viber. Več kot 3 ure dnevno Tik Tok

uporablja 11 % mladih in Snapchat 10 % mladih. To je velik delež mladih, ki so zelo izpostavljeni socialnim omrežjem.

Omenjeni podatki kažejo na to, da lahko v prihodnosti pričakujemo še večje težave glede navezovanja stikov med mladimi. Tudi že omenjene potrebe trga zahtevajo vedno več digitalnih kompetenc, kar dodatno spodbuja mlade k uporabi digitalnih orodij. Vse to mladim jemlje čas, ki je bil včasih namenjen druženju mladih. Na tem mestu so vzgojno-izobraževalne ustanove pred izzivom, kako mladim pomagati pri kvalitetnem razvoju digitalnih kompetence, hkrati pa jih potegniti v stran od zaslonov in jih usmeriti k fizičnim skupinam. Ljudje smo socialna bitja in tehnologija ne more nadomestiti živega stika med nami.

LITERATURA

1. Acres, Tom. 2022. "Ten possible jobs of the future - and why Britain may struggle to fill them." Dostopno na <https://news.sky.com/story/ten-possible-jobs-of-the-future-and-why-britain-may-struggle-to-fill-them-12741010>. (7. marec 2023).
2. Anand, N., M. K. Sharma, P. Marimuthu, R. Huchegowda, P. C. Thakur, A. Vishwakarma, A. Tadpatrikar, I. Mondal, K. M. Azhagannan in V. S. Rawat. 2022. "Affective symptoms as a predictor of internet addiction among young adults." *Ind Psychiatry J* 31 (2): 359–363. https://doi.org/10.4103/ipj.ipj_175_21.
3. Bell, V., D. V. Bishop in A. K. Przybylski. 2015. "The debate over digital technology and young people." *Bmj* 351: h3064. <https://doi.org/10.1136/bmj.h3064>.
4. Booker, C. L., A. J. Skew, Y. J. Kelly in A. Sacker. 2015. "Media Use, Sports Participation, and Well-Being in Adolescence: Cross-Sectional Findings From the UK Household Longitudinal Study." *Am J Public Health* 105 (1): 173–179. <https://doi.org/10.2105/ajph.2013.301783>.
5. Carr, Nicholas. 2011. *Plitvine. Kako internet spreminja naš način razmišljanja, branja in pomnjenja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
6. Desmurget, Michel. 2013. *TV Lobotomie. La vérité scientifique sur les effets de la télévision*. Paris: J'ai Lu.
7. European Education Area. 2020. "Digital Education Action Plan 2021-2027." Dostopno na: <https://education.ec.europa.eu/sl/focus-topics/digital-education/action-plan>. (11. november 2022).
8. Flogie, Andrej. 2021. "Šolanje na daljavo." *Vzgoja* 90: 5–7.
9. Hall, Sandra. 2022. "Digital report 2022: El informe sobre las tendencias digitales, redes sociales y mobile." Dostopno na <https://wearesocial.com/es/blog/2022/01/digital-report-2022-el-informe-sobre-las-tendencias-digitales-redes-sociales-y-mobile/> (1. marec 2023).
10. Hall, Stuart. 1980. Encoding/decoding. V: *Culture, Media, Language: Working Papers in Cultural Studies*, ur. S. Hall, D. Hobson, A. Lowe in P. Willis, 128–38. London: Hutchinson.
11. IKT, Center Univerze v Ljubljani za uporabo. 2022. "Storitve Centra Univerze v Ljubljani za uporabo IKT v pedagoškem procesu." Dostopno na <https://digitalna.uni-lj.si/> (7. marec 2023).
12. Kim, S. E., J. W. Kimin Y. S. Jee. 2015. "Relationship between smartphone addiction and physical activity in Chinese international students in Korea." *J Behav Addict* 4 (3): 200–5. <https://doi.org/10.1556/2006.4.2015.028>.
13. Kostyrka-Allchorne, K., M. Stoilova, J. Bourgaize, M. Rahali, S. Livingstone, and E. Sonuga-Barke. 2023. "Review: Digital experiences and their impact on the lives of adolescents with pre-existing anxiety, depression, eating and nonsuicidal self-injury conditions - a systematic review." *Child Adolesc Ment Health* 28 (1): 22–32. <https://doi.org/10.1111/camh.12619>. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/36478091>.
14. Lamberg, E. M. in L. M. Muratori. 2012. "Cell phones change the way we walk." *Gait Posture* 35 (4): 688–90. <https://doi.org/10.1016/j.gaitpost.2011.12.005>.
15. Larchet, Jean-Claude. 2016. *Malades des nouveaux médias*. Paris: Éditions du Cerf.
16. Larchet, Jean-Claude. 2022. *Epidemija novih medijev*. Ljubljana: Založba Družina.
17. Lurçat, Liliane. 2004. *Des enfances volées par la télévision. Le temps prisonnier*. Paris: François-Xavier de Guibert.
18. McLuhan, Marshall, and Quentin Fiore. 1967. *The medium is the message*. New York: Random House.

19. Montag, C., H. Yang in J. D. Elhai. 2021. "On the Psychology of TikTok Use: A First Glimpse From Empirical Findings." *Front Public Health* 9: 641673. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2021.641673>. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/33816425>.
20. Odgers, C. L. in M. R. Jensen. 2020. "Annual Research Review: Adolescent mental health in the digital age: facts, fears, and future directions." *J Child Psychol Psychiatry* 61 (3): 336–348. <https://doi.org/10.1111/jcpp.13190>.
21. Ophir, Eyal, Clifford Nassb, and Anthony D. Wagnerc. 2009. "Cognitive control in media multitaskers." *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 106, 37: 15583–15587.
22. Orben, Amy in Andrew K. Przybylski. 2019. "The association between adolescent well-being and digital technology use". *Nature human behaviour* 3(2): 173–182.
23. Orben, Amy, Andrew K. Przybylski, Sarah-Jayne Blakemore in Rogier A. Kievit. 2022. "Windows of developmental sensitivity to social media". *Nature Communications*, 13(1): 1649.
24. Ovin, Rasto, Marko Divjak, Anita Maček in Živa Veingerl Čič. 2021. *Digitalne kompetence ranljivih skupin za povečanje njihove zaposljivosti na trgu dela*. Maribor: Fakulteta za uporabne poslovne in družbene študije Maribor.
25. Pasqualetti, Fabio. 2020. "Linguaggi della comunicazione e media a servizio dell'educazione." In *L'educazione, la rivoluzione possibile. Perché nessuno deve essere lasciato indietro*, edited by Fabio Pasqualetti and Vittorio Sammarco, 105–115.
26. Paul, Kari. 2022. "What TikTok does to your mental health: 'It's embarrassing we know so little'." Dostopno na <https://www.theguardian.com/technology/2022/oct/30/tiktok-mental-health-social-media> (11. november 2022).
27. Pedrouzo, S. B. in L. Krynski. 2023. "Hyperconnected: children and adolescents on social media. The TikTok phenomenon." *Arch Argent Pediatr*: e202202674. <https://doi.org/10.5546/aap.2022-02674.eng>. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/36692353>.
28. Popat, A. in C. Tarrant. 2023. "Exploring adolescents' perspectives on social media and mental health and well-being - A qualitative literature review." *Clin Child Psychol Psychiatry* 28 (1): 323–337. <https://doi.org/10.1177/13591045221092884>. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/35670473>.
29. Roberto, C. A., B. Swinburn, C. Hawkes, T. T. Huang, S. A. Costa, M. Ashe, L. Zwicker, J. H. Cawleyin K. D. Brownell. 2015. "Patchy progress on obesity prevention: emerging examples, entrenched barriers, and new thinking." *Lancet* 385 (9985): 2400–2409. [https://doi.org/10.1016/s0140-6736\(14\)61744-x](https://doi.org/10.1016/s0140-6736(14)61744-x).
30. Samari, E., S. Chang, E. Seow, Y. C. Chua, M. Subramaniam, R. M. van Dam, N. Luo, S. Verma in J. A. Vaingankar. 2022. "A qualitative study on negative experiences of social media use and harm reduction strategies among youths in a multi-ethnic Asian society." *PLoS One* 17 (11): e0277928. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0277928>. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/36413566>.
31. Seidler, Z. E., M. J. Wilson, S. M. Rice, D. Kealy, J. L. Oliffe in J. S. Ogrodniczuk. 2022. "Virtual connection, real support? A study of loneliness, time on social media and psychological distress among men." *Int J Soc Psychiatry* 68 (2): 288–293. <https://doi.org/10.1177/0020764020983836>.
32. Seliškar, Vinko. 2022. "Uporabniki ne zaupajo (več) platformam družbenih medijev." Dostopno na: <https://www.delo.si/gospodarstvo/novice/uporabniki-ne-zaupajo-vec-platformam-druzbenih-medijev/> (24. november 2022).
33. Shahrajabian, F., J. Hasani, M. D. Griffiths, M. Aruguete in S. Javad Emadi Chashmi. 2023. "Effects of emotional working memory training on problematic internet use, inhibition, attention, and working memory among young problematic internet users: A randomized control study." *Addict Behav* 141: 107659. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2023.107659>. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/36805812>.
34. Shao, J. in S. Lee. 2020. "The Effect of Chinese Adolescents' Motivation to Use Tiktok on Satisfaction and Continuous Use Intention." *The Journal of the Convergence on Culture Technology* 6, no. 2: 107–115. <https://doi.org/doi.org/10.17703/JCCT.2020.6.2.107>.

35. Shoib, S., M. Chandradasa, M. Nahidi, T. W. Amanda, S. Khan, F. Saeed, S. Swed, M. Mazza, M. Di Nicola, G. Martinotti, M. Di Giannantonio, A. Y. Armiya'u in D. De Berardis. 2022. "Facebook and Suicidal Behaviour: User Experiences of Suicide Notes, Live-Streaming, Grieving and Preventive Strategies-A Scoping Review." *Int J Environ Res Public Health* 19 (20). <https://doi.org/10.3390/ijerph192013001>. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/36293584>.
36. Simone, Raffaele. 2012. *Presi nella rete : la mente ai tempi del web*. 1. ed. Saggi. Milano: Garzanti.
37. Spitzer, Manfred. 2017. *Digitalna demenca. Kako spravljamo sebe in svoje otroke ob pamet*. Celovec: Mohorjeva.
38. STATISTA. 2022a. "Most popular social networks worldwide as of January 2022, ranked by number of monthly active users." Dostopno na <https://www.statista.com/statistics/272014/global-social-networks-ranked-by-number-of-users/> (22. februar 2023).
39. STATISTIKA. 2022b. "Number of smartphone subscriptions worldwide from 2016 to 2021, with forecasts from 2022 to 2027." Dostopno na <https://www.statista.com/statistics/330695/number-of-smartphone-users-worldwide/> (24. november 2022).
40. Taylor, S. J., L. Muchnik, M. Kumar in S. Aral. 2023. "Identity effects in social media." *Nat Hum Behav* 7 (1): 27–37. <https://doi.org/10.1038/s41562-022-01459-8>. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/36357778>.
41. Twenge, Jean M., Thomas E. Joiner, Megan L. Rogers in Gabrielle N. Martin. 2018. "Increases in Depressive Symptoms, Suicide-Related Outcomes, and Suicide Rates Among U.S. Adolescents After 2010 and Links to Increased New Media Screen Time." *Clinical Psychological Science* 6 (1): 3–17. <https://doi.org/10.1177/2167702617723376>. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/2167702617723376>.
42. Williams, Tannis MacBethin Alberta E. Siegel. 1986. *The impact of television: a natural experiment in three communities*. Orlando: Academic Press.
43. Winn, Marie. 2002. *The plug-in drug : television, computers, and family life*. 25th anniversary ed. New York: Penguin Books.
44. Young, C. in K. Campbell. 2018. "Internet-Delivered Cognitive Behavioral Therapy for Post-Traumatic Stress Disorder: A Review of Clinical Effectiveness."
45. Young, C., A. Sinclair, C. Black, E. Herington, M. Smith, C. Spry, K. Campbell in B. Dolcine. 2019. "Internet-Delivered Cognitive Behavioural Therapy for Post-Traumatic Stress Disorder: A Health Technology Assessment."
46. Young, Kimberly. 1998. "Internet Addiction: The Emergence of a New Clinical Disorder." *Cyber Psychology & Behavior* 1(3): 237–244.

VPLIV UČITELJEV ŠPORTA NA NAVADE UČENCEV

THE INFLUENCE OF PHYSICAL EDUCATION TEACHERS ON THE HABITS OF STUDENTS

Janez Čmer, profesor športne vzgoje
Center Janeza Levca Ljubljana, Slovenija

POVZETEK

V osnovni šoli ima učitelj pomembno vlogo, saj se vsakodnevno srečuje z učenci in jim podaja znanje, hkrati pa tudi zavedno ali nezavedno vpliva na oblikovanje njihove osebnosti. V vzgojnem-izobraževalnem procesu učitelj deluje na učence s svojo celotno osebnostjo in jih preko nje vzgaja. Izvajajne pedagoškega procesa pri urah športa v osnovnih šolah se močno razlikuje od pouka v učilnicah. Interakcije med učitelji športa in učenci v telovadnici ali na šolskem igrišču so posledično toliko bolj specifične in edinstvene. Obdobje v osnovni šoli je lahko za učence, ki se šele privajajo na zunanji svet, odlična odskočna deska v obdobje mladostništva. Da bi bila njihova popotnica in usmeritev dovršena, moramo športni pedagogi vsakodnevno vzgajati v smeri dobrih navad in pozitivnega mišljenja.

Zanimala so nas stališča in mnenja učiteljev športa o pomembnosti njihovega vpliva na učence pri pridobivanju pozitivnih navad učencev, s ciljem raziskati in ugotoviti kaj zanje pomeni pozitivna navada in kako jih opredeljujejo glede na svojo starost, spol, delovno dobo v vzgoji in izobraževanju ter formalno izobrazbo. Raziskali in ugotavljali smo na kakšen način si učitelji športa predstavljajo pomembnost svojega vpliva na pridobivanju pozitivnih navad učencev in kako prepoznavajo svoj vpliv na učence. Udeležence v raziskavi smo povprašali tudi o predlogih za povečano pridobivanje pozitivnih navad učencev znotraj vzgojno-izobraževalnega sistema.

Za metodo pedagoškega raziskovanja smo izbrali kvalitativni in deskriptivni raziskovalni pristop. Podatke smo zbrali s pomočjo individualnega polstrukturiranega oziroma delno strukturiranega intervjuja. Intervjujali smo deset učiteljev športa iz osnovne šole s prilagojenim programom z nižjim izobrazbenim standardom iz osrednjeslovenske regije.

Ključne besede: učitelj športa, navade učencev, družbena odgovornost, zdrav življenjski slog, vzgoja in izobraževanje

ABSTRACT

In elementary school, the teacher plays an important role, as they meet with students on a daily basis. Teachers imparts knowledge to them, and at the same time consciously or unconsciously influences the formation of students personality. In the educational process, the teacher acts on the students with their whole personality and educates them through it. The implementation of the pedagogical process in sports lessons in primary schools is very different from lessons in classrooms. Interactions between physical education teachers and students in the gym or on the school playground are consequently all more specific and unique. For students who are just getting used to the outside world, the period in primary school can be an excellent springboard to the period of adolescence. In order for their journey and orientation to be complete, we must educate physical education teachers on a daily basis in the direction of good habits and positive thinking.

We were interested in the attitudes and opinions of physical education teachers about the importance of their influence on students in acquiring positive habits in students, with the aim of researching and finding out what positive habits mean to them and how they define them according to their age, gender, years working experiences in education and formal education. We researched and determined how sports teachers imagine the importance of their influence on the acquisition of positive habits in students and how they recognize their influence on students. The participants in the research were also asked about suggestions for increased acquisition of positive habits by students within the educational system.

We chose a qualitative and descriptive research approach as the method of pedagogical research. The data was collected with the help of an individual semi-structured or partially structured interview. We interviewed ten physical education teachers from an elementary school with an adapted program with a lower educational standard from the Central Slovenian region.

Keywords: *physical education teacher, students habits, social responsibility, healthy lifestyle, education*

1 UVOD

Osnovnošolski učitelj predstavlja osrednjo figure zaradi neposrednega uresničevanja vzgojno-izobraževalnih nalog in ciljev. Vsakodnevno se srečuje z učenci in jim podaja znanje, hkrati pa tudi zavedno ali nezavedno vpliva na oblikovanje osebnosti učencev. V veliki meri je od učiteljev odvisna pridobljena vzgoja in izobrazba učencev ter kvaliteta šole (Hozjan 2014).

Po Hozjan (2014) se učitelj v šoli pojavlja v treh vlogah - kot uslužbenec, strokovnjak in kot človek. Vse tri vloge so konstantno prisotne in delujejo usklajeno. Učitelj kot uslužbenec mora upoštevati šolske pravne akte in zakonodajo. Učitelj kot strokovnjak je zavezan stroki, kar pomeni, da pozna svojo stroko, jo spremlja in razvija ter svoja znanja uresničuje na takšen način, ki je dostopen učencem. Učitelj kot človek ima prednosti in slabosti. Imeti mora dovolj človeške topline v komunikaciji z učenci in skrb zanje. Pomembno je tudi, da vpliva z odločnostjo, premore humanost brez pretirane sentimentalnosti, da zna hrabriti in spodbujati, da nudi podporo ter zna podpreti, razumeti in razlikovati.

Černe (2016) poudarja vsestranskost učitelja, saj je to oseba, ki si želi sodelovanja učencev, upošteva njihova mnenja in za poučevanje uporablja različne didaktične pripomočke. Nadalje piše, da je učitelj za učence velikokrat tudi vzornik, zato se mora pred učenci kazati v svoji najboljši luči.

Po Cencič (1986) osebnost učitelja deluje na učence neposredno z zgledom, posredno pa z vplivanjem na razpoloženje in vodenje skupine. V vzgojnem procesu učitelj deluje na učence s svojo celotno osebnostjo in jih preko nje vzgaja. Vanj so vedno uprte kritične oči učencev, ki ga opazujejo in tudi posnemajo. S svojim vedenjem in ravnanjem mora učitelj zato vedno opozarjati in prepričevati učence ter jim hkrati dokazovati, da njegovi vzgojni nauki niso le besede, temveč predvsem dejanja, saj preko njegovega ravnanja učenci preverjajo veljavnost moralnih stališč, ki jih učitelj zastopa in poudarja.

Izvajajne pedagoškega procesa pri urah športa v osnovnih šolah se močno razlikuje od pouka v učilnicah. Interakcije med učitelji športa in učenci v telovadnici ali na šolskem igrišču so posledično toliko bolj specifične in edinstvene. Obdobje v osnovni šoli je lahko za učence, ki se šele privajajo na zunanji svet, odlična odskočna deska v obdobje mladostništva. Da bi bila njihova popotnica in usmeritev dovršena, moramo športni pedagogi vsakodnevno vzgajati v smeri dobrih navad in pozitivnega mišljenja. V raziskavi so nas zanimala stališča in mnenja učiteljev športa o pomembnosti njihovega vpliva na učence pri pridobivanju pozitivnih navad učencev.

1.1 Opredelitev dobrega učitelja

Pri opredelitvi dobrega učitelja dajejo nekateri prednost strokovnemu vidiku, drugi pa medsebojnim odnosom z učenci in ostalimi zaposlenimi. Po Jereb (1998 v Pšunder in Dečman Dobrnjič 2010) mora imeti dober učitelj naslednje lastnosti: psihofizične lastnosti, strokovnost, znanje in izkušnje, motiviranost za vzgojno-izobraževalno delo, usposobljenost za vzgojno-izobraževalno delo, dobro in uspešno skupinsko komunikacijo in delovne navade.

1.1.1 Psihofizične lastnosti

Sem prištevamo fiziološke in morfološke lastnosti, značaj, ustvarjalnost, inteligenco in strukturo vrednot. Z vidika uspešnosti so še posebej pomembne sposobnosti, kot so verbalna inteligenca, jasno izražanje in razločen govor. Pomembni sta tudi fizična kondicija, zdravje, vitalnost in osebni stil.

1.1.2 Strokovnost, znanje in izkušnje

Učitelj mora obvladati stroko. Imeti mora ustrezno stopnjo strokovne izobrazbe in delovne izkušnje. Pomembno je tudi, da ima pri uresničitvi vzgojn-izobraževalnih ciljev ustrezen strokoven in inovativen pristop, hkrati pa mora skrbeti za lastno vseživljenjsko izpopolnjevanje in učenje.

1.1.3 Motiviranost za vzgojno-izobraževalno delo

Storilnost in učinkovitost učitelja sta odvisni od njegove motivacije za vzgojno-izobraževalno delo ter strokovne in pedagoško-andragoške usposobljenosti. Delovna uspešnost mora biti ocenjena in pravično nagrajena, saj se na ta način lahko zagotovi zadovoljstvo učitelja, hkrati pa prihaja do vpliva na njegovo motivacijo oziroma na njegovo nadaljno delovno uspešnost.

1.1.4 Usposobljenost

Za uspešno delo učitelja je potrebna pedagoško-andragoška, sociološka in psihološka usposobljenost za vzgojno-izobraževalno delo. Dva temeljna pokazatelja usposobljenosti učitelja sta ustvarjalnost in inovativnost pri delu.

1.1.5 Dobra in uspešna skupinska komunikacija

Dobra in uspešna skupinska komunikacija je prav tako ena izmed temeljnih lastnosti dobrega učitelja. Usposobljenost učitelja se kaže z vzpostavljanjem dobrih odnosov z učenci, z motiviranjem učencev k samostojnemu in aktivnemu življenju v skupini ter z vključevanjem učencev v prostočasne aktivnosti.

1.1.6 Delovne navade

Sem se uvršča natančno in vestno opravljanje dela, ki se kaže v doslednem uresničevanju zastavljenih učno-vzgojnih ciljev, v natančnosti in objektivnosti pri delu v skupini, v upoštevanju hišnega in dnevnega reda v šoli ter natančnosti pri izvajanju in izvedbi različnih dejavnosti tako v času pouka, kot tudi v dodatnem programu šole.

1.1.7 Navade, vrednote in osebnostne lastnosti

Na učinkovitost učiteljevega dela imajo velik vpliv tudi ustrezne druge socialne navade in vrednote ter njegove osebne lastnosti.

1.2 Stališča

Stališča so v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) opredeljena kot nekaj, kar določa kriterij za presojanje česa (stališče do česa). Ule Nastran (1994) navaja, da so stališča širša od mnenj, ki so bolj specifična, nestalna in manifestacija stališč v konkretnih situacijah. Po Musek (1994) so trajna, miselna, vrednostna, čustvena in akcijska naravnana v odnosu do različnih objektov (predmetov, bitij, oseb, dogodkov in pojmov).

1.2.1 Oblikovanje in spreminjanje stališč

Stališča se oblikujejo in spreminjajo celo življenje znotraj skupin, ki jim pripadamo. Najpomembnejše skupine so primarne (družina, prijatelji) in referenčne. Na oblikovanje stališč vplivajo tudi osebnostne značilnosti, predvsem trenutne potrebe in interesi. Za oblikovanje novih izkušenj so ključne osebne izkušnje, pomembne so tudi informacije in znanje o dogodkih iz različnih virov (Kompore in Stražisar 2002).

Na nastanek in razvoj stališč vpliva predvsem socialno učenje. Mnoga stališča povzemamo od okolja, zlasti od oseb, ki nas vzgajajo, po katerih se zgledujemo in s katerimi se identificiramo, mnoga pa oblikujemo tudi z lasto presojo (Musek 1994).

2 RAZISKAVA

2.1 Problem in cilji raziskave

V raziskavi so nas zanimala stališča in mnenja učiteljev športa o pomembnosti njihovega vpliva na učence v osnovni šoli pri pridobivanju pozitivnih navad učencev.

Postavili smo naslednje cilje:

- raziskati in ugotoviti stališča in mnenja učiteljev športa o pomembnosti svojega vpliva na učence pri pridobivanju pozitivnih navad;
- raziskati in ugotoviti razlike v stališčih in mnenjih učiteljev športa glede na starost, delovno dobo v vzgoji in izobraževanju, spol in izobrazbo.

2.2 Raziskovalna vprašanja

Raziskovalna vprašanja so povezana s stališči učiteljev športa o pomembnosti njihovega vpliva na učence v osnovni šoli pri pridobivanju pozitivnih navad učencev.

- 1) Kaj učiteljem športa pomenijo pozitivne navade učencev?

- 2) Kako učitelji športa opredeljujejo pozitivne navade učencev glede na svojo starost, spol, delovno dobo v vzgoji in izobraževanju ter izobrazbo?
- 3) Na kakšen način si učitelji športa predstavljajo pomembnost njihovega vpliva na pridobivanju pozitivnih navad?
- 4) Kako učitelji športa prepoznajo svoj vpliv na učence?
- 5) Kaj udeleženci v raziskavi predlagajo za povečano pridobivanje pozitivnih navad učencev?

2.3 Metode dela

Za metodo pedagoškega raziskovanja bomo uporabili deskriptivno kvalitativno metodo. Kvalitativno raziskovanje išče intenziven ali dolgotrajen kontakt z vsakodnevnimi situacijami, ki odražajo vsakdanje življenje oseb, skupin, družb in organizacij. Kvalitativna metoda pedagoškega raziskovanja preučuje, kako ljudje razumejo določene situacije, si razlagajo vsakodnevne dogodke in kako nanje reagirajo. Cilj te metode je dobiti celosten vpogled v kontekst, ki ga preučuje, njegovo logiko, ureditve in pravila (Kordeš in Smrdu 2015). Po Cencič (2009) deskriptivna metoda raziskovanja spoznava pedagoško problematiko na ravni kakovosti in količine. Ugotavlja stanje brez vzročnega pojasnila.

2.4 Udeleženci v raziskavi

V raziskavi sodeluje deset učiteljev športa iz osnovne šole s prilagojenim programom z nižjim izobrazbenim standardom iz osrednjeslovenske regije.

Udeležence v raziskavi smo zaradi varovanja osebnih podatkov poimenovali z »intervjuvanec A«, »intervjuvanec B«, »intervjuvanec C«, »intervjuvanec D«, »intervjuvanec E«, »intervjuvanec F«, »intervjuvanec G«, »intervjuvanec H«, »intervjuvanec I«, »intervjuvanec J«.

- 1) Intervjuvanec A je po izobrazbi profesor športne vzgoje. S študijem je zaključil leta 2003 in ima skupaj 25 let delovnih izkušenj v redni osnovni šoli in osnovni šoli s prilagojenim programom z nižjim izobrazbenim standardom. Letos bo dopolnil 50 let.
- 2) Intervjuvanec B je po izobrazbi profesorica defektologije. Študij je zaključila leta 1999. Ima 29 let delovnih izkušenj z otroki s posebnimi potrebami v osnovni šoli s prilagojenim programom z nižjim izobrazbenim standardom. Stara je 53 let.
- 3) Intervjuvanec C je po izobrazbi diplomiran trener košarke, profesor športne vzgoje in magister inkluzivne pedagogike. Na Pedagoški fakulteti je diplomiral leta 2006, na Fakulteti za šport leta 2012, magistriral leta 2019, prav tako na Pedagoški fakulteti. V vzgoji in izobraževanju ima skupaj 7 let delovne dobe. Star je 43 let.
- 4) Intervjuvanec D je po izobrazbi profesorica športne vzgoje in magistrica specialne in rehabilitacijske pedagogike ter doktorica kinezioloških znanosti. S študijem na Fakulteti za šport je zaključila leta 2011, s študijem na Pedagoški fakulteti leta 2014. Doktorirala je leta 2020 na Fakulteti za šport. Stara je 45 let in ima 15 let delovnih izkušenj v osnovni šoli s prilagojenim programom in nižjim izobrazbenim standardom.
- 5) Intervjuvanec E je po izobrazbi profesorica športne vzgoje in magistra inkluzivne pedagogike. Diplomirala je leta 2013, magistrirala je leta 2018. Stara je 34 let in ima 9 let delovnih izkušenj s poučevanjem športa v vzgoji in izobraževanju.
- 6) Intervjuvanec F je po izobrazbi profesor športne vzgoje. S študijem na Fakulteti za šport je zaključil leta 2015 in ima 7 let delovnih izkušenj v vzgoji in izobraževanju. Star je 35 let.
- 7) Intervjuvanec G je po izobrazbi profesor športne vzgoje. Na Fakulteti za šport je diplomiral leta 2010 in ima 2 leti delovnih izkušenj s poučevanjem športa v osnovni šoli s prilagojenim programom z nižjim izobrazbenim standardom. Star je 38 let.
- 8) Intervjuvanec H je po izobrazbi profesor športne vzgoje. S študijem na Fakulteti za šport je zaključil leta 2007 in ima 2 leti delovnih izkušenj s poučevanjem športa v vzgoji in izobraževanju. Star je 45 let.
- 9) Intervjuvanec I je po izobrazbi profesorica športne vzgoje. Na Fakulteti za šport je diplomirala leta 2012 in ima 6 let delovnih izkušenj s poučevanjem na osnovni šoli s prilagojenim programom z nižjim izobrazbenim standardom. Stara je 36 let.

10) Intervjuvanec J je po izobrazbi profesor športne vzgoje. S študijem na Fakulteti za šport je zaključil leta 2017. Skupaj ima 5 let delovnih izkušenj v vzgoji in izobraževanju. Star je 30 let.

2.5 Način zbiranja podatkov

Uporabili smo individualni polstrukturirani intervju oziroma delno strukturirani intervju, ki je po Kordeš in Smrdu (2015) najpogostejša oblika pridobivanja kvalitativnih podatkov. Vprašanja so odprtega tipa in lahko sledijo določenemu predhodnemu okviru ter razporedu ali pa so popolnoma prosta. Polstrukturirani intervju smo razdelili na dva sklopa vprašanj, ki so povezana s cilji raziskave na način, da poskušamo čim bolj celovito odgovoriti na raziskovalna vprašanja.

Učitelje športa smo po elektronski pošti povabili k sodelovanju v raziskavi. Po seznanitvi z namenom in potekom raziskave smo začeli z intervjuvanjem. Glavna vprašanja so bila vnaprej pripravljena in so izhajala iz raziskovalnih ciljev. Intervjuji so bil snemani z mobilnim telefonom in so potekali v mesecu novembru 2022 po predhodnem dogovoru z intervjuvanci. Posamezen intervju je trajal med 45 in 60 min.

Pri raziskavi smo upoštevali Zakon o varstvu osebnih podatkov (Zakon o varstvu osebnih podatkov 2007) ter temeljna načela etičnega kodeksa.

2.6 Postopek obdelave podatkov

Po individualnih intervjujih smo pridobljene podatke analizirali in razčlenjenje na pomembne ključne besede strukturirali. Te smo povezali v pojme in jih kategorično zaključili v obliki kvalitativne raziskave.

Po transkripciji intervjujev v izvorniku smo vsebino le-teh večkrat prebrali in podčrtali besede in besedne zveze, ki so se nam zdele pomembne za nadaljno raziskovanje ter jih povezali v kategorije. Kategorije smo oblikovali v poskusno teorijo in povzeli pomembne zaključke zastavljenih raziskovalnih vprašanj.

3 SKLEP IN RAZPRAVA

V raziskavi smo ugotavljali stališča in mnenja učiteljev, ki poučujejo predmet šport na osnovni šoli s prilagojenim programom z nižjim izobrazbenim standardom, o pomembnosti njihovega vpliva na učence pri pridobivanju pozitivnih navad. Po temeljni analizi intervjujev smo želeli odgovoriti na zastavljena raziskovalna vprašanja.

Ugotovili smo, da učiteljem športa pozitivne navade učencem pomenijo lepo vedenje in zdrave navade v družbeno sprejemljivem kontekstu. Pri opredelitvi le-teh zaznamo razlike pri učiteljih športa glede na spol. Učitelji športa so pozitivne navade učencev povezovali predvsem s fair play-em, rednim izvenšolskim športnim udejstvovanjem in zdravim ter aktivnim življenjskim slogom v prostem času, medtem ko so učiteljice športa pozitivne navade učencev opredelile s točnostjo prihajanja k pouku, z rednim nošenjem športne opreme, urejenostjo garderobe, aktivnim sodelovanjem pri pouku. Učitelji z daljšo delovno dobo so pozitivne navade učencev povezovali tudi s samostojnostjo učencev in skrbjo zase. Za primer navajajo primerno higieno po uporabi stranišča, očiščenje sanitarij po daljši potrebi, brisanje tal ob razlitju tekočine, ustrezno ločevanje smeti, samostojnost oblačenja in slačenja ter skrbjo in odgovornostjo zanje, primerna osebna higiena po športni aktivnosti, pomoč šibkejšim sošolcem oz. tistim, ki jo potrebujejo. Učitelji, starejši od 40 let so pozitivne navade povezali tudi z bontom pozdravljanja in odzdravljanja ter opravičevanja v primeru neprimerne vedenja ali zamujanja k pouku. Ni bilo zaznanih razlik med intervjuvanci glede na izobrazbo.

Z omenjeno ugotovitvijo odgovarjamo na prvo raziskovalno vprašanje, ki sprašuje kaj učiteljem športa pomenijo pozitivne navade in drugo raziskovalno vprašanje, ki se glasi, kako učitelji športa opredeljujejo pozitivne navade učencev glede na svojo starost, spol, delovno dobo v vzgoji in izobraževanju ter izobrazbo.

Pri ugotavljanju stališč učiteljev športa o pomembnosti njihovega vpliva na pridobivanje pozitivnih navad učencev smo bili deležni različnih odgovorov intervjuvancev glede na starost, spol, delovno dobo v vzgoji in izobraževanju ter izobrazbo. Mlajši učitelji in učiteljice športa ter učitelji in učiteljice športa s krajšo delovno dobo (do 15 let) menijo, da imajo pomemben vpliv na učence z vidika pozitivnih navad. Omenjajo svoje zdrave navade, s katerimi vsakodnevno vplivajo na učence – pitje vode

iz stekleničke, prihajanje na delovno mesto s kolesom ali peš, sadje za dopoldansko malico, kosmiči za zajtrk, vzdrževanje primerne telesne teže in osnovne kondicije... Navajajo tudi posreden vpliv na učence s strani telovadnice, kot šolskega prostora, ki je barvit, prostoren, oblažinjen, poln pozitivne in sproščene energije, ki po njihovem mnenju blagodejno vpliva na učence in jih momentalno vabi k športni aktivnosti ter jih na nezavedni ravni zaznamuje s potrebo po gibalni dejavnosti. Omenjajo tudi sproščena in barvita oblačila, ki jih nosijo med poučevanjem ter z njimi posredno pozitivno vplivajo na učence. Izpostavljajo specifičnost poučevanja novih športnih učnih vsebin in pridobivanje novega športnega znanja, ki je drugačno od klasičnega v šolski učilnici in je po njihovem mnenju bolj sproščeno, igrivo in prepleteno s humorjem in pozitivnimi emocijami. Starejši učitelji športa (nad 40 let) so pomembnost svojega vpliva na učence z vidika pozitivnih navad prepoznali v ustrezni osebni higieni učencev. Vsakoletno se v začetku novega šolskega leta o ustrezni osebni higieni po telesni dejavnosti pogovarjajo, nagovarjajo učence k rednem pranju športne opreme in zahtevajo od učencev, ki si manjkajoč del športne opreme sposodijo v šoli, da le-tega operejo doma ali ga nesejo v gospodinjsko učilnico in ga sami operejo v sklopu pouka.

Z omenjenim odgovarjamo na tretje raziskovalno vprašanje, ki intervjuvance sprašuje na kakšen način si predstavljajo pomembnost njihovega vpliva na pridobivanju pozitivnih navad glede na svojo starost, spol, delovno dobo v vzgoji in izobraževanju ter izobrazbo.

Intervjuvanci najbolj prepoznavajo svoj vpliv na učence preko dobrih odnosov, ki se odražajo v upoštevanju navodil učitelja športa, primernega športnega vedenja in aktivnega sodelovanja pri pouku. Vsi udeleženci v raziskavi se strinjajo in poudarjajo, da so navade živa stvar in se oblikujejo tekom življenja. Osnovne navade prihajajo iz domačega okolja. Učitelji jih le obrusijo, če so le-te lepe, zdrave, pozitivne s pohvalo, opažanjem, spodbujanjem. V primeru slabih navad učencev pa so učitelji tisti, ki jih poskušajo pretransformirati v pozitivne v sodelovanju s starši, po potrebi tudi s šolsko psihologinjo in socialno delavko. Intervjuvanci se zavedajo, da so vsakodnevno pod drobnogledom učencev, zato se trudijo čim več svojih pozitivnih navad udejanjati pred učenci. Zavedajo se tudi pomembnosti vpliva svojega zgleda na učence.

Z omenjenim odgovarjamo na četrto raziskovalno vprašanje, ki udeležence v raziskavi sprašuje o prepoznavanju svojega vpliva na učence. To raziskovalno vprašanje se glasi, kako učitelji športa prepoznajo svoj vpliv na učence.

Ugotavljamo isto stališče intervjuvancev, da se vsi strokovni delavci in šola, kot vzgojno-izobraževalna ustanova, še naprej trudi udejanjati čim več pozitivnih navad in jih vsakoletno v okviru organiziranega programa ali dejavnosti nadgraditi ter vključiti v šolski vsakdan. Primer pozitivnega vedenja na šoli, ko je vsak razred v začetku šolskega leta pred vrata svoje učilnice izobesil tri do pet pozitivnih razrednih pravil. Enako so naredili tudi učitelji športa in pred telovadnico izobesili osnovna pravila vedenja v telovadnici.

S tem smo odgovorili na peto raziskovalno vprašanje, kaj udeleženci v raziskavi predlagajo za povečano pridobivanje pozitivnih navad učencev.

LITERATURA

1. Cencič, Mira. 1986. *Dinamika vzgojnega dela v šoli*. Ljubljana: DZS.
2. Cencič, Mira. 2009. *Kako poteka pedagoško raziskovanje? Primer kvantitativne empirične neeksperimentalne raziskave*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
3. Černe, Maja. 2016. *Presoja specialnih in rehabilitacijskih pedagogov o lastni usposobljenosti za vodenje razreda*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta, Specialna in rehabilitacijska pedagogika.
4. Hozjan, Dejan. 2014. *Izobraževanje za 21. stoletje – ustvarjalnost v vzgoji in izobraževanju*. Koper: Znanstveno-raziskovalno središče (ZRS).
5. Kompare, Alenka in Mihaela Stražičar. 2002. *Stališča, predsodki in vrednote*. V: Šmagelj, Jana (ur.), *Psihologija: Spoznanja in dileme* (1. izdaja, 2. natis). Ljubljana: DZS, str. 320–324.
6. Kordeš, Urban in Maja Smrdu. 2015. *Osnove kvalitativnega raziskovanja*. Koper: Univerza na Primorskem; 2015.
7. Musek, Janek. 1994. *Psihologija. Človek in družbeno okolje*. Ljubljana: Educy, str. 33–36.

8. Pšunder, Majda in Olga Dečman Drobnjič. 2010. *Alternativni vzgojni ukrepi med teorijo, zakonodajo in prakso*. Zavod RS za šolstvo.
9. *Slovar slovenskega knjižnjega jezika (SSKJ)*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Dostopno na <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html> (11. januar 2023).
10. Ule Nastran, Mirjana. *Temelji socialne psihologije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče; 1994.
11. *Zakon o varstvu osebnih podatkov*. 2007. Ljubljana: Uradni list RS, št. 94.

PRILOGA

Priloga 1: Intervju

Pozdravljeni!

Sem Janez Čmer, profesor športne vzgoje. Pripravljam raziskavo o stališčih in mnenjih učiteljev športa o pomembnosti njihovega vpliva na učence v osnovni šoli s prilagojenim programom z nižjim izobrazbenim standardom pri pridobivanju pozitivnih navad učencev.

Vnaprej bi se Vam želel zahvaliti za sodelovanje v naši raziskavi in Vam hkrati zagotoviti anonimnost Vaših osebnih podatkov.

Intervju bom z Vašim predhodnim dovoljenjem zvočno posnel s svojim mobilnim telefonom zaradi lažje in kakovostnejše analize podatkov.

Hvala za razumevanje, sedaj pa predlagam, da začneva z intervjuvanjem.

- 1) Prosim za kratko predstavitev – izobrazba, študij, delovna doba v vzgoji in izobraževanju, predmet poučevanja, Vaša starost.
- 2) Kaj Vam pomenijo pozitivne navade učencev in kako jih opredeljujete?
- 3) Na kakšen način si predstavljate pomembnost svojega vpliva na pridobivanju pozitivnih navad učencev?
- 4) Kako prepoznavate svoj vpliv na učence?
- 5) Kaj predlagate za povečano pridobivanje pozitivnih navad učencev?

IZZIVI PARTICIPACIJE OTROK IN MLADOSTNIKOV V DIGITALNEM OKOLJU

CHALLENGES OF PARTICIPATION OF CHILDREN AND ADOLESCENTS IN THE DIGITAL ENVIRONMENT

Dr. Nataša Demšar Pečak

Ministrstvo za delo družino, socialne zadeve in enake možnosti, Slovenija

POVZETEK

Prispevek naslavlja izzive participacije otrok in mladostnikov v digitalnem okolju. Participacija otrok se nanaša na aktivno soudeležbo pri zadevah, ki se jih tičejo, bodisi doma, na ravni šole, lokalne skupnosti ali države. Članek se osredotoča na uporabo digitalnega okolja, ki je pomembno orodje v življenju otrok pri doseganju izobrazbe, socializacije in vključenosti, hkrati pa jih lahko njegova uporaba izpostavi tveganim vedenjem. Namen raziskave je bil ugotoviti analizo stanja uresničevanja pravice otrok do participacije v digitalnem okolju. Za spremljanje podatkov je bila uporabljena kombinacija kvalitativnih in kvantitativnih analiz podatkov, kot tudi Lundy model kombiniran z ugotovitvami »Priporočil Odbora ministrov državam članicam o Smernicah o spoštovanju, varstvu in izpolnjevanju otrokovih pravic v digitalnem okolju« iz leta 2018. Ker imajo otroci pravico do participacije v digitalnem okolju morajo poznati tudi tveganja, ki jih lahko prinese uporaba digitalne tehnologije, zato jim mora biti zagotovljena tudi ustrezna varnost in zaščita. Otroci so zelo ranljiva skupina prebivalstva in imajo pogosto premalo izkušenj in znanja, da bi znali oceniti tveganje in posledice, ki jih prinaša digitalno okolje, zato jih je treba ozaveščati in usposobiti za varno rabo digitalnega okolja in jim pri tem nuditi po potrebi tudi psihosocialno pomoč.

Ključne besede: participacija, varnost, nekemična zasvojenost, digitalno okolje, otroci

ABSTRACT

The contribution addresses the challenges of participation of children and adolescents in the digital environment. Children's participation refers to active participation in matters that concern them, whether at home, school, local community, or national level. The article focuses on the use of the digital environment, which is an important tool in the lives of children in achieving education, socialization, and inclusion, but at the same time its use can expose them to risky behaviours. The purpose of the research was to determine the analysis of the state of realization of children's rights to participation in the digital environment.

To monitor the data, a combination of qualitative and quantitative data analysis was used, as well as the Lundy model combined with the findings of the 2018 "Recommendations of the Committee of Ministers to Member States on Guidelines on the Respect, Protection and Fulfilment of Children's Rights in the Digital Environment". Because children have the right to participate in the digital environment, they must also know the risks that the use of digital technology can bring, so they must also be provided with adequate security and protection. Children are a very vulnerable group of the population and often lack the experience and knowledge to be able to assess the risk and consequences of the digital environment, so they must be made aware and trained in the safe use of the digital environment, and they must also be provided with psychosocial assistance if necessary.

Keywords: participation, safety, non-chemical addiction, digital environment, children, addiction

1 UVOD

V zadnjem obdobju je digitalno okolje postalo vsakdanje okolje, v katerem se »gibljejo« otroci in mladostniki. Bistveni izziv je, kako regulirati to področje, da bodo otroci in mladostniki deležni kar največ pozitivnih in kar najmanj negativnih vidikov digitalnega okolja. Otrokom in mladostnikom, kot tudi strokovnim delavcem, staršem in skrbnikom je treba predstaviti spletne vsebine, ki spodbujajo k varni in ustvarjalni rabi tehnologij, ter na medresorski ravni spodbujati pripravo kakovostnih spletnih vsebin. Otroke in mladostnike je treba opolnomočiti za varno in ustvarjalno rabo digitalnega okolja, krati pa jim je treba predstaviti tudi dolžnosti in odgovornosti, ki jih prinašajo nekatere pravice (kot je spoštovanje pravice drugega), ter omejitve – tako svobode izražanja (sovražni govor) kot tudi sodelovanje v okviru digitalnega okolja (kot komplementarno drugim oblikam sodelovanj, npr. face-to-face) (Program za otroke 2020-2025 2020, 3). Omenjeno področje je namreč v zadnjem času deležno veliko pozornosti. To dokazujejo tudi številni mednarodni dokumenti, ki so bili sprejeti z namenom varovanja pravic otrok v digitalnem (npr. OZN dokument o pravicah otrok v digitalnem okolju (2021), Priporočilo CM/Rec. Odbora ministrov državam članicam o Smernicah o spoštovanju, varstvu in izpolnjevanju otrokovih pravic v digitalnem okolju (Svet Evrope 2018), Strategija EU o pravicah otrok (Evropska komisija 2021).

Različni omenjeni dokumenti skozi različne perspektive izpostavljajo podobne poudarke glede tega, kako v digitalnem okolju ohraniti in krepiti koristi otrok (Narat, Boljka in Škafar 2022): digitalno okolje, podobno kot fizično okolje, ustvarja za otroke na eni strani priložnosti za uresničevanje različnih vrst pravic (npr. pravica do svobode izražanja, pravica do participacije, pravica do informiranja, olajšan dostop do visoko kakovostnega inkluzivnega izobraževanja in do zdravstvenih storitev itd.), na drugi strani pa predstavlja grožnjo za tvegana vedenja in kršenje njihovih pravic (pomen različnih oblik nasilja, izkoriščanja, zasvojenosti, profiliranje ipd.); obe plati preživljanja časa otrok v digitalnem okolju sta se še posebej izrazito pokazali v času epidemije koronavirusa;

- v dokumentih je zato odgovornost za ohranjanje dobrobiti otrok položena v roke držav, vlad in podjetij, v smislu opolnomočenja otrok na eni strani ter varovanja pred škodljivimi posledicami na drugi strani,
- obenem dokumenti poudarjajo pomen aktivne vloge otrok pri razvoju politik, storitev in proizvodov, ki v kontekstu digitalnega okolja kakorkoli vplivajo na njihova življenja (Better Internet for Kids 2021).

Med vsemi navedenimi dokumenti zlasti OZN dokument o pravicah otrok v digitalnem okolju (UN Committee on the Rights of the Child 2021) izpostavlja pomen raziskav na tem področju in zbiranju podatkov, ki omogočajo pripravo ocen o vplivu digitalnega okolja na življenja otrok. Tovrstne analize bi morale biti po navedbah omenjenega dokumenta ključne podlage za oblikovanje politik. Participacija otrok, kot je omenjeno v Beli knjigi Zveze prijateljev mladine Slovenije (ZPMS) o uresničevanju pravice otrok do participacije, se nanaša na aktivno soudeležbo pri zadevah, ki se jih tičejo, bodisi doma, na ravni šole, lokalne skupnosti ali države. Participacija se torej nanaša na aktivno soudeležbo in resnično vplivanje na odločitve, ki zadevajo njihovo življenje (Zega 2022). Konvencija o otrokovih pravicah (KOP), sprejeta leta 1989, vključuje med drugim pravico otrok do izražanja lastnega mnenja, torej pravico do svobodnega izražanja. Ta pravica zajema svobodno iskane, sprejemanje in širjenje vsakovrstnih informacij in idej, ne glede na meje, v ustni, pisni, tiskani ali umetniški obliki ali na katerikoli drug način po otrokovi izbiri, torej tudi v digitalnem okolju.

Otroci in mladostniki, ki odraščajo v sodobni družbi, so priča številnim družbenim spremembam na področjih delovanja družine in z njo povezanih vzgojnih praks, spremembam na področju izobraževanja, velikim spremembam na področju trga dela in zaposlovanja, stanovanjske politike itd. (Program za otroke 2020-2025, 2020). Digitalno okolje je pomembno orodje v življenju otrok in mladostnikov pri doseganju izobrazbe, socializacije in vključenosti oziroma participacije, vendar jih lahko hkrati njegova uporaba izpostavi tveganim vedenjem. Za zagotavljanje zaščite in varnosti otrok ter mladostnikov v digitalnem okolju, je treba ozaveščati in usposobiti otroke in mladostnike za varno rabo digitalnih medijev. Prav tako je treba opolnomočiti tudi njihove starše ali skrbnike oziroma druge osebe, ki pri delu z njimi uporabljajo digitalno tehnologijo. Otroci in mladostniki imajo sicer pravico do sodelovanja v digitalnem okolju, imajo pravico do dostopa do informacij in izražanja preko digitalnih medijev, vendar pa morajo pri zagotavljanju teh pravic poznati tudi tveganja, ki jim jih

lahko prinese uporaba digitalne tehnologije. Prav zaradi porasta uporabe zaslonov je treba veliko pozornosti nameniti tudi njihovi zlorabi v virtualnem okolju. Za varnost in zaščito otrok in mladostnikov v digitalnem okolju mora biti zagotovljena tudi njihova ustrezna zaščita, saj imajo pogosto premalo izkušenj in znanja, da bi znali oceniti tveganje in posledice, ki jih spletno okolje prinaša.

V epidemija COVID-19 je močno vplivala na področje čezmerne uporabe digitalnega okolja in, kot omenjajo strokovnjaki (Lobe idr. 2021, 4), zaostрила obstoječe in ustvarila nove izzive in neenakosti, saj so bili otroci pogosteje izpostavljeni različnim oblikam nasilja, spletni zlorabi in izkoriščanju ter spletnemu ustrahovanju, prav tako pa je bilo na spletu tudi več vsebin o spolni zlorabi otrok. Zaradi omenjenega porasta uporabe zaslonov je mogoče v zadnjem času opaziti škodljive učinke prekomerne uporabe na duševno zdravje otrok, zato lahko v tej povezavi izpostavimo tudi psihološko obremenjenost otrok in mladostnikov, kar lahko vodi tudi v zasvojenosti. Ker je participacija otrok in mladostnikov v digitalnem okolju postala vsakdanje okolje, v katerem delujejo, je treba to področje regulirati s primernimi ukrepi na tak način, da bodo deležni kar največ pozitivnih in kar najmanj negativnih vplivov, ki jim ga prinaša digitalno okolje.

2 TEORETIČNA IZHODIŠČA

Uporaba interneta je v času koronakrize omogočala otrokom in mladostnikom komunikacijo z drugimi, saj je npr. omogočala šolanje in druženje na daljavo. Digitalizacija sicer res omogoča nove pozitivne načine delovanja uporabnikov in daje možnosti za izboljšanje kakovosti življenja, prav tako pa omogoča tudi negativno plat, to je večjo stopnjo tveganja in ranljivosti, ki so ji izpostavljeni predvsem otroci in mladostniki. To je privedlo do večjih spletnih tveganj in povečanja digitalne neenakosti (Evropska komisija 2021,16). Strokovnjaki, ki se z otroki in mladostniki neposredno srečujejo pri svojem delu, navajajo, da se že pri predšolskih otrocih, kažejo posledice prekomerne rabe zaslonov in zato pri otrocih, kot tudi mladostnikih postajajo vse večji izziv (Vintar Spreitzer idr., 2021, 2).

Zaradi omenjenega porasta uporabe zaslonov so zelo opazni škodljivi učinki uporabe zaslonov tudi na duševno zdravje otrok in mladostnikov. Kot je bilo izpostavljeno, gre za trend, ki je bil sicer opazen že pred epidemijo COVIDA-19, ta pa je zaradi ukrepov (tudi zaradi zaprtja šol), še dodatno prispevala k povečani rabi zaslonov. Povečana količina časa rabe zaslonov je še dodatno vplivala na (negativne) učinke prekomerne rabe zaslonov in posledično na duševno zdravje v vseh starostnih skupinah otrok in mladostnikov (Vintar Spreitzer idr., 2021). Tudi ena prvih raziskav duševnega zdravja otrok in mladostnikov pri nas, ki jo je leta 2018 izvedel Nacionalni inštitut za javno zdravje (v nadaljevanju: NIJZ), naslavlja skrb vzbujajoči trend. Po njihovih ugotovitvah je večina otrok in mladostnikov v Sloveniji sicer duševno zdravih in zadovoljnih z življenjem, vendar obenem opozarjajo, da to še ni zagotovilo za visoko stopnjo duševnega zdravja (NIJZ 2018a). Manfred Spitzer (2016, 8) navaja, da prekomerna uporaba zaslonov povzroča motnje spomina, motnje pozornosti in koncentracije kakor tudi čustveno poplitvenje in splošno otopelost, kar jo poimenuje kar digitalna demenca, hkrati pa omenja, da pretirana uporaba naprav z zasloni lahko vodi tudi v zasvojenosti.

Zaradi specifične nevrološko-razvojne plastičnosti v mladostništvu predstavlja problematična raba interneta tveganje za duševno zdravje mladih in lahko vodi do negativnih posledic v vsakodnevnem življenju. Prav tako so bile pri nekaterih prisotne tudi telesne posledice, poročali so o več glavobolih ter utrujenih in bolečih očeh ter povečani telesni teži (Vintar Spreitzer idr. 2021, 43). Pri odvisnosti od interneta gre (prav tam, 47) za nekemično, vedenjsko zasvojenost z določenimi vsebinami na zaslonih. Način uporabe kaže vse značilnosti odvisniškega vedenja: pri otrocih in mladostnikih te aktivnosti negativno vplivajo na šolski uspeh, medosebne odnose, zmanjšujejo zanimanje za druga prej pomembna področja aktivnosti, kažejo razvoj tolerance, vztrajanje kljub jasnim težavam, ki jih prinaša prekomerna uporaba interneta in so povezane z nezmožnostjo prekinjanja teh aktivnosti. Zato je zelo pomembno, da se čas za zaslonom uravnoteži z igro ali telesno dejavnostjo, po možnosti na prostem ter kvalitetnim spanjem. (NIJZ, 2018b)

Določena vedenja, kot omenjajo strokovnjaki (Vintar Spreitzer idr. 2021, 29) lahko kažejo, da gre pri otroku ali mladostniku za prekomerno rabo zaslonov in razvoj zasvojenosti od vsebin preko zaslonov.

V tem primeru je pomemben posvet s strokovnjakom. Takšna vedenja so:

- sprememba spalnih navad (ne zaspi brez zaslona, se pogosto zbujajo, se zbujajo zgodaj zjutraj itd.),
- sprememba prehranjevalnih navad (prehranjevanje ob zaslonu, nezdravo prehranjevanje itd.),

- sprememba higienskih navad in manjša skrb zase,
- čustvena nihanja,
- čustvena reakcija (tudi agresivna) ob onemogočanju aktivnosti za zaslonom,
- izguba občutka za čas,
- laganje o času, preživetem za zasloni, uporaba na skrivaj, iskanje različnih možnosti, kako priti do zaslona,
- stalno razmišljanje o aktivnostih na internetu, tudi ko počne kaj drugega,
- izguba zanimanja za druge aktivnosti, ki niso povezane z uporabo zaslona, npr. zmanjšanje zanimanja za druženje in druge aktivnosti, ki so otroka prej veselile,
- upad pričakovanih dejavnosti (izostajanje od pouka, slabši uspeh, manj pomoči doma itd.),
- zapiranje vase, vse manj stika iz oči v oči, razdražljivost,
- težave v medosebnih odnosih,
- razpršena pozornost, zmanjšana koncentracija in zmožnost ohranjanja zbranosti ter poglobljene razmišljanja,
- če umaknemo en zaslon, otrok začne uporabljati drugega.

Zaradi porasta števila otrok in mladostnikov s težavami na področju duševnega zdravja, si država prizadeva z različnimi ukrepi, kot so financiranje različnih psihosocialnih programov za otroke in mladostnike, ki omogočajo lokalno dostopno, zgodnjo in več disciplinarno obravnavo otrok in mladostnikov s težavami v duševnem zdravju. Prav zato je pomembno, da država zagotovi ponudbo različnih oblik brezplačne pomoči in podpore ter da zagotovi enakost in socialno vključenost, še posebno za najbolj ranljive družbene skupine.

Prav tako je zagotovljena tudi brezplačna pomoč njihovim staršem v okviru osnovnega zdravstvenega varstva v tesnem sodelovanju z drugimi službami, šolskimi strokovnimi delavci, učitelji ter strokovnimi delavci v socialnem varstvu. V sklopu programov psihosocialne pomoči so s strani države financirani tudi programi namenjeni nudenju individualne strokovne in skupinske pomoči zasvojenim z digitalnimi napravami, oziroma celostnem urejanju oseb z nekemičnimi oblikami zasvojenosti zasvojenim, njihovim svojcem, medinstitucionalnim povezovanjem z individualnim, družinskim, partnerskim in skupinskim načinom dela.

3 RAZISKAVA

3.1 Metoda

Na osnovi teoretičnih izhodišč smo želeli, z raziskavo Inštituta RS za socialno varstvo (v nadaljevanju IRSSV), ki jo je za potrebe Sveta RS za otroke in družino pripravil po naročilu Ministrstva, pristojnega za družino, ugotoviti stanje uresničevanja pravice otrok do participacije v digitalnem okolju. Za pridobitev podatkov za raziskavo z naslovom *Spoštovanje, varstvo in izpolnjevanje pravic otrok v digitalnem okolju* (Narat, Boljka in Škafar 2022) je bil uporabljen Lundy model (2007). Omenjeni model participacijo otrok smiselno predstavi skozi štiri segmente oz. t.i. kontrolni seznam (*ang. Checklist*). To so dostop do digitalnega okolja, pravica do svobode izražanja in obveščenosti, pravica do udeležbe, pravica do vključenosti v igro, pravica do zbiranja in združevanja, zasebnost in varstvo podatkov, pravica do izobraževanja, pravica do zaščite in varnosti. Model je kombiniran z ugotovitvami »Priporočil Odbora ministrov državam članicam o Smernicah o spoštovanju, varstvu in izpolnjevanju otrokovih pravic v digitalnem okolju« iz leta 2018. Spremljanje uresničevanja teh pravic predstavlja dobro podlago za identifikacijo ključnih kazalnikov za oceno področja digitalizacije in participacije otrok. V nadaljevanju je model natančno predstavljen.

Lundy model (2007) je eden najpogosteje uporabljenih ogrodij pri načrtovanju aktivnostih, povezanih s participacijo otrok ne glede na to ali gre za razvoj programov, storitev, politik ali za oceno stanja in raziskovanje tega področja. Omenjeni model participacijo otrok smiselno predstavi skozi štiri segmente, ki poudarjajo dostopnost, varnost, inkluzivnost participacije otrok ter informiranost, slišanje mnenj otrok in njihovo upoštevanje:

- a) *prostor* (»space«): otroci potrebujejo priložnosti za izražanje mnenj v prostoru, ki je varen in vključujoč (pomembno je zagotoviti; da so otroci v participatorne procese vključeni v čim

zgodnejših fazah načrtovanja, dolgoročno vključenost otrok, vključitev otrok, ki jih obravnavane teme neposredno zadevajo, vključujoč in vsem dostopen participatorni proces, varnost ob izražanju mnenja in podpora za tiste otroke, ki občutijo nelagodje in stres pri vključevanju v participatorne aktivnosti);

- b) *glas* («voice»): otroci potrebujejo ustrezno podporo za izražanje svojih mnenj (pomembno je imeti jasen seznam tem, za katere želimo pridobiti mnenja otrok, zagotoviti, da se ohrani pozornost na določenih temah, zagotoviti, da se otroci zavedajo, da je njihovo sodelovanje prostovoljno in da se lahko umaknejo kadarkoli to želijo, podpreti otroke z dostopnimi informacijami, posredovanimi za njihovo starost primeren način, zagotoviti različne načine izražanja mnenj, ki najbolj ustrezajo njihovim potrebam in željam, ter prostovoljen izbor vsebin v participatornem procesu);
- c) *občinstvo* («audience»): mnenja otrok morajo biti slišana (pomembno je seznaniti otroke z vsemi vidiki komunikacije; npr. komu, kako in kdaj lahko sporočijo svoje mnenje, pokazati zavezanost k temu, da želimo biti informirani o mnenjih otrok, določiti in vključiti relevantne odločevalce, otroke seznaniti s tem, kako in kdaj bodo poročilo oziroma zapis njihovih mnenj (tudi v obliki povzetka, napisanega v otrokom prijazen jeziku) oblikovani, zagotoviti otrokom možnost potrditve, da so njihova mnenja pravilno zabeležena in povzeta, podpreti njihovo vlogo pri izražanju mnenj
- d) *vpliv* («influence»): mnenja otrok morajo biti upoštevana, če je to le mogoče (pomembno je zagotoviti, da so otroci primerno seznanjeni z možnostmi vplivanja na sprejemanje odločitev (vključno z omejitvami), dostop do povratnih informacij, ki morajo biti posredovane na starosti otrok primeren način, da mnenja otrok vplivajo na sprejemanje odločitev, povratne informacije o tem, na kakšen način so bila njihova mnenja upoštevana in o razlogih za sprejete odločitve (dostopne in starosti primerne), in otrokom zagotoviti možnosti za oceno procesa, v katerem so sodelovali).

S pomočjo modela so bili analizirani in interpretirani dostopni podatki s tega področja za Slovenijo in obenem umeščeni v evropski kontekst (Narat, Boljka in Škafar, 2022). Na podlagi dostopnih podatkov je bil oblikovan tudi indeks pravic otrok v digitalnem okolju, s katerim je bilo moč ugotoviti, kam se v tem kontekstu umešča Slovenija. Indeks je bil izračunan za 25 evropskih držav, in sicer iz treh, že omenjenih, dimenzij: *Prostor*, *Glas* in *Občinstvo*. Vsi kazalniki in kazalci, iz katerih so bile sestavljene poddimenzije, so bili najprej transformirani na način, da se je državi z najnižjo vrednostjo kazalca/kazalnika priredilo vrednost 0, državi z najvišjo pa vrednost 100. Vrednosti za ostale države so bile ustrezno transformirane, tako da so se razmerja med njimi ohranila. Dimenziji *Glas* in *Občinstvo* sta bili izračunani v skladu z metodološkim okvirom, prvo torej kot povprečje dveh poddimenzij, druga pa je zajemala le en kazalnik, vendar pa ju za ta prispevek nismo posebej naslavljali. Skupni indeks participacije otrok v digitalnem okolju predstavlja povprečje omenjenih dimenzij.

Za potrebe analize so bile združene ugotovitve različnih raziskav s tega področja, saj posamične raziskave, ki bi s kazalniki in podatki v celoti omogočila oceno uresničevanja omenjenih pravic otrok v digitalnem okolju, ni bilo moč zaslediti. V shemo (Tabela 1) tako ni vključen idealni nabor kazalnikov, ampak nabor dostopnih kazalnikov, ki ustrezajo določenim merilom za izbor. Med več kriteriji za umestitev kazalnika participacije otrok v digitalnem okolju v shemo, sta bila za potrebe raziskave, naslovljena dva, in sicer: a) mednarodna primerljivost in b) aktualnost podatka (upoštevani so bili podatki od leta 2017 oziroma 2018 naprej), pri čemer je bila težnja pridobiti čim bolj aktualen zajem podatkov. Za izračun dimenzije »Prostor« sta navedeni dve poddimenziji, in sicer dostop do digitalnega okolja ter pravica do zaščite in varnosti. Glede na to, da je zaradi sprememb v načinu šolskega dela, ki so jih prinesli ukrepi za zaježitev epidemije koronavirusa, pomen informacijsko komunikacijske tehnologije (v nadaljevanju IKT) narasel, predvidevamo, da je dostopnost do digitalnega okolja izboljšana tudi v šolskem okolju. Iz podatkov je razvidno, da otroci v Sloveniji v primerjavi s sovrstniki iz drugih evropskih držav pogosteje uporabljajo internet. Podatki se nanašajo na čas ukrepov za zaježitev širjenja epidemije koronavirusa, ko so šole ostale zaprte in so se učenci šolali od doma. V tem času se je pomen dostopnosti do IKT tehnologij pokazal za izredno pomembnega. Za Slovenijo očitno še toliko bolj kot v ostalih državah, saj je bila Slovenija po številu ur, namenjenih rabi interneta, še v letu 2018 povsem na repu evropskih držav. Tudi po uporabi računalnika smo se umeščali nekje v povprečje evropskih držav. Porast rabe interneta gre glede na omenjene okoliščine pripisati zlasti namenom šolanja, kar n nadaljevanju potrjujejo tudi prikazani podatki.

Tabela 1: Indikatorji participacije otrok v digitalnem okolju

Dimenzija	Podimenzija	Indikator	Vir
PROSTOR	Dostop do digitalnega okolja	Delež otrok, ki ima doma dostop do laptopa, namiznega računalnika ali tablice	PISA* 2018
		Delež otrok, ki ima v šoli dostop do laptopa, namiznega računalnika ali tablice	PISA 2018
		Delež otrok, ki so uporabljali računalnik v zadnjem letu	Eurostat, 2017
		Število ur, namenjenih rabi interneta v šoli (med tednom)	OECD, PISA 2018
		Število ur, namenjenih rabi interneta v izven šole (med tednom)	OECD, PISA 2018
		Število ur namenjenega rabi interneta glede na namen (na dan)	KiDiCoTi, 2020
	Pravica do zaščite in varnosti	Indeks prekomerne rabe interneta	EU KIDS ONLINE, 2020
		Delež otrok, ki ocenjuje, da se na internetu počutijo varno	KiDiCoTi, 2020
		Delež otrok, ki so se znašli v različnih situacijah spletnega nadlegovanja	KiDiCoTi, 2020
		Delež otrok, ki je na spletu nadlegoval druge	KiDiCoTi, 2020
	Pravica do vključenosti v igro, pravica do zbiranja in združevanja	Delež otrok, ki uporablja internet za pogovor	OECD, PISA 2018
	Pravica do zasebnosti in varstva osebnih podatkov	Ni podatka	
	GLAS	Pravica do svobode izražanja in obveščenosti	Delež otrok, ki uporablja internet za branje elektronske pošte
Delež otrok, ki uporablja internet za iskanje informacij o določeni tematiki			OECD, PISA 2018
Delež otrok, ki uporablja internet za branje novic			OECD, PISA 2018
Delež otrok, ki uporablja internet za iskanje praktičnih informacij			OECD, PISA 2018
Pravica do izobraževanja		Indeks IKT kompetenc	PISA, 2015
		Indeks naklonjenosti IKT	PISA, 2015
OBČINSTVO	Pravica do udeležbe	Delež otrok, ki uporablja internet za vključitev v skupine za razpravljanje ali spletne forume	PISA, 2018
VPLIV	Pravica do udeležbe	Ni podatka	

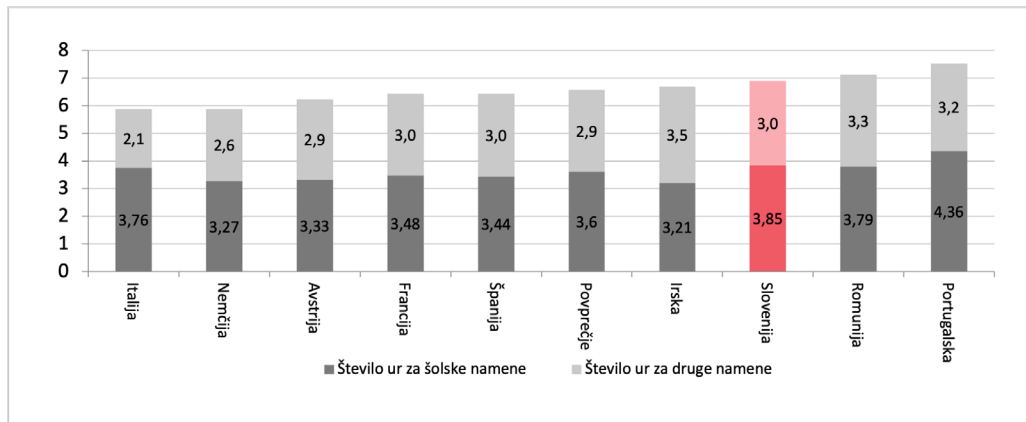
*The OECD Programme for International Student Assessment (PISA)

Vir: Narat, Boljka in Škafar 2022, 7.

3.2 Rezultati

Z raziskavo (Narat, Boljka in Škafar 2022) je bila za vsak segment Lundy modela narejena analiza, in sicer za: »prostor«, »glas«, »občinstvo« in »vpliv«, vendar smo se za pričujoči prispevek osredotočili le na segment »prostor«. Glede na omejen dostop do podatkov je bilo moč o »prostoru« v digitalnem okolju največ izvedeti predvsem o dostopnosti, pogostosti uporabe in varnosti le-tega. Za omenjene vidike sicer obstajajo podatki dveh preteklih raziskav – Health Behaviour in School-Aged Children (HBSC) (Jeriček Klanšček idr., 2019) in „Kids’ Digital lives in COVID-19 Times“ (KiDiCoTi) (European Union 2020), vendar so podatki prve zastareli, podatki druge pa se osredotočajo zgolj na primerjavo stanja med epidemijo s preteklo situacijo.

Slika 1: Število ur namenjenih rabi interneta glede na namena (na dan), 10 DO 18 let

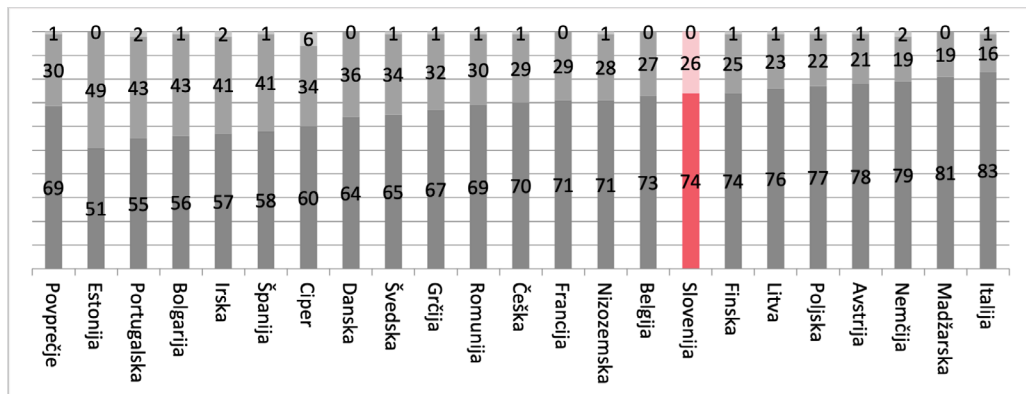
Vir: KiDiCoTi, 2020.

Ključne ugotovitve pričujoče raziskave kažejo, da so imeli otroci že leta 2018 relativno dober dostop do digitalnega okolja, saj je imela večina otrok doma računalnik, laptop ali tablico. Po podatkih se je Slovenija umeščala v povprečje držav (Slika 1). Glede na to, da gre za podatke, ki se nanašajo na leto 2018 in glede na poznani trend lahko predvidevamo, da se je do danes dostopnost še izboljšala. Glede na to, da je zaradi sprememb v načinu šolskega dela, ki so jih prinesli ukrepi za zajezitev epidemije koronavirusa, pomen IKT narasel, se je dostopnost do digitalnega okolja izboljšala tudi v šolskem okolju. Iz podatkov je razvidno, da otroci v Sloveniji v primerjavi s sovrstniki iz drugih evropskih držav pogosteje uporabljajo internet. Podatki se nanašajo na čas ukrepov za zajezitev širjenja epidemije koronavirusa, ko so šole ostale zaprte in so se učenci šolali od doma. V tem času se je pomen dostopnosti do IKT tehnologij pokazal za izredno pomembnega. Za Slovenijo očitno še toliko bolj kot v ostalih državah, saj je bila Slovenija po številu ur, namenjenih rabi interneta, še v letu 2018 povsem na repu evropskih držav. Tudi po uporabi računalnika smo se umeščali nekje v povprečje evropskih držav. Porast rabe interneta gre glede na omenjene okoliščine je moč pripisati zlasti namenom šolanja, kar potrjujejo tudi podatki.

Pravica do varnega digitalnega okolja je v Sloveniji, v primerjavi z drugimi evropskimi državami, relativno dobro uresničena. To drži za vse tri vidike varnosti, ki so zajeti v popisu podatkov, in sicer za:

(1) *prekomerno rabo interneta*: po kazalniku prekomerne rabe interneta se umeščamo med boljše države (kljub pogosti rabi interneta). Na podlagi podatkov lahko opazimo, da za tiste države, kjer otroci preživijo več časa na internetu, velja, da imajo obenem tudi višji delež otrok, ki poročajo o prekomerni rabi interneta (npr. Portugalska, Irska) in obratno (npr. Italija); Slovenija je v tem oziru izjema (Slika 2).

Slika 2: Indeks prekomerne rabe interneta (%), 11 do 16 let

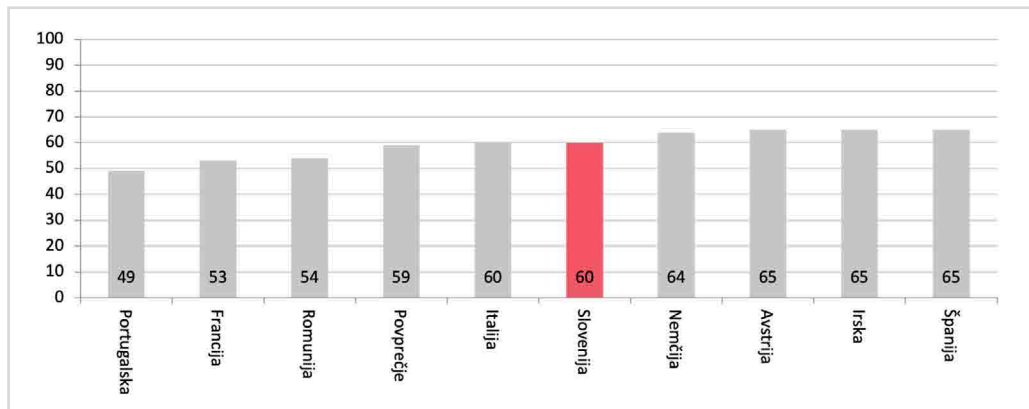

Vir: EU Kids Online 2020.

V raziskavi so se otroci opredelili do petih komponent prekomerne rabe interneta: a) „neuspešno sem poskušal/-a preživeti manj časa na spletu“, „zaradi preživljanja časa na spletu sem namenil/-a manj časa bodisi družini, prijateljem ali šolskim nalogam“, „sam/-a sebe sem zalotil/-a pri brskanju brez pravega zanimanja“, „mučno mi je bilo, ko nisem mogel/-la biti na spletu“, „nisem spal/-a ali jedel/-a zaradi interneta“).

(2) za subjektivno oceno občutka varnosti v digitalnem okolju: v Sloveniji se več kot polovica otrok počuti varne na spletu, s čimer se umeščamo v povprečje evropskih držav, skupaj z Italijo (Slika 3).

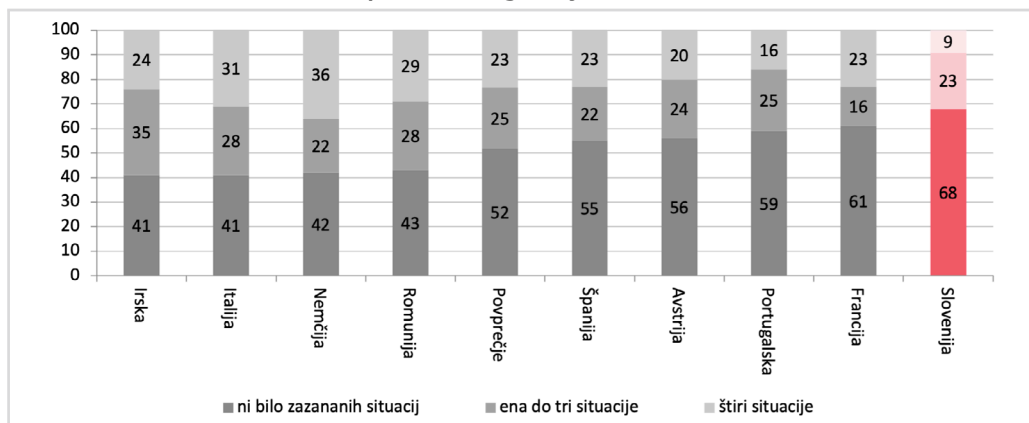
Slika 3: Delež otrok, ki ocenjuje, da se na internetu počutijo varne; 10 do 18 let

Vir: KiDiCoTi 2020.

(3) za doživljanje in izvajanje nasilja preko spleta: razveseljivi so podatki o nasilju v digitalnem okolju, saj naj bi bilo po poročanju otrok v Sloveniji najmanj takih, ki doživljajo nasilje prek spleta in tudi najmanj takih, ki so bili nasilni do drugih (Slika 4).

Slika 4: Delež otrok, ki so izkusili spletno nadlegovanje; 10 do 18 let

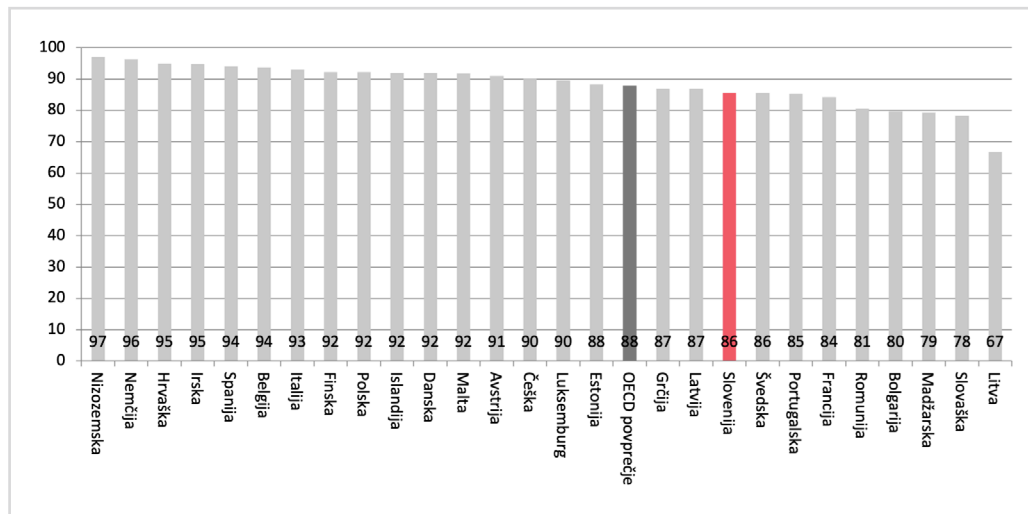

Vir: KiDiCoTi 2020.

O uresničevanju pravice do igre, pravice do zbiranja in združevanja je težko sklepati zaradi pomanjkanja podatkov. Na voljo je le podatek o uporabi interneta »za pogovor«, kjer je iz tabele razvidno, da je v Sloveniji leta 2018 velika večina otrok uporabljala internet za ta namen, vendar je bila Slovenija v evropskem merilu še vedno pod povprečjem (Slika 5). Za bolj podroben vpogled bi potrebovali več podatkov o obisku konkretnih spletnih strani in aplikacij. Prav tako je moč ugotoviti, da bi za bolj točno in natančno analizo uresničevanja pravic otrok v digitalnem okolju za segment »Prostor« potrebovali več podatkov (predvsem za ugotavljanje tega, kako so otroci vključeni v igro, kako se zbirajo in združujejo preko spleta ter ali sta njihova zasebnost in varstvo podatkov dobro varovana) in tudi bolj kakovostne (v smislu aktualnosti podatkov). Na evropski ravni obenem obstaja manko

podatkov, ki bi merili položaj otrok mlajših starostnih skupin v Sloveniji in drugod (kot so otroci v predšolski vzgoji in izobraževanju ter otroci v prvi triadi osnovne šole).

Slika 5: Delež otrok, ki uporablja internet za pogovarjanje

Vir: OECD, PISA 2018.

4 RAZPRAVA

Nabor, dostopnost in kakovost podatkov o vsakdanjem življenju otrok, kot navajajo (Narat, Boljka in Škafar 2022), se izboljšujejo. Podatki so tudi vedno bolj otrokocentrični, kar pomeni, da so otroci enota analize in da raziskovalce in raziskovalke zanimajo izidi in ne npr. zgolj kakovost javnih politik, ki sicer lahko pozitivno vplivajo na prve. Številčnost različnih raziskav, ki pripomorejo k temu bogastvu podatkov, je seveda dobrodošla, vendar množica informacij lahko deluje tudi nepregledno in otežuje ocenjevanje določenih področij, pomembnih za življenje otrok, in posledično ustrezno oblikovanje javnih politik na njih. Eden novejših pristopov, ki presega prav to, je oblikovanje t. i. *sestavljenih indeksov*. Sestavljeni so iz različnih, za otroke pomembnih kazalnikov, ki določena področja kar najbolje predstavljajo, hkrati pa odražajo stanje znotraj njih. Poglavitne prednosti takšnega pristopa so v tem, da omogoča lažje spremljanje trendov in sprememb znotraj določenih, za otroke pomembnih področij skozi čas in v mednarodnem kontekstu. Indeksi ponujajo enostaven, pregleden in različnim javnostim prijazen prikaz položaja otrok, zato lahko bolj pritegnejo pozornost v primerjavi z velikim številom manj sistematično urejenih podatkov. Na ta način lahko povečujejo pritisk na politične odločevalce in oblikovalce javnih politik in njihovo odgovornost za oblikovanje in implementacijo ukrepov, programov in strategij za izboljšanje življenja otrok (UNICEF 2007). Tudi strokovnjaki s področja družinske pismenosti (Andragoški center Slovenije 2021) poudarjajo, da je treba otrokom zagotoviti dostop do informacij in gradiva s ciljem krepiti njihovo družbeno in duhovno blaginjo. Kljub sicer ugodnim podatkom o participaciji in zagotovljeni varnosti ter zaščiti otrok v digitalnem okolju, mora država sistemsko urediti področje izobraževanja o varni rabi IKT, saj gre za področje, ki se izjemno hitro razvija, zato otroci in kot tudi njihovi starši potrebujejo stalno podporo in pomoč

Na podlagi pričujoče raziskave je moč ugotoviti, da se Slovenija na področju uresničevanja pravic do participacije otrok v digitalnem okolju uvršča v skupino podpovprečno uspešnih evropskih držav. Glede na izbrane indikatorje je situacija za Slovenijo najslabša pri pravicah, ki smo jih analizirali pod dimenzijo »Glas« ter dimenzijo »Občinstvo« (to velja npr. zlasti za uporabo interneta za vključitev v skupine za razpravljanje ali spletne forume ipd.), najboljša pa pri pravicah, ki smo jih umestili pod dimenzijo »Prostor« (velja npr. za dostop do digitalnega okolja ter varnost in nasilje). Za poglobljeno razumevanje položaja Slovenije v kontekstu evropskih držav bi bilo interpretacijo podatkov smiselno povezati z značilnostmi šolskih sistemov po Evropi. Šola namreč velja za enega ključnih akterjev npr. pri ozaveščanju otrok glede varne rabe interneta. Pomen šolanja in njena povezava

z rabo IKT je postala tudi npr. zelo očitna v času epidemije koronavirusa, ko so se učenci šolali od doma, kar je zaznamovalo način življenja tudi danes, ko ukrepi za zajezitev epidemije ne veljajo več (npr. pri številu ur namenjenih rabi interneta, dostopu do digitalnega okolja ipd.). Analizo in oceno stanja je precej oteževalo pomanjkanje primernih kazalnikov. Težavo dostopnosti podatkov bi lahko odpravili z dodatno raziskavo, ki bi se ožje osredotočila na pridobivanje podatkov, ki ustrezajo Lundy modelu participacije otrok (prav tam, 24). Izračun indeksa se je opiral na podatke, pridobljene iz mednarodnih raziskav, ki zajemajo številna področja participacije otrok v digitalnem okolju, s čimer je bila dosežena primerjava Slovenije z večino držav Evropske unije v več vidikih, kar daje indeksu večjo veljavnost. Žal je bilo treba podatke iz nekaterih drugih raziskav izločiti, bodisi zato, ker je v njih sodelovalo premalo držav ali pa zato, ker so bile zastarele.

Digitalni mediji in IKT so otrokom in mladostnikom blizu in so zanje najboljši medij za udejanjanje pravice do svobodnega izražanja in sodelovanja. Otrokom in mladostnikom, kot tudi strokovnim delavcem, staršem in skrbnikom je zato treba predstaviti spletne vsebine, ki spodbujajo k varni in ustvarjalni rabi tehnologij, ter na medresorski ravni spodbujati pripravo kakovostnih spletnih vsebin, saj se z rastjo uporabe digitalnega okolja na spletu povečuje tudi obseg t. i. lažnih novic (*ang. fake news*) – dvomljivih ali neresničnih informacij in vsebin. Otroke in mladostnike je treba opolnomočiti in informirati ter poučiti o tem, da bodo znali ločiti resnične od lažnih in škodljivih informacij oziroma vsebin. Omenimo lahko podatek, da je v 1. četrtletju 2021 na novičarskih spletnih straneh ali družbenih medijih videlo kakšno tako informacijo ali vsebino (npr. video, slika) 58 % 16–74-letnikov (to je okoli 912.340 oseb). Take informacije so videvali v največjem odstotku 25–34-letniki (71 %), sledili so 16–24-letniki in 35–44-letniki (69 %) ter v najmanjšem odstotku 65–74-letniki (28 %) (SURs 2023).

Kot kažejo podatki, je digitalizacija vse bolj prisotna na vseh področjih življenja otrok in mladostnikov (v vrtcih, šolah, obšolskih in prostočasnih dejavnostih itd.). Digitalne tehnologije tako postajajo ključno orodje pri izobraževanju, opolnomočenju in socializaciji otrok ter mladostnikov in s tem prispevajo tudi k večji kakovosti njihovega življenja. Poleg koristi in mnogih pozitivnih učinkov pa iz uporabe digitalnih tehnologij in vključenosti v digitalno okolje izhajajo tudi številne nevarnosti in tveganja, med katera sodita tudi prezgodnja in prekomerna uporaba zaslonov ter posledično tveganje zasvojenosti z digitalnimi tehnologijami. Razlogi za takšna stanja so zelo raznoliki. Otroci in mladostniki lahko prekomerno uporabljajo digitalne tehnologije predvsem zaradi nepoznavanja pasti, ki jih prinaša spletno okolje, zaradi pomanjkanja vključevanja v druge aktivnosti ali pa celo zaradi bega iz določene čustvene stiske. Prevelika izpostavljenost zaslonom in spletnim dejavnostim je v zadnjem času v porastu in je skrb vzbujajoča, še posebno za zdravje in duševno dobrobit otrok, saj povzroča povečan stres, pomanjkljivo pozornost, težave z vidom ter pomanjkanje telesne dejavnosti in športa, kot tudi zasvojenost. Zasvojenost s spletom, za razliko od drugih – kemičnih zasvojenosti, ni socialno stigmatizirana. Celo nasprotno, večkrat ostaja neopažena in skrita v »normalnem spletnem vedenju današnjih mladostnikov«. V sklopu Sekcije za primarno pediatrijo Združenja za pediatrijo Slovenskega zdravniškega društva so bile oblikovane tudi Smernice za uporabo zaslonov pri otrocih in mladostnikih (Vintar Spreitzer idr. 2021). Gre za prva slovenska nacionalna priporočila za uporabo zaslonov pri otrocih in mladostnikih. Glavni namen pripravljenih smernic je poenoten pristop vseh strokovnjakov, vključenih v delo z otroki in mladostniki, k svetovanju staršem glede uporabe zaslonov pri njihovih otrocih in mladostnikih. Smernice so tudi podlaga za načrtovanje intervencij na tem področju.

5 ZAKLJUČEK

S prispevkom smo želeli osvetliti pomen izzivov participacije otrok in mladostnikov v digitalnem okolju. Kot smo že poudarili, so digitalni mediji in IKT otrokom blizu in so zanje najboljši medij za udejanjanje pravice do svobodnega izražanja in participacije oziroma sodelovanja. Na eni strani sicer daje digitalno okolje otrokom in mladostnikom velike možnosti npr. pri druženju z vrstniki, socializaciji, pridobivanju informacij, doseganju izobrazbe, izražanju in vključevanju v lokalno okolje, obenem pa jih lahko njena uporaba izpostavi tveganju, izkoriščanju in zlorabam.

Prav zato je treba otroke in mladostnike opolnomočiti in jih medijsko opismeniti ter jih ves čas informirati o novih pasteh in zaščiti pred njimi.

Za digitalno okolje je zaradi njegovih posebnosti značilna dvojnost. Na eni strani daje neomejene možnosti za izboljšanje kakovosti življenja, (ob široki dostopnosti) omogoča večjo stopnjo enakosti in socialne vključenosti otrok ter je orodje za opolnomočenje in podporo, na drugi strani pa lahko pomeni tveganje in povečuje ranljivost otrok (Program za otroke 2020-2025, 3). Na podlagi raziskav je moč ugotoviti, da je med otroki velik porast uporabe digitalnega okolja, kar je bilo še posebno značilno v času koronakrize, trend pa še naprej narašča. Prav zato je varnost in zaščita otrok v digitalnem okolju še naprej na preizkušnji, saj je za Slovenijo značilna široka dostopnost do interneta.

Omenimo lahko, da država za izvajanje različnih psihosocialnih programov ne zagotavlja stalnega financiranja, saj se izvajajo v sklopu različnih javnih razpisov in projektov. Ker gre za področje, ki se izjemno hitro razvija in ker tako otroci kot njihovi starši pri zagotavljanju varnosti v digitalnem okolju potrebujejo stalno podporo, bi morali pristojni resorji sistemsko urediti področje varne rabe digitalnega okolja. Z dostopom do spletnega okolja in računalnikov so dobro opremljene tudi vse vzgojno izobraževalne ustanove, kar pomeni, da je v tehničnem smislu otrokom zagotovljena možnost izražanja in sodelovanja v okviru digitalnega okolja, vendar pa otroci nimajo dovolj kompetenc in znanja za izvajanje teh pravic, zato potrebujejo pomoč staršev, skrbnikov ali drugih odraslih oseb. Veliko pozornosti je treba nameniti zlorabam otrok v virtualnem okolju.

Prav zato, v sklopu operativnih načel in ukrepov glede spoštovanja, varstva in izpolnjevanja otrokovih pravic v digitalnem okolju, ki jih predlagajo ministri Sveta Evrope (2018, 4), še posebej izpostavljamo načelo dostopa do digitalnega okolja, ki naslavlja »pomembnost za uresničevanje otrokovih pravic in temeljnih svoboščin, vključenost, izobraževanje, udeležbo ter vzdrževanje družinskih in družbenih odnosov otrok. Če otroci nimajo dostopa do digitalnega okolja ali je ta dostop omejen zaradi slabe povezljivosti, je okrnjena njihova sposobnost v celoti uveljavljati svoje človekove pravice«. Prav tako spodbujajo digitalno opismenjevanje (prav tam, 7), vključno z medijsko in informacijsko pismenostjo in izobraževanjem o digitalnem državljanstvu ter zagotavljanje, da se bodo otroci znali premišljeno vključevati v digitalno okolje in se spoprijemati s tveganji, povezanimi z njim.

Tako lahko zaključimo, da ima država v okviru procesa izobraževanja in opolnomočenja dvojno vlogo. V okviru dejavnosti izvajanja izobraževanja mora poskrbeti za zagotavljanje pravic otrok in mladostnikov do participacije oziroma sodelovanja v digitalnem okolju ter za spodbujanje digitalnega opismenjevanja, na drugi strani, pa mora hkrati zagotoviti tudi ustrezno preprečevanje tveganj, ki izhajajo iz (prekomerne, nevarne in neprimerne) uporabe digitalnih tehnologij in spletnih vsebin. Snovalci politik morajo tako stalno spremljati položaj varnosti in zaščite otrok v digitalnem okolju ter si na podlagi raziskav prizadevati pri oblikovanju pomembnih izhodišč za pripravo ustreznih interventnih pristopov, ki bi omogočili razrešitev izzivov, ki jih prinaša digitalno okolje.

LITERATURA

1. Andragoški center Slovenije. 2021. Družinska pismenost. *Medijska in digitalna pismenost*. Dostopno na <https://druzina.pismen.si/medijska-in-digitalna-pismenost/> (28. december 2021).
2. Better Internet for Kids. 2021. Children's rights in the digital environment: Moving from theory to practice (Best practice guideline). European Commission.
3. European Union. 2020. KiDiCoTi: a new study on kids' digital lives during COVID-19 lock-down. Dostopno na https://joint-research-centre.ec.europa.eu/jrc-news-and-updates/kidicoti-kids-digital-lives-covid-19-times-2020-09-11_en (30. oktober 2023).
4. Evropska komisija. 2021. *Sporočilo komisije evropskemu parlamentu, svetu, evropskemu ekonomsko-socialnemu odboru in odboru regij. Strategija EU o otrokovih pravicah*. Dostopno na <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/SL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52013PC0017&from=SL>
5. Jeriček Klanšček, Helena, Maja Roškar, Andreja Drev, Vesna Pucelj, Helena Koprivnikar, Tina Zupančič in Aleš Korošec. 2019. *Z zdravjem povezana vedenja v šolskem obdobju med mladostniki v Sloveniji. Izsledki mednarodne raziskave HBSC, 2018*. Dostopno na https://www.nijz.si/sites/www.nijz.si/files/publikacije-datoteke/hbsc_2019_e_verzija_obl.pdf (18. december 2021).
6. Konvencija o otrokovih pravicah. 1989. Dostopno na <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MZZ/Dokumenti/multilateralaloclovekovepraviceporocilaSLO-po-instrumentih-oclovekovih-pravicah/73241a9c65/Konvencija-o-otrokovi-pravicah.pdf> (23. december 2021).

7. Lobe, Bojana, Anca Velicu, Elisabeth Staksrud, Stephane Chaudron in Rosanna Di Gioia. *How children (10-18) experienced online risks during the COVID-19 lockdown in spring 2020. Key findings from surveying families in 11 European countries*. European Commission. Dostopno na <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC124034>.
8. Lundy, Laura. 2007. 'Voice' is not enough: Conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child. *British Educational Research Journal* 33, 927–942.
9. Nacionalni inštitut za javno zdravje - NIJZ. 2018a. Duševno zdravje otrok in mladostnikov v Sloveniji: Dostopno na https://www.nijz.si/sites/www.nijz.si/files/publikacije-datoteke/dusevno_zdravje_otrok_in_mladostnikov_v_sloveniji_19_10_18.pdf (12. januar 2022).
10. Nacionalni inštitut za javno zdravje - NIJZ. 2018b. *Vedenjske zasvojenosti*. Dostopno na <https://www.nijz.si/sl/vedenjske-zasvojenosti/> (9. januar 2022).
11. Narat, Tamara, Urban Boljka in Mateja Škafar. 2022. *Spoštovanje, varstvo in izpolnjevanje pravic otrok v digitalnem okolju*. Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo. Dostopno na <https://irssv.si/institut-republike-slovenije-za-socialno-varstvo/raziskovalna-porocila/raziskovalna-porocila-otroci-in-druzine/>.
12. Svet Evrope. 2018. Priporočilo CM/Rec. Odbora ministrov državam članicam o Smernicah o spoštovanju, varstvu in izpolnjevanju otrokovih pravic v digitalnem okolju: Dostopno na https://violenceagainstchildren.un.org/sites/violenceagainstchildren.un.org/files/documents/political_declarations/recomendation_of_the_committee_of_ministers_of_the_council_of_europe_to_member_states_on_guidelines_to_respect_protect_and_fulfil_the_rights_of_the_child_in_the_digital_environment.pdf. (22. december 2021)
13. Program za otroke 2020-2025. Dostopno na <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MDDSZ/druzina/Programi-v-podporo-druzini/Program-za-otroke-2020-2025.pdf> (22. December 2021).
14. Spitzer M. 2016. *Digitalna demenca - Kako spravljamo sebe in svoje otroke ob pamet*. Celovec: Mohorjeva založba.
15. Statistični urad Republike Slovenije - SURS. 2023. Uporaba interneta v gospodinjstvih in pri posameznikih 2021. *Soočanje z dvomljivimi informacijami na novičarskih spletnih straneh ali družbenih medijih 2022*. Dostopno na <https://www.stat.si/StatWeb/News/Index/9704> (2. februar 2023).
16. Nacionalna strategija za razvoj bralne pismenosti za obdobje 2019-2030 (2019) Dostopno na <https://www.gov.si/novice/2020-01-15-nacionalna-strategija-za-razvoj-bralne-pismenosti-za-obdobje-2019-2030/> (9. januar 2022).
17. The Organisation for Economic Co-operation and Development - OECD (2019). *PISA 2018 Insights and Interpretations* Dostopno na: Publications - PISA (oecd.org).
18. UN Committee on the Rights of the Child, 'General Comment No. 25 (2021) on Children's Rights in Relation to the Digital Environment Dostopno na General comment No. 25 (2021) on children's rights in relation to the digital environment | OHCHR.
19. UNICEF. 2007. *Child Poverty in Perspective: An Overview of Child Well-Being in Rich Countries*. Innocenti Report Card 7. Florence: Innocenti Research Centre.
20. Vintar Spreitzer, Mateja, Baš, Denis Radšel, Anja Anderluh, Marija Vreča, Maja Reš, Špela Selak, Špela Hudoklin in Mateja Osredkar Damjan. 2021. *Smernice za uporabo zaslonov pri otrocih in mladostnikih*. Dostopno na <https://www.nijz.si/sl/smernice-za-uporabo-zaslonov-pri-otrocih-in-mladostnikih> (21. januar 2022).
21. Zega, Petra. 2022. *Bela knjiga ZPMS o uresničevanju pravice otrok do participacije*. Dostopno na: <https://www.zpms.si/wp-content/uploads/2022/09/Bela-knjiga-o-uresnicivanju-pravice-otrok-do-participacije2022.pdf>.

ČUSTVENE STISKE MLADOSTNIKOV IN NAČINI POMOČI EMOTIONAL DIFFICULTIES OF ADOLESCENTS AND WAYS TO HELP

Anja Žavbi, univ. dipl. soc. ped.
Osnovna šola Toma Brejca, Kamnik, Slovenija

POVZETEK

V preteklih dveh letih je opazen izrazit porast čustvenih stisk pri mladostnikih. Določene stiske so rešljive brez večjih posledic, medtem ko se druge izražajo v motnjah hranjenja, samopoškodovalnem vedenju in depresivnih ter anksioznih motnjah. Strokovnjaki z različnih področij tudi v javnosti pogosto izpostavljajo omenjeno problematiko. Načini reševanja stisk, težav in načrti pomoči se razlikujejo glede na individualnost vsakega posameznika. Strategije, ki bi delovale ob točno določenih težavah ali vedenjih, je nemogoče določiti, ker so občutki, doživljanja in odzivi enkratni pri vsakem mladostniku. Izvor težav je pogosto v družini ali pa v vrstnikih. Dodaten izvor in hkrati ogrožujoč dejavnik za razvoj določenih stisk in vedenj so družbena omrežja. Komunikacija na daljavo, ki je bila v preteklih letih bistveno bolj v ospredju, je postala primarna komunikacija pri mladostnikih. V prispevku so predstavljene stiske mladostnikov in načini pomoči, ki so bili v obravnavah koristni. Vsak predstavljen primer ponuja določene rešitve, ki so lahko eden od dejavnikov osebnotne rasti in izboljšanja duševnega zdravja.

Ključne besede: čustvene stiske, mladostniki, pomoč, duševno zdravje

ABSTRACT

Over the past two years, there has been a marked increase in emotional distress among adolescents. Some distress is resolvable without major consequences, while others manifest themselves in eating disorders, self-injurious behaviour and depressive and anxiety disorders. Experts in various fields often raise these issues in public. The ways of dealing with hardship, problems and support plans vary according to the individuality of each person. It is impossible to identify strategies that work for specific problems or behaviours, because the feelings, experiences and responses are unique for each adolescent. The root of the problem often lies in the family or with peers. Social networks are an additional source and a threatening factor for the development of certain distresses and behaviours. Distance communication, which has been much more prominent in recent years, has become the primary means of communication for adolescents. The paper presents the adolescents' difficulties and the ways of helping them that have been useful in the hearings. Each of the cases presented offers specific solutions that can be one of the factors that contribute to personal growth and improved mental health.

Keywords: emotional distress, adolescents, help, mental health

1 UVOD

Družbeni dejavniki in številne socialne, psihološke spremembe vplivajo na izpostavljenost in razširjenost čustvenih stisk in težav v duševnem zdravju. Vsak posameznik je bolj podvržen nenehnim pasivno, agresivnim vplivom iz okolja. Od osebnostne zrelosti, čustvene inteligence in varovalnih dejavnikov okolja je odvisno, kakšen vpliv bo imela novodobna družbena usmeritev na človeka. Najbolj ranljivi v tej sodobni družbi so otroci in mladostniki. Slednje je mogoče opaziti v neposredni praksi šolskega okolja. Številni odrasli težko postavijo v lastne miselne okvire stiske otrok in mladostnikov. Vse prepogosto se zgodi, da so težave v duševnem zdravju pri mladostnikih minimalizirane. Osnova za razumevanje njihovega sveta je nekritičen in razumevajoč odnos. Brez sodb, pretirane kritike, predsodkov in stereotipov. Predhodno omenjene teze ne zagovarjajo permisivnega in vse dovoljujočega odnosa, temveč odnos, kjer se odrasli zaveda svoje vloge v odnosu do mladostnika, da postavlja meje, usmerja in hkrati razume. Vse omenjeno zahteva tudi od odraslega visoko stopnjo čustvene inteligence. Pomembno vlogo pri razvoju mladostnika imajo pedagoški delavci, ki bi se morali zavedati, da opravljajo poklic, pri katerem s svojimi dejanji vplivajo na razvoj mladega človeškega življenja. To poslanstvo bi morali opravljati zrelo in odgovorno. Prispevek je nastal z namenom prikaza nekaterih težav, problemov, s katerimi se soočajo mladostniki v današnjem času in hkrati opisati možne rešitve. Prispevek ponazarja, da je možna rešitev težav odnos z mejami in razumevanjem.

1.1 Mladostništvo

Mladostništvo pred posameznika postavlja številne razvojne naloge, izzive in vprašanja. To je obdobje izrazitih fizioloških, telesnih, socialnih, čustvenih in kognitivnih sprememb. Mladostniki oblikujejo nove vloge v socialnih skupinah in drugačna pričakovanja, na kar vpliva tudi sprememba izobraževalnega okolja. Opisane dejavnike lahko spremlja izrazito in bolj intenzivno doživljanje stresa. Slednji predstavlja telesni odziv na spremembe in zahteve, ki so še posebej obremenjujoče in izven zmognosti prilagoditve. V obdobju mladostništva so stresne situacije vezane predvsem na vsakdanje interakcije in šolo (Dolenc 2015).

Pri mladostnikih pogosto prihaja do impulzivnih reakcij, kar je posledica razlik v razvoju nadzornih mehanizmov in centrov za čustveni odziv. Kot posledica pogosto sledijo intenzivna čustva, nesoglasja ob osamosvajanju in želja, delovanje za potrditve vrstniške skupine. Različna tvegana vedenja imajo lahko vzrok tudi v dvomih glede telesne podobe in lastnih sposobnosti. S splošnim dostopom do množice informacij, ki jih mladostniki pridobijo na internetu, se sočasno pojavljajo težave in napačne interpretacije. Mladostnikom v omenjenih primerih primanjkuje izkušenj, s katerimi bi informacije dopolnili z ustreznim kontekstom (Jemec Zalar idr. 2016).

Duševne motnje pri mladostnikih so lahko posledica tudi naslednjih dejavnikov tveganja (Roškar idr. 2015):

- individualnih (npr. psihološka odpornost),
- družinskih (npr. odnosi),
- okoljskih (npr. možnosti nudenja pomoči).

Mladostniki se poslužujejo različnih metod za spoprijemanje s stresom. Slednjih se naučijo preko socialnega učenja najprej v družini, kasneje pa v vrstniških odnosih in odnosih z drugimi odraslimi (npr. učitelji). Mladostništvo je eno ključnih obdobji za učenje in utrjevanje konstruktivnih načinov soočanja s stresom, konflikti in težavami. Slednje vpliva na odzive v odrasli dobi (Dolenc 2015).

1.2 Čustvene stiske

Stiska mladostnika lahko izhaja iz več področij. Lahko so stiske povezane s samopodobo, nezadovoljstvom s svojim videzom, lastnostmi, družinskimi odnosi. Pojavijo se dileme glede osamosvajanja, neodvisnosti s sočasno željo po sprejetosti s strani staršev in šole. Neuspešnost v šoli je pogosto dejavnik, ki ogrozi samopodobo, odnose z vrstniki, odnos do avtoritete ali pa področje socialnega odzivanja. Težave mladostnikom lahko povzročajo vzpostavljane odnosov in na tem področju so še posebej negotovi in neizkušeni. V kolikor se naenkrat pojavi veliko dejavnikov stresa, je večja verjetnost, da bodo težave na čustvenem in tudi vedenjskem področju, lahko se pojavijo tudi različne oblike samodestruktivnega vedenja (Stržinar 2012).

Neustrezno ali samodestruktivno vedenje se pogosteje pojavi pri odraščajočih mladostnikih, ki težje prepoznavajo lastna čustva, se težko spoprijemajo z doživljanjem jeze in stresa. Pojavnost je tudi pri mladostniki, ki so bili v otroštvu pogosto prepuščeni sebi, so slabo integrirani v socialne skupine ter tako hitreje popustijo vplivu vrstniške skupine in medijem. Dejavniki, ki so ogrožajoči za mladostnikov razvoj, so še: ločitev staršev, prisotnost kaznivih dejanj v družini, brezposelnost, depresija v otroštvu, anksioznost in nasilje (Hvala idr. 2012).

V okviru Nacionalnega inštituta za javno zdravje (NIJZ) so avtorji Jeriček Klanšček idr. (2018) izvedli analizo duševnega zdravja otrok in mladostnikov. Raziskava je pokazala porast obravnav zaradi stresnih in anksioznih motenj pri otrocih in mladostnikih.

Kasnejša študija NIJZ (Mikuž idr. 2020) je pokazala, da se je od leta 2008 do leta 2015 za 71 % povečalo število obravnav otrok in mladostnikov zaradi duševnih in vedenjskih motenj. V enakem obdobju se je za 48 % povečala uporaba zdravil za zdravljenje duševnih in vedenjskih motenj pri osebah, ki so mlajše od 20 let.

Zaskrbljujoče je dejstvo, da se težave na področju duševnega zdravja pojavljajo vse bolj zgodaj, tudi od 8. leta starosti dalje. Znaki čustvene stiske so pogosto težave s koncentracijo in pozornostjo, nihanja v razpoloženju, jokavost, agresivnost, odvisnost od drugih, izguba zanimanja, samopoškodovanje, izoliranost od socialnih stikov, odklanjanje šole, anksioznost, depresija, motnje hranjenja (Dobnik Renko 2020).

Odrasli (starši, vzgojitelji, učitelji) moramo biti otrokom vzor in v pomoč na njihovi poti odraščanja. Pomembno je, da odrasli prepoznajo otrokovo vedenje in jih začitijo v pravem trenutku ter na ustrezen način. V trenutkih stiske otroka ne obsojamo, moraliziramo, kritiziramo, saj v teh trenutkih otrok potrebuje samo razumevanje, podporo, oporo, našo pomoč in njegovo lastno moč (Petric 2022).

V nadaljevanju sta podrobneje opredeljeni dve obliki izraza čustvenih stisk, ki sta v zadnjem času najbolj v porastu, to sta samopoškodovanje in anksioznost (s poudarkom na socialni anksioznosti). Poleg omenjenih je opazen tudi porast motenj hranjenja, stanja utrujenosti in globoke žalosti ter depresije, kar je opisano kasneje v analizah primerov. Vse pojavne oblike čustvenih stisk se stopnjujejo ter poglobljajo v kolikor ni ustreznega pristopa s strani okolice. Žal se odrasli še vedno premalo zavedajo težav mladostnikov, jih minimalizirajo in s tem vplivajo na razvoj težjih osebnostnih težav pri mladostnikih.

Samospoštovanje

Samopoškodovanje Svetovna zdravstvena organizacija opisuje kot dejanje, pri katerem posledice niso smrtonosne, kljub temu pa je posameznikovo vedenje neustrezno, saj se samopoškoduje ali namerno zaužije škodljivo snov. Rezanje, sežiganje, povzročanje vbodnih ran in praskanje so le nekatera izmed samopoškodbenih vedenj. Najpogosteje se samopoškodbeno vedenje pojavi med 11. in 15. letom starosti. Vseeno pa je bolj kot kronološka starost ključna nevrorazvojna občutljivost ob začetku obdobja odraščanja. Vedenje je pogostejše med dekletimi (Dolenc 2020).

Znaki, ki najpogosteje nakazujejo samopoškodovanje (Balažič 2017):

- poškodbe (ureznine, modrice, zlomi ipd.),
- ostri predmeti (v šolskih potrebščinah),
- osamitev,
- dolge hlače in dolgi rokavi tudi pri visokih temperaturah,
- izogib aktivnostim, kjer je izpostavljena večja površina kože (npr. plavanje),
- nošenje rut ali trakov za prekrivanje ran na zapestju.

Samopoškodovanje je lahko prisotno tudi zaradi preusmerjanja pozornosti s čustvene bolečine na fizično bolečino. Z vedenjem mladostniki prevzamejo in izrazijo negativno mnenje drugih o njih samih. Kot vzrok vedenja so lahko naslednji dejavniki okolja: zloraba, ustrahovanje, neuspešnost v šoli, zavračanje šole, disfunkcionalna družinska situacija, težave povezane s spletom in samopoškodovanje med vrstniki. Mlajši mladostniki večkrat izpostavljajo težave povezane z družino, starejši pa težave povezane z vrstniki (King idr. 2019).

Anksioznost

Socialna anksiozna motnja je povezana z vztrajnim in izrazitim strahom, tesnobo v povezavi s socialnimi situacijami v okolju. Posameznik se zaveda, da sta strah in intenzivna tesnoba pretirana in neutemeljena. Nekateri posamezniki se bojijo, da bodo na določen način negativno vplivali na druge, drugi pa se bojijo zavrnitve. Tovrstna anksioznost ima vpliv na različna področja posameznikovega življenja, med drugim lahko vpliva na socialno vključenost, odnose in šolsko, akademsko delovanje (Koyuncu idr. 2019).

Anksioznost se pogosto stopnjuje do paničnih napadov. Napad panike je specifičen odziv organizma. Predstavlja ogrožujočo izkušnjo močnega strahu in predstavljanje približajoče se katastrofe, kar spremljajo številni telesni simptomi. V telesu se kaže v pospešenem dihanju, potenju, tresenju, občutku pomanjkanja zraka in strahu pred zadušitvijo. Posamezniki, ki doživijo napad panike, to opišejo kot občutek grozeče smrti, izgube zavesti, srčnega zastoja, zadušitve ali izgube razuma. Panični napadi niso življenjsko nevarni, vendar je ob izredno intenzivnih potrebno poiskati zdravniško pomoč. Napad panike lahko opredelimo tudi kot kratkotrajno obdobje intenzivnega strahu, nelagodja, v katerem anksioznost, strah, tesnoba doseže vrhunec (Živanović 2022).

1.3 Načrtovanje pomoči

Destruktivna vedenja, čustvene stiske so navadno simptom globlje stiske. V kolikor napačno usmerimo pozornost, spregledamo človeka in zamudimo priložnost, da bi z njim vzpostavili odnos. Pogoste reakcije ob razkritju samopoškodb, depresije, anksioznosti so zgražanje, zasmehovanje, poniževanje, zmanjšanje ali zanikanje problema. Včasih, predvsem pri mladostnikih, želijo odrasli s prepovedjo določeno vedenje nemudoma zaustaviti. Mladostnik tako dobi sporočilo, da naj ne čuti oziroma, da je tisto, kar čuti, nesprejemljivo, nevzdržno, nepomembno in sramotno. Tovrstni odzivi onemogočajo proces pomoči. Najpomembnejše je, da mladostniku najprej prisluhnemo, da se počuti varnega in sprejetega. Pomembno je, da ne ostane sam v svoji stiski in nemoči. Nadaljnje mladostnika ozaveščamo o oblikah pomoči in prav tako njegove starše. Cilj pomoči je, da se mladostnik sooči sam s seboj, svojimi čustvi, stiskami in da dobi nadzor nad svojim čustvenim doživljanjem (Balažič 2017).

Obravnava in pomoč pri stiskah je v osnovi individualna, vendar je pomembno oziroma nujno vključevanje drugih družinskih članov, če le ti vzdržujejo omenjeno vedenje. Tekom obravnave se tudi družina nauči, kako biti dovolj pozoren do mladostnika in kako pokazati empatijo ter kako spodbujati zaželeno vedenje in ignorirati nezaželeno vedenje. Potrebno se je tudi zavedati, da so si mladostniki med seboj zelo raznoliki po številnih lastnostih ter psiholoških ali psihiatričnih težavah (Dolenc 2020). V Sloveniji lahko mladostnik sam ali skupaj s starši poišče pomoč v svetovalnih centrih, ki so v Ljubljani, Mariboru in Kopru. Strokovna pomoč je na voljo tudi v dispanzerjih za psihohigieno v zdravstvenih domovih. Pomoč lahko poiščejo tudi na Slovenskem inštitutu za psihoterapijo ali Psihiatrični kliniki v Ljubljani. Slabost tovrstne pomoči pa so čakalne vrste (Balažič 2017).

Za primer navedemo terapevtsko obravnavo samopoškodovanja, ki jo je vedno nujno prilagoditi posamezniku. V pomoč pri delu in obravnavi stisk so vprašanja o:

- dogodkih pred samopoškodovanjem,
- okoliščinah (ali je bil sam oziroma je bil kdo poleg),
- resnost izbrane metode in mladostnikov pogled na dejanje,
- mislih in čustvih pred dejanjem,
- mislih in čustvih po dejanju,
- reakcijah drugih in drugih posledicah (Dolenc 2020).

Pasti sodobne vzgoje so vzgoja za izobilje, brezskrbno otroštvo, pretirano zadrževanje v virtualnem svetu, izogibanje vsakršnemu naporu in bolečinam, odsotnost avtoritete, spoštovanja in občutka odgovornosti. Vse opisano mlade slabo opremlja za življenje in vodi v splošno nezmožnost za soočanje z resničnim svetom. Posledica je tudi preobčutljivost, nezmožnost prepoznavanja frustracij, nemoč, obup in odsotnost smisla. Vse to vodi v splošni egoizem in individualizem (Petric 2022).

2. RAZISKAVA

2.1 Namen in cilji

Namen raziskave in opisanih primerov je bil ozaveščanje o bistvenem pomenu odnosov, pristne in iskrene komunikacije ter pogovora. V sami osnovi je za delovanje družbe, naj si bo v šoli ali drugje, potrebna le človečnost in sočutje, empatija. Vsak posameznik družbe bi moral ozavestiti osnovno idejo, da smo vsi ljudje in izhajajoč iz občutka za sočloveka doumeti, da so velika in ključna dejanja v samem bistvu preprosta. Med pedagoškimi delavci bi bilo potrebno krepiti zavedanje, da videti učenca, si vzeti čas zanj in mu hkrati postavljati pravične in dosledne meje, ne znižuje vrednosti pedagoškega poklica. Nasprotno bi s konceptualno drugačnim načinom dela pedagoškemu poklici vrnili čast in vrednost. S skupnimi prizadevanji bi v šolskem okolju lahko vplivali najprej na učence in posledično na starše. Z učenjem vrednot in zgledom, kar bi vplivalo tudi na sistem. Za vse predhodno opisano pa je potrebna visoka stopnja čustvene inteligence. Cilj raziskave dopolnjuje široko zastavljen namen in hkrati poudarja željo, da bi s primeri, prispevki in ozaveščanjem počasi pripomogli k spreminjanju miselnih konceptov v dobro celotne družbe. Postopnost vodi do sprememb in napredka.

2.2. Metode

Opazovanje z udeležbo je služilo kot raziskovalna metoda, saj omogoča najbolj celosten vpogled glede na namen in področje raziskovanja. Raziskovanje je potekalo nestrukturirano, v skladu z namenom in cilji. V nadaljevanju predstavljeni primeri omogočajo uvid v pojavnost čustvenih stisk, vedenja preko katerih se stiske izražajo in možne načine reševanja. Opisane situacije se navezujejo in dopolnjujejo teoretična izhodišča o mladostništvu, čustvenih stiskah in tveganih vedenjih. Izpostavljene uspešne metode dela, ki omogočajo trenutno ali deloma trajno rešitev čustvenih stisk.

Opazovanje je ena izmed najstarejših tehnik zbiranja podatkov v družboslovnem raziskovanju. V sodobnem času je omenjena tehnika med najpogosteje uporabljenimi tehnikami zbiranja podatkov. Nestrukturirano opazovanje z udeležbo omogoča vključitev opazovalca v skupino, kjer prevzame eno od vlog in vnaprej so določene le splošne smernice (Vogrinc 2008).

V tekočem šolskem letu je bilo v obravnavi pri šolski svetovalni delavki približno 65 učencev in učenk, pri katerih so bile vzrok čustvene stiske. Opazovanje je bilo namenjeno predvsem spremljanju in reflektiranju napredka pri posameznih učencih in učenkah. Sočasno je opazovanje omogočalo postavljanje sprotnih ciljev obravnave in njihovo vrednotenje.

Prilagajanje metod dela stiskam učencev omogoča največji napredek. Izkustveno učenje, pri katerem se na življenjski način učijo socialnih veščin, je bistveno za mladostnikovo samostojnost in postopno sprejemanje odgovornosti.

Z individualnim delom in vzpostavljenim odnosom je vedno opazno izboljšanje pri večini učencev in učenk, pri čemer nekateri potrebujejo le sprotno spremljanje, zavedanje, da je nekomu mar zanje in so nekomu pomembni. To bi, ob mejah, morala biti v teh časih ena ključnih vlog pedagoškega delavca. V nadaljevanju so predstavljene nekatere metode dela, ki so se izkazale za uspešne in opisan napredek zaznan preko opazovanja.

2.3 Rezultati

V rezultatih so izpostavljene pogoste čustvene stiske in strategije pomoči. Zapisi so izhajajoči iz prakse in ponujajo določene perspektivo, pogled, ki je lahko v pomoč pri podobnih primerih ali pa osnova za razmislek. Poudariti je potrebno, da ni univerzalnih rešitev, ampak je potrebno izhajati iz sočloveka in aktualne situacije.

Socialna anksioznost

Z ozirom na preteklo in trenutno šolsko leto največ mladostnic poroča o skrbah, kakšno mnenje bodo imeli drugi. Prvotno stiska izhaja iz misli, kaj si bodo misli in nadaljnje iz primerjave, da niso kot druge vrstnice, ki so sprejete v skupini. Razmišljanje o mnenju drugih vzbuja navadno strah, ki se sčasoma pogloblja. Strah nato začnejo spremljati fiziološki odzivi kot na primer: tresenje, potenje, težave z dihanjem. Pogosto se razvijejo panični napadi, ko se mladostnik nekontrolirano trese in težko diha.

V omenjenih trenutkih je naprej pomembno umirjanje. Prvi korak je umik v varen prostor, najbolje z osebo, ki ji otrok zaupa. Nato navadno zelo pomaga, če mladostnika držimo ga roko in z njim počasi dihamo, s tihim glasom tudi njega usmerjamo v vdih skozi nos in izdih skozi usta. V trenutku, ko se mladostnik pomiri, mu ponudimo kozarec vode. Šele, ko je mladostnik umirjen lahko nadaljujemo s pogovorom.

V pogovoru postopno analiziramo situacijo oz. podobne situacije. Navadno izpostavijo svoje pogoste misli in na tej točki poskušamo čim bolj racionalno govoriti o situacijah. V kolikor težko ozavestijo ali prepoznajo lastne stiske ali njihov vzrok, jih navadno usmerim na zapis v obliki oblakov, v katerih so zapisane teme, v kar nadaljnje priredim oz. prenesem metodo reka življenja. Pri čemer so stiske kamni, vmes pa narišemo reko, vodo, ki predstavlja življenje in teče mimo zapisanih virov težav. Narisana podoba se mladostnikom vtisne v spomin in olajša neko predstavo o življenju.

Občutek varnosti in zadovoljstva v žalosti

Veliko mladostnikov preko pogovora uvidi zaključek, da so zadovoljni v svoji žalosti in niti se v nekem določenem trenutku ne želijo spremenbe. S pogovorom o družini, šoli, prijateljih navadno izpostavijo, da niso dobili dovolj pozornosti. V neki globoki žalosti, ki se kaže tudi z nemotiviranostjo, utrujenostjo, težavo z opravljanjem vsakdanjih obveznosti, dobijo pozornost staršev, vrstnikov, učiteljev in drugih strokovnjakov. Naenkrat so središče dogajanja. Izhajajoč iz omenjene ugotovitve je njihovo vedenje smiselno in razumljivo.

Težko je nuditi pomoč v kolikor sami niso pripravljeni storiti ničesar in v takšni situaciji se ustvarja občutek nemoči ter stagnacije. S pogostim pogovorom lahko mladostnike počasi vodimo v spremenjanje miselnih struktur. Ozaveščanje pozitivnih dogodkov, trenutkov in hvaležnosti za življenjske danosti. V pomoč pri tovrstnih pogovorih so lahko različne pogovorne kartice, ki jih je mogoče kupiti ali izdelati.

Samopoškodovanje in čustvena otopelost

V zadnjem času, kar lahko z gotovostjo trdim, da pred npr. tremi leti ni bilo prisotno, mladostniki večkrat poročajo, da ne vedo, kaj čutijo ali pa ne čutijo nič. Ta čustvena otopelost jih obremenjuje, ker ne vedo, kaj se z njimi dogaja. Iz otopelosti se lahko razvije notranji občutek bolečine. Preprosto je težko. Težko jim je v njih samih, kar znajo ubesediti tudi preko fizioloških znakov kot so bolečine v prsnem košu, trebuhu in glavi.

Naslednja faza je nadaljnje samopoškodovanje. Kot vzrok za poškodovanje navadno navedejo, da lažje prenašajo fizično bolečino kot psihično bolečino. S svojo fizično poškodbo torej preusmerijo občutek bolečine. Včasih je samopoškodovanje tudi posledica želje, da bi vsaj nekaj čutili ali da bi jim bilo v nekem trenutku lažje.

Enako kot pri predhodno opisanih primerih, strokovnjaki nimamo druge metode kot pogovor. Pogovor, ki ga vodimo v smeri, kaj jim je težko, kdaj jim je težko, kako bi se lahko drugače spopadali s situacijo. Skupaj z mladostniki razmišljamo o rešitvah oz. drugih način spoprijemanja s težavami. Spregovorimo tudi o posledicah tovrstnih dejanj.

Iz prakse lahko potrdim, da so mogoči napredki in spremembe, ki pa zahtevajo čas. Sprememba odnosa do samega sebe je proces, ki zahteva veliko truda in daljše časovno obdobje. Pri nekaterih mladostnikih je potrebna tudi dopolnilna medikamentozna terapija, ki jo predpiše psiholog ali pedopsihiater.

Motnje hranjenja

Čustvene stiske se odražajo tudi v odnosu do hrane. Mladostniki poročajo o tem, da sprva izpuščajo obroke, nadaljnje se trudijo, da več dni ne jedo. V kolikor se težko vzdržijo pri hrani in jedo, sledi poskus bruhanja. Največkrat izhajajo težave iz želje po sprejetosti s strani vrstnikov in idealizirane vizualne podobe, ki jo pogosto vidijo v okolici in na družbenih omrežjih. Poleg nezdravega odnosa do hrane to povzroča tudi čustvene stiske. Pogosto poročajo o čustvih sramu, jeze, žalosti, strahu. Sčasoma sledi izguba telesne teže, ki sočasno vzbuja velik strah pred pridobitvijo telesne teže. To sovplivanje vzdržuje vedenje in stanje, ki mladostnikom škoduje. Sklepali bi, da so motnje hranjenja prisotne zgolj pri dekletih, vendar so v zadnjem času v porastu tudi pri fantih.

Zopet je potreben razumski razgovor o dejstvih, posledicah in hrani. Mladostnikom vedno povem, da je potreben njihov trud, ker bo potrebno z mislimi preusmerjati občutja. Pogovorimo se o tem, da je hrana nujna za življenje. Pogledamo, koliko kalorij je priporočljivo zaužiti na dan. Pogovarjamo se o tem, kaj najraje jedo. Skupaj pridemo do zaključka, da tudi če pojedjo določeno količino, to ne bo vplivalo na njihovo težo. Umakniti morajo tehtnico in se vzdržati tehtanja, na tem mestu je seveda potrebna pomoč staršev. O občutkih tudi pišejo.

3. RAZPRAVA

Predstavljeni rezultati poudarjajo pomen osebnega odnosa. Nekritičnega sprejemanja posameznika in njegovih težav, stisk celostno. Delo z mladostniki, kar lahko široko prenesemo na delo z ljudmi, zahteva od izvajalca pomoči zmožnost prilagajanja. Prilagajanja situacijam, stiskam in potrebam sočloveka. Potreben je ponoven poudarek, da to ne pomeni permisivnega delovanja, temveč razumevanje znotraj postavljenih meja in predvsem v skladu z medsebojnim spoštovanjem.

V zadnjem času so številni otroci, mladostniki izpostavljeni negativnim vplivom iz okolja. Dejavniki tveganja se pojavljajo v družinskih kriznih situacijah, na področju prijateljskih odnosov, družbenih omrežjih in ob tem tudi v drugih odraslih, ki lastne nepredelane frustracije prenašajo na otroke. Sočasni vpliv omenjenega delovanja ima močan negativen vpliv na razvoj otrokove, mladostnikove osebnosti. Posledica omenjenega delovanja je pomanjkanje sočutja, empatije in popoln razpad sistema vrednot. Izhajajoči iz opisanega so mladi posamezniki z razvijajočimi se osebnostnimi motnjami. Za prihodnost družbe bi morali skrbeti vsi deležniki.

V kolikor bi bil izkazan nadaljnji interes, pričujoči prispevek odpira možnosti za nadaljnjo raziskavo. Raziskavo na področju pojavnosti čustvenih stisk, oblik v katerih se izražajo in predstavitve dobrih praks. Kompleksnejše zastavljena raziskava bi bila lahko sprva izvedena na primeru ene osnovne šole, nato večih osnovnih šol. Z organizacijo predavanj, konferenc in različnih srečanj strokovnjakov, tako s praktičnega kot tudi teoretičnega področja, bi omogočilo doseganje številčnejše laične in strokovne populacije. Slednje bi bilo nujno potrebno v kolikor želimo preprečiti anarhijo na področju šolstva in družbe.

4. ZAKLJUČEK

Prispevek je nastal v želji po predstavitvi določenih metod in poudariti pomen pogovora, ki je potreben na vseh ravneh medsebojnega sodelovanja. Odnosi in komunikacija so del vsakodnevnega življenja. Predvsem so pomembne zaključne ugotovitve, ko učenci in učenke sami izrazijo, da jim veliko pomeni, da jih nekdo posluša, se z njimi pogovarja oz. da lahko komu zaupajo. Tekom pogovorov so imeli možnost izraziti lastna čustva in omenjeno dejstvo so navadno interpretirali kot boljše počutje, lahkotnost in večjo splošno motiviranost. Na osnovi kratke raziskave je razvidna pomembnost uporabe metode pogovora pri delu z učenci v osnovni šoli. Glede na dobljene rezultate pozitiven vpliv na čustveno stanje otrok ni zanemarljiv. Ključne ugotovitve se torej navezujejo na vpliv pogovora za duševno zdravje otrok.

Pri zaposlenih v vzgojno izobraževalnih ustanovah bi bilo potrebno ozaveščati pomen pogovora ter vpliva na duševno zdravje, psiho-socialni razvoj in samopodobo otrok. Omenjeni metodi bi bilo potrebno nameniti vsaj dve šolski uri mesečno, hkrati bi bilo priporočljivo izvajanje tudi intervizij ali supervizij za zaposlene. Usmerjeni ali spontani pogovori bi omogočili tudi hitrejšo zaznavanje morebitnih čustvenih in vedenjskih težav pri mladostnikih. Pomemben poudarek pri omenjenem delu je spoštovanje načela zaupnosti ter varovanja osebnih podatkov.

Vse predhodno omenjene trditve, ugotovitve bi pomembno prispevale tudi k preventivnemu delovanju na področju duševnega zdravja in morebiti preprečile določene težave, ki se pojavijo ob neresenju sprotnih stisk, ki se pojavljajo tekom šolanja in med odraščanjem. Predvsem pa je pri vsem skupaj najbolj pomembno izhajanje iz mladostnika in njegovega aktualnega stanja ter vzpostavljanje odnosa. Mladostniki, tako kot ostali, začutijo človeka in ob zavedanju, da lahko zaupajo ter smo do njih iskreni, postanejo kot odprta knjiga.

LITERATURA

1. Balažič, Lidija. 2017. Samopoškodbe pri mladostnikih. Vzgoja XIX/3 (75). Dostopno na <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-MCAWA1F1/fe97f7a2-c8f2-4e59-8aa4-0ea881208ef4/PDF> (4. februar 2023).
2. Dobnik Renko, Bernarda. 2020. Anksiozne motnje pri otrocih in mladostnikih. Psihološka obzorja 29 (1–8).
3. Dolenc, Barbara. 2020. Kognitivno-vedenjska obravnava samopoškodbenega vedenja v mladostništvu. Psihološka obzorja 29 (21–31). Dostopno na <http://psiholoska-obzorja.si/arhiv-clanki/2020/kvt-dolenc.pdf> (4. februar 2023).
4. Dolenc, Petra. 2015. Stres in spoprijemanje s stresom v mladostništvu. Revija za elementarno izobraževanje 8 (4). Dostopno na: <https://journals.um.si/index.php/education/article/view/402> (4. februar 2023).
5. Hvala, Nataša, Viki Kotar, Erna Zoronjič, Darija Peterc Kotar in Irena Lesar. 2012. Mladostnik in samopoškodba: možnosti in priložnosti za izvajanje preventivnega dela. Obzornik zdravstvene nege 46 (4). Dostopno na file:///C:/Users/zavbi/Downloads/martina-kocbek-usergroup-2895-besedilo-prispevka-4836-1-2-20180920.pdf (4. februar 2023).
6. Jemec Zalar, Barbara in Maja Radobuljac Drobnič. 2013. Sporazumevanje z mladostniki - 15 let izkušenj Medicinske fakultete v Ljubljani. Zdravniški vestnik 82(3): 38–41. Dostopno na https://www.mf.uni-lj.si/application/files/6515/3843/3893/4_pripocnik.pdf (8. februar 2023).
7. Jeriček Klanšček, Helena, Saška Roškar in Matej Vinko. 2018. Duševno zdravje otrok in mladostnikov v Sloveniji. Ljubljana: NIJZ. Dostopno na https://www.nijz.si/sites/www.nijz.si/files/publikacije-datoteke/dusevno_zdravje_otrok_in_mladostnikov_v_sloveniji_19_10_18.pdf (4. februar 2023).
8. King, Joel, Sonja Cabarkapa in Fiona Leow.. 2019. Adolescent self-harm: think before prescribing. Australian Prescriber 42 (3). Dostopno na <https://www.proquest.com/docview/2681087568/fulltextPDF/40A4452083D14FC0PQ/1?accountid=163837> (8. februar 2023).
9. Koyuncu, Ahmet, Ezgi, Ince, Ertekin, Erhan, Rasit, Tukul. 2019. Comorbidity in social anxiety disorder: diagnostic and therapeutic challenges. Dostopno na <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6448478/> (8. februar 2023).
10. Mikuž, Andreja in Agata Zupančič. 2020. Perspektive: Duševno zdravje. Dostopnost učinkovite obravnave pri težavah v duševnem zdravju, razvojnih in duševnih motnjah – izzivi, dobre prakse in sistemske priložnosti. Dostopno na https://www.nijz.si/sites/www.nijz.si/files/uploaded/perspektive_jz_2020_04.pdf (8. februar 2023).
11. Petric, Mateja. 2022. Psihološka odpornost - kazalnik duševnega zdravja pri otrocih in mladostnikih. Vzgoja XXIV (2). Dostopno na https://www.revija-vzgoja.si/fileadmin/user_upload/vsebina/vzgoja/vsebine/Arhiv_pdf/Vzgoja_94.pdf#page=7 (8. februar 2023).
12. Roškar, Saška, Helena Jeriček Klanšček in Nuša Konec Juričič. 2015. Duševno zdravje otrok in mladostnikov. Dostopno na https://www.zdravjemladih.si/data-si/file/dusevno_zdravje.pdf (8. februar 2023).
13. Stržinar, Damijana. 2012. Socialno delo z mladostniki v psihiatrični obravnavi. Socialno delo 51(1/3).
14. Vogrinc, Janez. 2008. Kvalitativno raziskovanje na pedagoškem področju. Dostopno na <http://pefprints.pef.uni-lj.si/179/1/Vogrinc1.pdf> (8. februar 2023).
15. Živanović, Slavoljub. 2022. Panični napad u ambulanti hitne medicinske pomoći Beograd. Medicinski časopis 56 (4). Dostopno na <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0350-1221/2022/0350-12212204141Q.pdf> (8. februar 2023).

PREGLED STANJA POTREB ZAPOSLENIH V VZGOJI IN IZOBRAŽEVANJU PO DODATNIH ZNANJIH O AVTIZMU V SLOVENIJI REVIEW OF EDUCATORS' NEEDS FOR ADDITIONAL KNOWLEDGE ABOUT AUTISM IN SLOVENIA

Irena Marinič, mag. prof. spec. in reh. ped.
Osnovna šola Kozara Nova Gorica, Slovenija

POVZETEK

Projekt »VIS A VIS Podpora strokovnim delavcem v izobraževanju in zaposlovanju na področju avtizma« naslavlja izzive, vezane na pomanjkljivosti pri sistemski podpori in pomoči deležnikom pri poučevanju in zaposlovanju oseb z avtizmom v Sloveniji. Za popis stanja na področju vzgoje in izobraževanja oseb z avtizmom z vidika zaposlenih na vseh ravneh izobraževanja je bilo oblikovanih pet spletnih vprašalnikov. V raziskavo so bili vključeni zaposleni v predšolski vzgoji, osnovnošolskem, glasbenem, srednješolskem izobraževanju in izobraževanju odraslih ter višješolskem strokovnem in visokošolskem izobraževanju (v nadaljevanju zaposleni v VIZ). Zanimalo nas je, koliko izkušenj z osebami z avtizmom imajo zaposleni v VIZ, ali imajo znanja o avtizmu, katera in kje so jih pridobili, kako ocenjujejo stanje na področju VIZ za osebe z avtizmom, kako ocenjujejo lastne kompetence za delo z osebami z avtizmom ter ali izkazujejo potrebo po nadaljnjem izobraževanju in na katerih področjih. Pridobljeni podatki omogočajo vpogled v potrebe in izzive, s katerimi se soočajo respondenti v vsakodnevni praksi pri delu z osebami z avtizmom. Ugotavljamo, da si zaposleni v VIZ na različnih ravneh izobraževanja želijo pridobiti dodatna znanja in podporo za uspešnejše delo z osebami z avtizmom. Sodelujoči v raziskavi bodo imeli možnost vključitve v brezplačna izobraževanja, ki bodo temeljila na pridobljenih podatkih. Rezultati bodo osnova za razvoj modela pomoči in podpore strokovnim delavcem v VIZ na področju avtizma.

Ključne besede: vzgoja in izobraževanje, avtizem, potrebe zaposlenih, projekt VIS A VIS

ABSTRACT

The project VIS A VIS Support for professionals in education and employment in the field of autism addresses deficits in systemic support for professionals educating and employing individuals with autism in Slovenia. Five online questionnaires were created to explore the situation from the educators' perspective. Professionals working in early childhood education and care, primary education, music education, secondary and adult education, higher vocational education, and higher education participated in the survey. The goal was to determine the professionals' experiences with people with autism, their knowledge of autism, their assessment of the situation in the field of education for people with autism, their self-assessment of skills for working with people with autism, and their training needs. The data provide insight into the needs and challenges that respondents face in their daily practice with people with autism. The results show that professionals at different levels of education want to acquire additional skills and support to work more successfully with people with autism. Participants in the survey will have the opportunity to attend free training based on the data collected. The results will form the basis for developing a model of assistance and support for educators in the field of autism.

Keywords: Education, Autism, Educators' needs, Project VIS A VIS

1 TEORETIČNA IZHODIŠČA

1.1 Terminologija

V raziskavi uporabljamo izraz »avtizem« kot krovni izraz, ki vključuje osebe z Aspergerjevim sindromom, osebe s pridruženimi motnjami, osebe z motnjami v duševnem razvoju oziroma kot sopomenko izrazom avtistične motnje (Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami 2011), spektroatvistične motnje (Macedoni Lukšič idr. 2019) in motnje avtističnega spektra (Bezenšek 2019). V raziskavi pod pojmom »oseba z avtizmom« naslavljamo tiste osebe, ki imajo to zabeleženo v pedagoški ali zdravstveni dokumentaciji.

Z besedno zvezo »osebe z avtizmom« imenujemo vse, ki so vključeni v vzgojo in izobraževanje (v nadaljevanju VIZ) na različnih ravneh (otroke, učence, dijake, odrasle in študente z avtizmom). Besedno zvezo »delo z osebami z avtizmom« uporabljamo kot nadredni izraz za vzgojo, poučevanje, obravnavo idr.

1.2 Stanje v Sloveniji na področju vzgoje in izobraževanja oseb z avtizmom

Stanje na področju izobraževanja oseb z avtizmom v Sloveniji je bilo prvič podrobneje opisano leta 2009 v Smernicah za celostno obravnavo oseb s spektroatvističnimi motnjami. V delovni skupini so sodelovali strokovnjaki iz resorjev zdravstva, šolstva in sociale (Macedoni Lukšič idr. 2009, 11). Do danes je bilo realiziranih nekaj podanih predlogov. Otroci z avtizmom so od leta 2011 v Zakonu o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (ZUOPP, čl. 2), ki se je začel izvajati septembra 2013, ločena skupina otrok s posebnimi potrebami (v nadaljevanju PP). Zakon omogoča usmeritev otrok z avtističnimi motnjami v vse programe VIZ.

Zaradi potreb sistemskega umeščanja nove skupine so bili leta 2014 oblikovani naslednji dokumenti (Rogič Ožek 2016, 7):

- Prilagojeni izobraževalni program osnovne šole z enakovrednim izobrazbenim standardom za otroke z avtističnimi motnjami;
- Navodila za delo z otroki z avtističnimi motnjami v prilagojenem izobraževalnem programu osnovne šole z nižjim izobrazbenim standardom;
- Navodila za delo z otroki z avtistično motnjo v posebnem programu vzgoje in izobraževanja;
- Kriteriji za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oz. motenj otrok z avtističnimi motnjami.

Od septembra 2015 se lahko učenci z avtizmom izobražujejo v prilagojenem programu z enakovrednim izobrazbenim standardom za otroke z avtističnimi motnjami. Program izvajajo Zavod za gluhe in naglušne Ljubljana, Center za sluh in govor Maribor in Center za komunikacijo, sluh in govor Portorož (Rogič Ožek 2016, 6).

Leta 2016 je pristojni strokovni svet sprejel še dva dokumenta na ravni predšolske vzgoje (Rogič Ožek 2016, 7):

- Dopolnitev Navodil h Kurikulumu za vrtce v programih s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo za otroke s posebnimi potrebami - za otroke z avtističnimi motnjami;
- Dopolnitev Kurikuluma za vrtce v prilagojenem programu za predšolske otroke - za otroke z avtističnimi motnjami.

Leto kasneje bil sprejet Zakon o celostni zgodnji obravnavi predšolskih otrok s PP, ki je začel veljati januarja 2019 in je nadomestil pred tem veljavne vsebine za področje predšolske vzgoje iz Zakona za usmerjanje otrok s PP. Uveljavljanje pravic iz zakona v praksi pomembno ovira odsotnost podzakonskih aktov (Volaš 2022, 26).

Kocjančič (2017, 11) navaja, da v Sloveniji še ni sistemsko organiziranega in dolgoročno načrtovanega izobraževanja za osebe z avtizmom. Še vedno se srečujemo z uvajanjem integracije, čeprav bi potrebovali inkluzijo. Izpostavlja pomembne razlike med posameznimi VIZ ustanovami, ki uporabljajo zelo različne pristope. Naprednejše veliko vlagajo v sodelovanje s starši in z osebo z avtizmom, v izobraževanje strokovnih delavcev ter osveščanje javnosti. Njihovi strokovni delavci zelo dobro prilagajajo metode in oblike dela, uvajajo prilagoditve pri učenju in poučevanju ter preverjanju in ocenjevanju znanja. Osebam z avtizmom omogočajo, da se v ustanovi počutijo kar se da varno, spoštujejo drugačen način njihovega funkcioniranja ter jim pomagajo pri premagovanju vsa-

kodnevnih stisk na področju socializacije in komunikacije. Na drugi strani imamo strokovne delavce z malo znanja s področja avtizma in s pomankanjem podpore, kar vodi do manj ustreznega dela z osebo z avtizmom, posledično tudi do hudih stisk oseb, ki lahko rezultirajo v pridruženih težavah (Kocjančič 2017, 12). Avtorica zaključuje, da se zakonodaja počasi izboljšuje, vendar se v praksi še vedno soočamo z neustreznimi kadrovskimi in prostorskimi pogoji (Kocjančič 2017, 15).

Kot drugod po Evropi, imajo tudi v Sloveniji nevladne organizacije pomembno vlogo pri izboljševanju položaja oseb z avtizmom in njihovih družin. Društva so združena v Zvezo nevladnih organizacij za avtizem Slovenije, ki poleg osveščanja družbe o potrebah oseb z avtizmom izvaja tudi projekte za izboljšanje stanja na področju obravnave otrok, mladostnikov in odraslih z avtizmom («Zveza nevladnih organizacij za avtizem» b. d.).

Nevladne organizacije opravijo tudi del nalog, ki jih državne institucije ne zagotavljajo, na primer organizirajo izobraževanja spremljevalcev oseb z avtizmom in strokovnih delavcev za delo z osebami z avtizmom (Werdonig 2020).

Prenekateri izzivi, na katere osebe z avtizmom naletijo na vseh ravneh VIZ, ter potrebe staršev, družinskih članov, strokovnjakov in drugih, ki prihajajo v stik z osebo z avtizmom, ostajajo pri nas nenaslovljeni. Urejanje področja zahteva interdisciplinarno sodelovanje resorjev za oblikovanje sistema pravočasne, ustrezne, celostne in kontinuirane podpore za osebe z avtizmom.

2 NAMEN IN CILJI

V Prijavnici (2022, 38) projekta VIS A VIS kot cilj raziskave navajamo: »Dobili bomo vpogled o potrebah zaposlenih v VIZ po celotni vertikali po dodatnih znanjih za uspešno poučevanje in usposabljanje oseb z avtizmom. S to raziskavo želimo pridobiti vpogled v vsakodnevno prakso poučevanja oseb z A ter potrebe in izzive, s katerimi se soočajo zaposleni v VIZ. Želimo naslavljati tiste učitelje in druge zaposlene v VIZ, ki bodo kasneje tudi sodelovali v našem preizkušanju modela podpore in pomoči. S tem bomo zagotovili aplikativnost njegove uporabe v praksi. Razpolagali bomo z informacijami, kakšne so potrebe zaposlenih v VIZ po dodatnih znanjih za uspešno poučevanje in usposabljanje oseb z A«.

Zastavili smo naslednja raziskovalna vprašanja:

- Koliko izkušenj z osebami z avtizmom v sklopu dela v VIZ imajo tam zaposleni?
- Ali imajo zaposleni v VIZ pridobljena znanja o avtizmu? Če da, katera in kje so jih pridobili?
- Kako zaposleni v VIZ ocenjujejo stanje na področju VIZ za osebe z avtizmom v Sloveniji?
- Kako zaposleni v VIZ ocenjujejo lastne kompetence za delo z osebami z avtizmom?
- Ali imajo zaposleni v VIZ potrebo po nadaljnjem izobraževanju? Če da, na katerih področjih?
- Kaj bi zaposleni v VIZ želeli sporočiti izvajalcem raziskave?

3 METODE

Uporabili smo kvantitativno metodo raziskovanja. Oblikovali smo pet anketnih vprašalnikov za posamezno raven vzgoje in izobraževanja: predšolska vzgoja (v nadaljevanju PV), osnovnošolsko izobraževanje (v nadaljevanju OŠ), glasbeno izobraževanje (v nadaljevanju GŠ), srednješolsko izobraževanje in izobraževanje odraslih (v nadaljevanju SŠ, IO) ter višje strokovno izobraževanje in visokošolsko izobraževanje (v nadaljevanju VSŠ, VŠ). Vprašalniki vključujejo vprašanja zaprtega, pol odprtega in odprtega tipa. Obsegajo naslednje vsebinske sklope: informacije o respondentih; delovne izkušnje z osebami z avtizmom; pridobljena znanja o avtizmu; ocena stanja na področju VIZ oseb z avtizmom; ocena lastnih kompetenc za delo z osebami z avtizmom; potrebe po nadaljnjem izobraževanju ter sporočila izvajalcem.

Uporabili smo spletno orodje 1ka. Izvedli smo testno izpolnjevanje spletnih vprašalnikov s strani naključno izbranih respondentov. Vprašanja v sklopu informacije o respondentih so bila obvezna za izpolnjevanje, ostala neobvezna z opomnikom. Sodelovanje v raziskavi je bilo prostovoljno, zagotovljena je anonimnost anketirancev.

3.1 Zbiranje podatkov

Povezave do spletnih vprašalnikov so bile poslane preko elektronske pošte na dostopne e-naslove VIZ ustanov in zvez ravnateljev ter deljene preko družbenega omrežja Facebook. Zbiranje podatkov z vprašalniki PV, OŠ ter VSŠ, VŠ je potekalo od 12. 9. do 6. 10. 2022; zaradi manjšega odziva smo za vprašalnika GŠ in SŠ, IO zbiranje podaljšali do 13. 10. 2022.

3.2 Obdelava podatkov

Uporabljeni so bili naslednji postopki obdelave podatkov:

- Izločanje neustreznih vprašalnikov zaradi napake pri izbiri vprašalnika glede na raven VIZ;
- Tabelarna, grafična ali opisna predstavitev podatkov;
- Združevanje podatkov iz vseh petih vprašalnikov zaradi potrebe po primerjavi, računanje povprečne vrednosti;
- Kodiranje odgovorov na odprta vprašanja;
- Predstavitev opisnih statistik (povprečna vrednost, standardni odklon, minimum, maksimum) pri ordinalnih spremenljivkah.

Uporabili smo spletno orodje 1ka.

4 REZULTATI

4.1 Vzorec

Vzorec zajema 1516 anketirancev, 523 iz PV, 607 iz OŠ, 56 iz GŠ, 181 iz SŠ in IO ter 149 iz VSŠ in VŠ. Glede na spol je 93 % anketirancev žensk in 7 % moških. Največ anketirancev sodi v starostno skupino od 41 do 50 let (34,5 %), sledijo anketiranci stari od 31 do 40 let (27,5 %), od 51 do 60 let (21 %), od 21 do 30 let (13,4 %), nad 61 let (3,6 %) in do 21 let (0,1 %). Anketiranci so zaposleni v vseh slovenskih regijah, v vprašalniku za GŠ in VSŠ, VŠ so sodelovali tudi zaposleni v slovenskih ustanovah v zamejstvu.

Vzorec predstavljajo anketiranci z različno dolžino delovne dobe v VIZ: 35,1 % od 16 do 30 let, 30 % od 6 do 15 let, 19,8 % od 0 do 5 let ter 14,1 % 30 let in več.

V raziskavi so večinoma sodelovali strokovni delavci (87,8 %), vodstveno osebje predstavlja 5,5 %, tehnično in administrativno osebje pa 2 % anketirancev. Prosili smo jih, naj izberejo eno delovno mesto, glede na katerega bodo odgovarjali na ostala vprašanja.

4.2 Delovne izkušnje z osebami z avtizmom

Tabela 1: Delovne izkušnje z osebami z avtizmom tekom delovne dobe v VIZ

	PV	OŠ	GŠ	SŠ, IO	VSŠ, VŠ	skupaj
Ne	25 %	8 %	51 %	26 %	41 %	20,8 %
Ne vem	2 %	1 %	7 %	5 %	25 %	4,1 %
Da	74 %	91 %	42 %	69 %	34 %	75 %
Število						
1-2	50 %	31 %	74 %	32 %	57 %	29,7 %
3-5	36 %	37 %	17 %	33 %	37 %	26,7 %
6-10	10 %	19 %	4 %	18 %	6 %	11,0 %
Več kot 10	4 %	14 %	4 %	18 %	0 %	6,7 %

Vir: Raziskava 2022.

Pridobljeni podatki v tabeli 2 kažejo, da se je tri četrtine anketirancev že srečalo z osebami z avtizmom v VIZ. Obstajajo velike razlike med posameznimi ravnmi izobraževanja. Zaposleni v VIZ so tekom svoje delovne dobe delali s povprečno eno do petimi osebami z avtizmom. Delež anketirancev, ki so v šolskem letu 2021/22 delali z osebo z avtizmom (49,4 %), in tistih, ki niso (45,6 %), je približno enak. Večina (55 %) je delala z eno do dvema osebama z avtizmom. Največ anketirancev je imelo izkušnje z osebami z avtizmom v OŠ (68 %), najmanj v VSŠ, VŠ (12 %).

4.3 Pridobljena znanja o avtizmu

Približno tretjina anketirancev (28 %), meni, da je seznanjena s pravicami oseb z avtizmom, ki jih določa zakonodaja. Delež je najvišji pri anketirancih v OŠ (35 %), najnižji pa med zaposlenim v GŠ (10 %). Več kot polovica strokovnih delavcev ocenjuje, da zakonodaje ne pozna oziroma je ne pozna dovolj dobro.

V povprečju se je izobraževanj na temo avtizma udeležila polovica anketirancev, v višjem deležu zaposlenih v PV in OŠ, v nižjem pa zaposlenih v GŠ in VSŠ, VŠ. Z višanjem števila obravnavanih oseb z avtizmom narašča tudi udeležba strokovnih delavcev na izobraževanjih. Glede na delovno mesto so se izobraževanj na temo avtizma v najvišjem deležu udeležili izvajalci dodatne strokovne pomoči (v nadaljevanju DSP) in vzgojitelji predšolskih otrok s PP v PV ter izvajalci DSP, varuhi negovalci in pomočniki ravnatelja v OŠ. Izobraževanj se je udeležila dobra polovica ravnateljev vrtecev in osnovnih šol in četrtnina ravnateljev srednjih šol ter vodstvenih delavcev v VSŠ, VŠ. Na slednji ravni VIZ so se izobraževanj udeležile predvsem pooblaščenice osebe za delo s študenti s PP, nasprotno pa se visokošolski učitelji v veliki večini niso izobraževali na temo avtizma.

Tabela 2: Vir, kjer so anketiranci, pridobili znanja o avtizmu

	PV	OŠ	GŠ	SŠ, IO	VSŠ, VŠ	skupaj
teoretično izobraževanje	43,4 %	48 %	10,8 %	29,6 %	19,4 %	30,2 %
študij	30 %	36 %	4 %	20 %	15 %	28,8 %
izobraževanja v organizaciji delodajalca	34 %	37 %	2 %	23 %	7 %	30,1 %
izobraževanja na lastno pobudo	48 %	56 %	16 %	35 %	21 %	45,8 %
strokovna literatura	60 %	62 %	16 %	39 %	26 %	53,6 %
splet	45 %	49 %	16 %	31 %	28 %	42,6 %
praktično izobraževanje	30,3 %	27 %	12 %	26 %	10 %	21,1 %
delovne izkušnje	50 %	58 %	13 %	41 %	21 %	48,2 %
starši učenca z avtizmom	13 %	30 %	20 %	32 %	8 %	23,9 %
sodelavci	36 %	41 %	4 %	24 %	7 %	32,7 %
opazovanje, hospitacija	19 %	19 %	11 %	7 %	4 %	16 %
nimam znanja	7 %	5 %	50 %	20 %	40 %	12,7 %

Vir: Raziskava 2022.

Ne glede na vir znanja je iz tabele 2 razvidno nižanje deleža znanja o avtizmu z višanjem ravni VIZ. V povprečju je največ anketirancev pridobilo znanja s področja splošnih značilnosti oseb z avtizmom (29 %); s približno 15 % deležem so zastopana področja učenja in poučevanja, učenja socialnih veščin, vključevanja v skupino, učenja komunikacijskih veščin ter usmerjanja vedenja in čustvovanja; nižje sta ocenjeni področji dela s starši in poklicne orientacije. Anketiranci, ki so imeli pri svojem delu izkušnje z osebami z avtizmom, so pridobili več znanj na vseh področjih v primerjavi s tistimi, ki izkušnje niso imeli.

Izobraževanja za spremljevalce se je udeležilo 43 % spremljevalcev v OŠ in zgolj 11 % spremljevalcev v PV, so pa ti v 57 % izrazili željo po udeležbi.

4.4 Ocena stanja na področju VIZ za osebe z avtizmom

Tabela 3: Ocena pomembnosti poznavanja potreb oseb z avtizmom pred sprejemom v ustanovo

	PV (N=439)		OŠ (N=519)		GŠ (N=39)		SŠ, IO (N=148)		VSŠ, VŠ (N=112)	
	\bar{x}	σ	\bar{x}	σ	\bar{x}	σ	\bar{x}	σ	\bar{x}	σ
prehrana	4,5	0,55	4,4	0,67	3,5	1,16	3,7	0,92	3,3	1,05
govor	4,6	0,55	4,6	0,56	4,3	0,48	4,4	0,56	4,5	0,57
sporazumevanje	4,8	0,44	4,7	0,46	4,5	0,51	4,7	0,47	4,8	0,51
igra	4,6	0,53	4,4	0,59	4,2	0,63	/	/	/	/
vklučevanje v skupino	4,6	0,57	4,7	0,51	4,3	0,74	4,6	0,59	4,7	0,51
samostojnost na področju skrbi za samega sebe	4,6	0,57	4,6	0,52	4,3	0,57	4,5	0,59	4,5	0,65
samostojnost pri orientaciji v prostorih ustanove	4,4	0,73	4,4	0,63	4,3	0,57	4,5	0,55	4,5	0,66
medikamentozna terapija	4,3	0,77	4,4	0,74	3,7	0,80	4,1	0,77	3,7	1,01
zdravstvene težave	4,7	0,50	4,7	0,53	4,2	0,66	4,4	0,71	4,2	0,83
najljubše aktivnosti (posebni interesi)	4,7	0,51	4,5	0,57	4,2	0,65	4,2	0,69	3,9	0,88
najljubši predmet, igrača/šolski predmet/študijsko področje	4,7	0,52	4,5	0,60	4,1	0,70	4,1	0,70	4,2	0,81
stvari, ki jo umirijo	4,9	0,32	4,8	0,37	4,5	0,51	4,8	0,44	4,7	0,50
stvari, ki jo vznemirijo	4,9	0,31	4,9	0,36	4,5	0,76	4,8	0,40	4,8	0,43
močna področja	4,7	0,51	4,7	0,47	4,4	0,54	4,6	0,52	4,5	0,66
šibka področja	4,6	0,55	4,5	0,60	4,4	0,55	4,5	0,62	4,5	0,61
posebnosti na senzornem področju	4,7	0,50	4,7	0,51	4,4	0,55	4,5	0,57	4,5	0,62
zmožnost sprejemanja sprememb	4,7	0,48	4,6	0,53	4,3	0,58	4,5	0,59	4,5	0,63

Vir: Raziskava 2022.

Povprečne ocene anketirancev o pomembnosti poznavanja potreb oseb z avtizmom pred sprejemom v ustanovo, predstavljene v tabeli 3, so zelo visoke (pomembno oziroma zelo pomembno). Strokovnim delavcem na vseh ravneh VIZ se zdi najpomembnejše poznati, kaj osebo z avtizmom umiri oz. vznemiri in sporazumevanje z njo.

Po celotni vertikali VIZ in v GŠ je pomemben ali zelo pomemben vir informacij oseba sama in starši osebe z avtizmom. Pomembnost informacij iz ustanove, v katero je bila oseba vključena, dokumentacije (zapisnik MDT, strokovno mnenje, odločba, zdravstvena dokumentacija idr.) in izvajalca DSP z višanjem ravni izobraževanja pada, kar je glede na ustaljeno prakso dela z osebami z PP pri nas pričakovano. Največji razkorak v ocenah pomembnosti vira informacij o osebi z avtizmom je prisoten pri kategoriji osebni zdravnik.

Strokovni delavci na vseh ravneh VIZ, ki so z osebo z avtizmom v vsakodnevem stiku (vzgojitelji, učitelji, spremljevalci), so ocenjeni kot pomemben del tima. Ocena pomembnosti sodelovanja s strokovnimi delavci s specifičnimi znanji v šolstvu in zdravstvu različnih profilov (logoped, specialni in rehabilitacijski pedagog, socialni pedagog, inkluzivni pedagog, psiholog, socialni delavec, fizioterapevt, delovni terapevt, zdravnik, pedopsihiater) z višanjem ravni VIZ pada. Podoben trend je opazen tudi pri spremljevalcih, asistentih in varuhih. Konstanta ostaja ocena pomembnosti timskega dela z zaposlenimi v svetovalni službi in vodstvenim osebjem.

Tabela 4: Ocena učinkovitosti prenosa informacij o osebi z avtizmom

	PV (N=440)		OŠ (N=517)		GŠ (N=36)		SŠ, IO (N=145)		VSŠ, VŠ (N=112)	
	\bar{x}	σ	\bar{x}	σ	\bar{x}	σ	\bar{x}	σ	\bar{x}	σ
Prenos informacij o osebi z avtizmom pri menjavi strokovnih delavcev, ki delajo z osebo, je dobro urejen.	3,4	1,02	3,4	0,96	2,7	1,06	3,1	1,02	2,7	0,91
Prenos informacij o osebi z avtizmom pri menjavi ustanove, kamor je oseba vključena, je dobro urejen.	3,1	1,09	2,9	0,89	2,8	1,02	3,0	1,01	2,6	0,91
Prenos informacij osebi z avtizmom znotraj ustanove, kamor je oseba vključena, je dobro urejen.	3,8	0,89	3,8	0,84	3,1	1,02	3,6	0,78	2,9	0,95

Vir: Raziskava 2022.

Respondenti učinkovitost prenosa informacij na vseh treh nivojih ocenjujejo kot povprečno učinkovito. Tabela 5 prikazuje upad ocene učinkovitosti z višanjem ravni VIZ.

Dve petini anketirancev v VSŠ in VŠ je seznanjenih, da imajo študentje s PP v njihovi ustanovi pripravljen načrt dela. Slaba polovica jih ne ve, ali načrt dela za študente s PP v njihovem visokošolskem zavodu obstaja. Vsi ocenjujejo načrtovanje in uporabo takega dokumenta kot pomembno ali zelo pomembno.

4.5 Ocena kompetenc za delo z osebo z avtizmom

Pri samooceni kompetentnosti za delo z osebo z avtizmom je razviden trend upadanja ocen z višanjem ravni VIZ. Samoocena kompetenc »Vzpostavim primerno komunikacijo.«, »Nudim primeren čas za predelavo informacij.« in »Zagotovim ustrezen čas za izvedbo dejavnosti.« ostaja po celotni vertikali VIZ podobna. Odstopanje je razvidno med PV in OŠ pri kompetenci »Vnaprej predvidim pojav nezaželenega vedenja in osebo preusmerim.« ter »Seznanjen sem z vplivom medikamentoznih terapij na vedenje osebe z avtizmom.«, kjer je samoocena višja pri zaposlenih v OŠ v primerjavi z zaposlenimi v PV. Samoocena kompetenc »Staršem vrstnikov na primeren način predstavim PP osebe z avtizmom.«, »Seznanjen sem z vplivom medikamentoznih terapij na vedenje osebe z avtizmom.« in »Seznanjen sem z vplivom dietne prehrane na vedenje osebe z avtizmom.« odstopa navzdol po celotni vertikali VIZ. Na nivoju VSŠ, VŠ je zaznati večje odstopanje pri kompetenci »Nudim pomoč pri komunikaciji s strokovnimi delavci in drugimi.« v negativnem smislu, v pozitivnem pa pri postavki »Opremljen sem za delo starši osebe z avtizmom.«.

4.6 Potrebe po nadaljnjem izobraževanju

Večina anketiranih na vseh ravneh VIZ izraža potrebo po nadaljnjem izobraževanju na temo avtizma. Področja, na katerih se želijo dodatno izobraževati, so predstavljena v tabeli 5.

Tabela 5: Področja, na katerih anketiranci želijo pridobiti dodatna znanja o delu z osebami z avtizmom

	PV	OŠ	GŠ	SŠ, IO	VSŠ, VŠ	skupaj
poznavanje splošnih značilnosti	40 %	26 %	53 %	43 %	53 %	36,2 %
učenje in poučevanje	57 %	56 %	94 %	63 %	71 %	59,5 %
učenje socialnih veščin, vključevanje v skupino	76 %	72 %	65 %	66 %	61 %	71,3 %
učenje komunikacijskih veščin	73 %	69 %	53 %	59 %	69 %	68,6 %
usmerjanje vedenja in čustvovanja	87 %	83 %	59 %	68 %	70 %	80,8 %
delo s starši	71 %	60 %	44 %	36 %	35 %	58,5 %
poklicna orientacija	/	46 %	50 %	46 %	52 %	29,5 %
drugo	1 %	2 %	0 %	3 %	1 %	1,5 %

Vir: Raziskava 2022.

5 RAZPRAVA

Čeprav je bil vprašalnik namenjen vsem zaposlenim v VIZ, ne le strokovnim delavcem, je dosegel majhno število tehničnega in administrativnega osebja oz. se ti za izpolnjevanje vprašalnika zaradi tematike ali zahtevnosti niso odločili.

Podatki dokazujejo, da so osebe z avtizmom vključene v vse VIZ programe na vseh ravneh izobraževanja. V GŠ so z osebami z avtizmom delali anketiranci, ki so zaposleni v javnih glasbenih šolah, zasebnih glasbenih šolah s koncesijo in zasebnih glasbenih šolah brez koncesije. Na podlagi rezultatov lahko sklepamo, da obstaja velika verjetnost, da se bodo zaposleni v VIZ ne glede na raven ali program, v katerem poučujejo, tekom delovne dobe srečali z osebo z avtizmom.

Pri podatkih o programu, v katerem so anketiranci zaposleni, je prihajalo do nejasnosti pri izbiri ustreznih možnosti. Posledično so pridobljeni podatki manj zanesljivi. Sklepamo, da je težavo predstavljalo predvsem razumevanje koncepta hkratnega izvajanja dveh programov (»rednega« programa in VIZ programa s prilagojenim izvajanjem in DSP) v primeru, ko je v oddelku vključena oseba s PP (anketiranci, ki poučujejo v takem oddelku, bi morali izbrati obe možnosti). Pod možnost »drugo« so anketiranci navajali tudi mobilno specialno pedagoško službo, ki predstavlja »organizacijsko enoto« osnovnih šol za učence s PP, ki usposobljen kader »posojajo« osnovnim šolam in vrtcem. To nakazuje, da nekateri strokovni delavci niso seznanjeni z osnovnimi znanji o organizaciji VIZ v Sloveniji. Z nepoistenimi poimenovanji programov se srečamo tudi na nivoju zakonodaje ter uradnih dokumentov Ministrstva VIZ in Zavoda Republike Slovenije za šolstvo (ZUOPP 2011; Cesar idr. 2019; »Izobraževanje za otroke s posebnimi potrebami« b. d.). Težave v praksi nakazujejo potrebo po poenotenju poimenovanja programov.

Pomembna ugotovitev je, da ima velik delež zaposlenih v PV, OŠ in SŠ v času svoje delovne dobe v VIZ izkušnje z osebo z avtizmom. Delež tistih, ki imajo izkušnje z delom z osebami z avtizmom, je v vrtcih nižji kot v osnovnih šolah, kar lahko delno pojasnimo s tem, da osebe diagnozo običajno dobijo šele po vstopu v šolo.

Preseneča podatek, da četrtnina zaposlenih v VSŠ, VŠ ne ve, ali so delali s študentom z avtizmom. Eno od možnih interpretacij je podal anketiranec v sporočilu, ko je navedel, da visokošolski učitelji niso seznanjeni s samo diagnozo, ampak zgolj s prilagoditvami.

Manj kot tretjina sodelujočih v raziskavi meni, da je seznanjenih s pravicami oseb z avtizmom, ki jih določa zakonodaja. V izobraževanja, ki jih bomo ponudili za strokovne delavce v VIZ na temo avtizma, je torej potrebno vključiti vsebine iz zakonodaje VIZ, ki določa pravice oseb s PP oziroma natančneje oseb z avtizmom. Znotraj tega sklopa je smiselno posebno pozornost nameniti posameznim programom VIZ zaradi ugotovitev, ki smo jih navajali zgoraj.

Zakonodaja določa pripravo **individualiziranega programa (IP)** za osebe z avtizmom, ki so z odločbo usmerjene v prilagojene programe VIZ. Za učence z avtizmom, ki nimajo večjih težav pri vključevanju v VIZ proces, šola znotraj kontinuuma pomoči učencem z učnimi težavami na tretji stopnji oblikuje individualni delovni načrt pomoči. Ugotovitve raziskave nakazujejo potrebo po sodelovanju različnih virov pomoči, s katerimi v slovenskem okolju že razpolagamo.

Med analizo podatkov smo ugotovili, da bi bilo smiselno raziskati tudi področje priprave, spremljanja in evalvacije IP. Slednje smo vključili zgolj v vprašalnik za VSŠ in VŠ, saj na tej ravni VIZ ni zakonodajne ureditve na ravni države. Podatki bi nam lahko dali vpogled v funkcionalnost dokumenta v praksi.

Večina zaposlenih v PV (93 %), OŠ (95 %) in SŠ (80 %) poroča, da ima določena **znanja o delu z osebami z avtizmom**, pridobljena iz različnih virov. Nasprotno je v GŠ (50 %) ter VSŠ, VŠ (40 %) visok delež anketirancev ocenil, da znanja nima. Strokovni delavci so znanja v visokem deležu pridobili iz neposrednih delovnih izkušenj in s spleta, zato bo v okviru izvedbe izobraževanja smiselno preveriti njihovo predznanje o tematiki. Manj kot tretjina anketiranih je kot vir znanja o avtizmu izbrala študij. Na podlagi samoocene respondentov so največ znanj o avtizmu v sklopu študija pridobili tisti, ki so zaključili študijski program inkluzivna pedagogika (novejši drugostopenjski program), program specialna in rehabilitacijska pedagogika (vključno s predhodnima različicama programa defektologija in specialna pedagogika), sledijo programi predšolske vzgoje (predvsem novejši programi). Anketiranci, ki so zaključili študijske programe psihologija, razredni pouk in predmetni pouk (vključujoč

različne študijske programe, ki se izvajajo na različnih fakultetah), so pridobljeno znanje o avtizmu tekom študija ocenili nizko. Pri prenovah študijskih programov, ki izobražujejo bodoče pedagoške delavce, bo potrebno v večji meri vključiti vsebine o avtizmu oz. PP nasploh.

Strokovni delavci, ki so delali z več osebami z avtizmom, so se pogosteje udeleževali **izobraženj**. Iz tega lahko sklepamo, da je izobraževanje na temo avtizma smiselno, ko se strokovni delavci tudi v praksi srečajo z osebo z avtizmom. Zaposleni v VIZ takrat potrebujejo usmerjanje za delo s konkretnim otrokom in ne zgolj splošnih izobraževanj o avtizmu.

Podatki kažejo na velik razkorak med tistimi, ki so se za posamezno metodo oz. pristop dela izobraževali, in tistimi, ki jo izvajajo. Ena od možnosti je, da anketiranci izvajajo le elemente posamezne metode, zanjo pa nimajo ustrezne licence. Pri nekaterih metodah dela je to ob ustreznem predznanju izvajalca sprejemljivo, pri kompleksnejših metodah pa lahko tudi škodljivo. Anketiranci lahko določeno metodo izvajajo tudi v primeru, ko jo je uvedel strokovni delavec z ustrežno licenco, sami pa po njegovih navodilih pristop uporabljajo pri delu z otrokom. Bezenšek (2019, 342) ugotavlja, da v našem šolskem sistemu »implementacija tujih izobraževalnih modelov zaradi kadrovskih, finančnih, organizacijskih in drugih razlogov ni realna.« V svojem doktorskem delu je razvila prilagojen vedenjski pristop, ki upošteva dejanske možnosti za vključevanje pristopa v obstoječ slovenski sistem VIZ za osebe z avtizmom ob ustrezni usposobljenosti specialnih in rehabilitacijskih pedagogov (Bezenšek 2019, 343).

V navodilih za delo z učenci z avtističnimi motnjami (Cesar idr. 2019, 16) je kot **naloga ravnatelja** opredeljeno zagotavljanje ustreznih materialnih, organizacijskih in kadrovskih pogojev. V sklopu slednjega skrbi za izobraževanje strokovnih delavcev, kar je pri delu z osebami z avtizmom izrednega pomena. Zbrani podatki temu nasprotujejo, saj se anketiranci v večji meri udeležujejo izobraževanj na lastno pobudo in ne na pobudo delodajalca. Očiten je tudi razkorak anketiranih med željo po udeležbi na določenem izobraževanju in njihovo dejansko udeležbo.

Pridobljeni podatki kažejo na slab **prenos informacij** o osebi z avtizmom ob menjavi ustanove, na primer pri prešolanju ali prehodu na naslednjo raven VIZ. Tranzicijski načrti za učence s PP v slovenski praksi pogosto niso del IP (Mrvčič 2013, 36), čeprav ZOUUP (čl. 36) navaja, da se v njem določi večšine za čim večjo samostojnost v življenju (prilagoditvene spretnosti) in načrt vključitve v zaposlitev. Kako pomembna je priprava na vključitev osebe z avtizmom v VIZ ustanovo, sporočajo tudi visoke ocene anketirancev o pomembnosti poznavanja navedenih potreb oseb z avtizmom pred sprejemom v ustanovo. Pri razvoju modela bomo zato smiselno vključili vsebine o načrtovanju prehodov in priprave staršev na soglašanje s prenosom informacij med ustanovami, ko je to v korist osebe z avtizmom.

Anketiranci so osebe z avtizmom in njihove **starše** ocenili kot pomemben oz. zelo pomemben vir informacij, kar govori v prid določilom o vključevanju oseb s PP (v skladu z njihovimi zmožnostmi in zrelostjo) in njihovih staršev v vse korake podpore. Na drugi strani pa je samoocena anketirancev o kompetentnosti za delo s starši oseb z avtizmom na celotni vertikali VIZ nizka. Dve tretjini anketirancev se želi dodatno izobraževati za delo s starši. Med anketiranci so tudi posamezniki z **osebno izkušnjo** avtizma v družini, kar je predstavljalo tudi motivacijo za sodelovanje v raziskavi.

Anketiranci so v večini ocenili, da se strinjajo ali zelo strinjajo s posedovanjem podanih **kompetenc za delo z osebami z avtizmom**. Visoke samoocene se deloma izključujejo z navedbami o pridobljenih znanjih za delo s temi osebami.

Velika večina sodelujočih v raziskavi je izrazila potrebo po **nadaljnem izobraževanju na temo avtizma**. Na vseh ravneh VIZ izstopajo področja usmerjanja vedenja in čustvovanja, učenja socialnih veščin in vključevanja v skupino ter učenja komunikacijskih veščin. Potrebo po dodatnem strokovnem usposabljanju na temo vedenjske problematike in socialnih veščin so ugotovili tudi pri učiteljih v prilagojenem izobraževalnem programu osnovne šole z otroke z AM (Vouk 2022, 78). Bezenšek (2019, 68) prav tako navaja željo strokovnih delavcev v VIZ po dodatnih izobraževanjih o preoblikovanju neželene vedenja (predvsem otrok z avtizmom) in po Macedoni-Lukšič (2009a, v Bezenšek 2019, 68) povzema, da vedenjske težave predstavljajo zahtevno in stresno področje dela za strokovne delavce. Pomankanje znanj s področja razvijanja socialnih veščin in vključevanja v skupino lahko povežemo z ugotovitvami Košnik (2021, 29), da so cilji svetovalne storitve redko usmerjeni v delo z vrstniki. Poleg tega strokovni delavci v IP pogosto ne načrtujejo ciljev za razvijanje strategij vključevanja otroka v skupino (Košnik 2021, 39).

Zaposleni v OŠ so izpostavili tudi potrebo po znanjih o učenju in poučevanju učencev z avtizmom. Pogosteje so navajali težave pri usklajevanju potreb učencev z avtizmom s potrebami drugih učencev v oddelku.

Strokovni delavci v prilagojenih in posebnih osnovnošolskih programih so izpostavili željo po udeležbi na izobraževanjih iz specifičnih metod oz. pristopov kot so ABA, TEACCH, DIRFloortime, PECS idr. Oviro za to pogosto predstavljajo omejena finančna sredstva ali redka izvedba usposabljanj v slovenskem prostoru.

Ugotovitve bomo upoštevali pri načrtovanju izobraževanj, ki jih bomo ponudili strokovnim delavcem v sklopu projekta VIS A VIS. Izobraževanja bomo glede na rezultate raziskave izvajali delno v živo in delno na daljavo.

6 SKLEP

Glavno oviro raziskave predstavlja neenakovredna dostopnost vprašalnika za vse zaposlene v VIZ. Pri kontaktiranju ciljnih skupin smo bili odvisni predvsem od vodstev ustanov, tajništev oz. svetovalnih služb, da so posredovali vabilo za sodelovanje v raziskavi svojim zaposlenim. Pri interpretaciji podatkov je potrebno vzeti v obzir, da gre za samooceno anketirancev, obstajajo lahko namreč individualne razlike v samopresoji.

Ugotavljamo, da smo z opravljeno raziskavo dosegli zastavljen cilj in pridobili vpogled v nekatere izzive, s katerimi se zaposleni v VIZ soočajo, in njihove potrebe za uspešnejše delo z osebami z avtizmom. Podatki predstavljajo pomembno izhodišče za razvoj modela podpore in pomoči na področju avtizma, tako za pripravo izobraževanj in svetovanj za zaposlene v VIZ kot tudi razvoj priročnika za strokovne delavce v VIZ. Rezultati raziskave predstavljajo pomemben popis stanja izobraževanja oseb z avtizmom na vseh ravneh VIZ in v glasbenem izobraževanju v Sloveniji z vidika potreb zaposlenih v VIZ. Opozarjamo na pomanjkljivosti obstoječe zakonodajne ureditve (npr. glasbene šole, visoko šolstvo, delovno mesto spremljevalec), nezadostno vključenost vsebin o avtizmu in posameznih vsebin iz zakonodaje v formalno izobraževanje strokovnih delavcev v VIZ, potrebo po dodatnem ciljno usmerjenem izobraževanju zaposlenih, ki delajo z osebo z avtizmom, problematiko prenosa informacij ob tranzicijah, sodelovanja in timskega dela med različnimi viri pomoči idr. V prihodnje bi bilo smiselno raziskati primere dobre prakse v slovenskem prostoru, ki jih strokovni delavci v obstoječem sistemu VIZ pri delu z osebami z avtizmom že udejanjajo.

LITERATURA

1. Bezenšek, Ana. 2019. *Model izobraževanja specialnih in rehabilitacijskih pedagogov o vedenjskem pristopu za delo z otroki z motnjami avtističnega spektra*. Doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani. Dostopno na: <http://pefprints.pef.uni-lj.si/5900/> (17. januar 2023).
2. Cesar, Mojca, Aleksandra Turk Haskič, Simona Roglič Ožek, Eva Jekovec Prešern, Kristina Ponebšek in Mateja Štefanec. 2019. *Dopolnitev navodil za izobraževalne programe s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo za devetletno osnovno šolo: navodila za delo z učenci z avtističnimi motnjami*. Ljubljana: Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport in Zavod Republike Slovenije za šolstvo. Dostopno na: <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MVI/Dokumenti/Izobrazevanje-otrok-s-posebnimi-potrebami/OS/Dopolnitev-navodil-Navodila-za-delo-z-ucenci-z-avtisticnimi-motnjami-.pdf> (25. januar 2023).
3. *Izobraževanje za otroke s posebnimi potrebami*. b. d. Dostopno na: <https://www.zrss.si/podrocja/osnovna-sola/izobrazevanje-za-otroke-s-posebnimi-potrebami/> (5. december 2022).
4. Kocjančič, F. Natalija. 2017. Inkluzivna vzgoja in izobraževanje otrok in mladostnikov z avtističnimi motnjami. *Vzgoja in izobraževanje* 48, 1/2: 9–15. https://www.zrss.si/wp-content/uploads/2022/05/VIZ-st1-2_2017_NR.pdf (7. januar 2023).
5. Košir, Stane, Valerija Bužan, Mirjana Hafnar, Mojca Lipeč-Stopar, Marta Macedoni-Lukšič, Lidija Magajna in Matej Rovšek. 2011. Vzgoja in izobraževanje otrok s posebnimi potrebami V *Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju*, ur. Janez Krek in Mira Metljak 275–318. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport. Dostopno na: http://pefprints.pef.uni-lj.si/1195/1/bela_knjiga_2011.pdf (17. januar 2023).

6. Košnik, Petra. 2021. *Analiza individualiziranih programov za otroke s posebnimi potrebami v programih devetletne osnovne šole s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. Dostopno na: www.zrss.si/pdf/analiza_individualiziranih_programov.pdf (20. januar 2023).
7. Macedoni - Lukšič, Marta, Branka D. Jurišič, Matej Rovšek, Vesna Melanšek, Nataša Potočnik Dajčman, Valerija Bužan, Janja Cotič - Pajntar in Biserka Davidovič Primožič. 2009. *Smernice za celostno obravnavo oseb s spektroatvističnimi motnjami: Smernice za oblikovanje zdravstvene, vzgojno-izobraževalne in socialne mreže na področju celostne skrbi za osebe s spektroatvističnimi motnjami (SAM)*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport. Dostopno na: <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MZ/DOKUMENTI/Preventiva-in-skrb-za-zdravje/Varovanje-in-krepitev-zdravja/dusevno-zdravje/Smernice.avtisti.pdf> (5. december 2022).
8. Mrvčič, Barbara. 2013. *Samozagovornišтво v procesu tranzicije za učence s primanjkljaji na posameznih področjih učenja*. Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani. Dostopno na: http://pefprints.pef.uni-lj.si/1816/1/Diplomsko_delo%2D_Samozagovorni%C5%A1tvo_v_procesu_tranzicije._Barbara_M.pdf (25. januar 2023).
9. *Prijavnica*. 2022. Interno/neobjavljeno gradivo.
10. Werdonig, Alenka. 2020. *Kako je v Sloveniji poskrbljeno za posameznike z avtizmom?* Dostopno na: <https://vizita.si/dusevnost/avtizem.html> (10. december 2022).
11. Rogič Ožek, Simona. 2016. Umeščanje otrok z avtističnimi motnjami v slovenski šolski prostor. *Vzgoja in izobraževanje* 47, 5/6: 5-10. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DO-C-97G6Q769> (10. januar 2023).
12. *Strokovni center za avtizem*. b. d. Dostopno na: <https://www.csgm-avtizem.si/> (7. december 2022).
13. Volaš, Kim. 2022. *Javna politika predšolskih otrok s posebnimi potrebami v Sloveniji: vrednotenje Zakona o celostni zgodnji obravnavi predšolskih otrok s posebnimi potrebami : vrednotenje Zakona o celostni zgodnji obravnavi predšolskih otrok s posebnimi potrebami*. Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani. Dostopno na: <https://repositorij.uni-lj.si/lzpisGradiva.php?lang=slv&id=137601> (25. januar 2023).
14. Vouk, Andreja. 2022. *Drugo vmesno poročilo o uvajanju, spremljanju in evalvaciji prilagojenega izobraževalnega programa osnovne šole z enakovrednim izobrazbenim standardom za otroke z avtističnimi motnjami za četrto in peto leto izvajanja programa, v četrtem in petem razredu v šolskih letih 2018/2019 in 2019/2020*. Ljubljana: Zavod za šolstvo Republike Slovenije. Dostopno na: <https://www.zrss.si/pdf/2vmesno-porocilo-avtisticne-motnje.pdf> (20. januar 2023).
15. Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (ZUOPP-1). 2011) Uradni list RS, št. 58/11, 40/12 – ZUJF, 90/12 in 41/17 – ZOPPP. Dostopno na: <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5896#> (7. december 2022).
16. *Zveza nevladnih organizacij za avtizem*. b. d. Dostopno na: <https://www.zveza-avtizem.eu/o-avtizmu/> (10. december 2022).

PROJECT ATTEND: EXAMPLE OF A MULTIDISCIPLINARY APPROACH IN THE USE OF ASSISTIVE TECHNOLOGY

Ivana Vinceković, MA Rehab. Educ.

University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences, Croatia

Ivana Rašan, PhD

University of Zagreb, Faculty of Electrical Engineering, Croatia

Renata Pinjatela, PhD

University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences, Croatia

ABSTRACT

Despite the need for assistive technologies, educational centers (hereafter CUE) in the Republic of Croatia still lack them. Instead of explaining the reasons for this situation, it is more important to show how a multidisciplinary approach based on project collaboration (Enhanced Tools for Creating Equal Opportunities in Education for Pupils with Disabilities) can lead to a better future and improve the quality of work by ensuring AT and better services for end users.

The purpose of this paper is to present an example of a multidisciplinary approach using the concept of universal design in teaching and the use of AT in education and rehabilitation treatment. Our goal is to emphasize the importance of using the multidisciplinary approach in education for educators based on the collected and statistically processed data related to a series of project workshops entitled "Effective Communication as a Prerequisite for Building Effective Relationships."

Data were collected using questionnaires to evaluate the training by the participants (N=700) and processed through descriptive analysis.

The element identified as the most important in the context of ensuring the quality of actions and improvements is the human factor and the awareness of its importance in determining the appropriate explanatory method.

Keywords: assistive technology, multidisciplinary approach, methodology, human factor

1 INTRODUCTION

To achieve participation and inclusion of students with developmental disabilities, modern society is exploring assistive technology as one of the prerequisites for creating equal education opportunities. Assistive technology (hereafter AT) is an umbrella term that includes products, devices, systems, and software, as well as related services that improve the functioning and participation of individuals in activities of daily living (Toro-Hernández et al. 2019). For students with disabilities, AT provides means to support their educational needs, including the learning process, communication, social interaction, and physical access to resources (Koch 2017). By facilitating the participation and independence of students with disabilities, AT can improve access to education, increase academic achievement, and consequently impact their self-esteem and self-image (WHO and UNICEF 2022).

1.1 A multidisciplinary approach to AT

According to WHO (2018), despite the growing number of people who need AT, only 1 in 10 people use AT efficiently in their daily lives. To prevent deficient AT-related services, it is important that educators involved in the delivery of these services acquire the necessary knowledge and skills (Atanga et al. 2020). In addition to formal training, these educators should participate in various forms of AT training (de Witte et al. 2018). Lamond and Cunningham (2020) note that AT knowledge is typically gained through attendance at conferences or professional development days or through their own research.

When it comes to AT education and training in the Republic of Croatia, in addition to formal training, educators usually attend workshops and conferences and in-service training for specific AT solutions (Pongrac 2021). Recent studies show the impact of participation in AT education and training on educator preparation programs (Jones et al. 2019; Rašan et al. 2019; Keown et al. 2021). Still, there is room to explore effective educational approaches.

Smith et al. (2018) suggest a multidisciplinary approach that builds a team of experts with appropriate knowledge and skills to achieve AT-related outcomes. A multidisciplinary approach is presented in several studies on AT-related services. For example, when designing specific AT solutions, it is necessary to involve different experts (Mincoelli et al. 2019; Alfatoony and Lee 2020). The need for a multidisciplinary team is also highlighted in the evaluation process and in the selection of AT solutions (Cado et al. 2019; Paguinto et al. 2020) and in the procurement process (Wanga et al. 2020).

However, in the Croatian education system, it is often not possible to create multidisciplinary teams that can achieve effective AT results. In response to this challenge, the project "Enhanced Tools for Creating Equal Opportunities in Education for Pupils with Disabilities - ATTEND" is implemented according to the principles of a multidisciplinary approach. The beneficiary of the project is the Croatian Academic and Research Network - CARNET - as the main public institution in the field of information and communication technology (ICT) in the context of the Croatian education system. The ATTEND project is implemented in partnership with two academic institutions: the Faculty of Education and Rehabilitation Sciences and the Faculty of Electrical Engineering at the University of Zagreb with the support and expertise of the Icelandic partner - the City of Reykjavik (Department for Education and Youth).

The Faculty of Education and Rehabilitation Sciences of the University of Zagreb (ERF) develops and offers university programs in the field of speech and language pathology, educational rehabilitation and social pedagogy, as well as the development and promotion of high quality research and clinical practice in these areas. On the other hand, the Faculty of Electrical Engineering at the University of Zagreb (FER) offers degree programs in electrical engineering, information technology and computer science. In addition, FER has established twelve research laboratories to develop and organize research activities and training in science and in specific professional fields. One of these labs is the Laboratory for Assistive Technologies and Alternative and Augmentative Communication (ICT-AAC Lab), which promotes the field of ICT-based augmentative communication, including collaborations with researchers in education, rehabilitation, psychology, and graphic science. Through many years of partnership and collaboration on many successful projects, ERF and FER have developed a multidisciplinary approach to developing and implementing AT solutions and delivering AT training. Consequently, this approach was chosen as the educational mindset for the ATTEND project. In addition to equipping educational centers in the Republic of Croatia, the goal of this project is to build the capacity of educators and provide a certain level of knowledge and skills in dealing with AT to create inclusive educational institutions (CARNET 2023).

1.2 Factors for the establishment of inclusive educational settings

To achieve the full potential of AT, students with disabilities must have access to a range of accessible and inclusive infrastructure and services. This can be achieved according to the principles of universal design (hereafter UD). UD is defined as the design of the environment, products and services that can be used by all people without the need for adaptations or special designs. There are seven principles of UD: equal use, flexibility of use, ease and intuitiveness of use, perceptible information, tolerance of error, low physical complexity, and size and space for access and use (Burgstahler 2020). By applying these principles will result in the creation of accessible and flexible physical and digital environments that support the effective use of AT (WHO and UNICEF 2022).

In the education system, it is not easy to achieve accessibility or flexibility in the curriculum without considering the Universal Design for Learning (hereafter UDL) framework. This theoretical framework was developed by the Centre for Applied Special Technology (CAST) and proposes the following principles: (1) providing multiple opportunities for representation, (2) providing multiple opportunities for action and expression, (3) providing multiple opportunities for participation (CAST 2018). UDL helps educators plan their instructional process and curricula to address students' specific educational needs (Alquraini and Rao 2020). When the provision of AT is not appropriate or a particular AT is not accessible, UDL is suggested as a possible intervention to achieve inclusive education (Ndlovu 2021). Further recognition of the role of UD, UDL, and AT in inclusive education is imperative and therefore includes training for educators, increased collaboration among various AT experts, and dissemination of this area of knowledge (Chambers 2020).

2 RESEARCH

2.1 Purpose and Goals

This article presents an example of a multidisciplinary approach to AT training of educators working in 34 educational centers in the Republic of Croatia as part of the project ATTEND workshops entitled "Effective communication as a prerequisite for building effective relationships".

Considering the research objective, the following problems are discussed:

- Multidisciplinary approach in AT education will have an impact on educators' knowledge when it comes to the application of UD and UDL principles in the classroom.
- The multidisciplinary approach in AT training will impact educators' knowledge when it comes to using AT.

2.2 Methods

2.2.1 Participants

This study involved 700 educators who were recruited for the project as employees of 34 educational centers throughout the Republic of Croatia. Educational centers were eligible to participate in the project ATTEND if they met the following criteria: The centers are educational institutions that implement programs for the education of children with disabilities, but outside the regular system and/or an institution that implements educational programs with children with disabilities and not only rehabilitation. A total of 34 institutions met these criteria and thus became part of the project ATTEND.

The educators were composed of two professional groups working in the special education department of the above-mentioned centers: Educational and rehabilitation science professionals: educational rehabilitators, speech and language pathologists and special educators, and on the other hand, elementary school teachers and specialized teachers. Since both groups of educators have the same teaching tasks in their daily work in these educational centers, they were combined into one group and participated in the same form of AT training.

2.2.2 Concept of an AT training

The concept of training AT was developed based on previous research findings through collaboration between ERF and FER project partners. This particular training was conducted in the form of a workshop to give all participants the opportunity to actively participate in practical presentations and discussions.

The workshop was named "Effective communication as a prerequisite for building effective relationships" and covered the topics UD, UDL and AT. The aforementioned topics were selected based on a review of the relevant literature in the field of AT, taking into account the main findings from the scientific field of educational rehabilitation, speech therapy and electrical engineering. Subsequently, experts from the three mentioned fields summarized all relevant theoretical findings and prepared relevant practical examples. The practice lecture format was chosen as the leading activity in this workshop, as this format provided an opportunity for knowledge sharing as well as for presenting examples of good practice, solving practical tasks, and engaging participants in discussions. Finally, the manual and workshop materials were designed and prepared for the implementation of the workshop.

The workshop was conducted in 34 different educational centers by lecturers, AT experts with different professional backgrounds (educational rehabilitators, speech and language pathologists, and electrical engineers). The instructors adhered to the manual and prepared materials, but were able to customize some aspects of the workshop, such as giving examples of best practices or engaging participants in discussion and knowledge sharing. The average duration of a workshop was up to 240 minutes.

2.2.3 Study design and materials

Data collection took place immediately before and after the implementation of the described workshop. Due to the large number of educational centers throughout the Republic of Croatia, an online form was used for data collection.

Two questionnaires were created. The first questionnaire (before the workshop) was used for self-assessment of the participants' knowledge and consisted of eleven statements divided into three constructs: (1) theoretical and practical knowledge about the application of the principles of UD, (2) theoretical and practical knowledge about the application of the principles of UD in teaching, and (3) theoretical and practical knowledge about the application of AT for communication.

The second questionnaire, i.e., the "final" one, aimed at assessing the impact of the conducted workshop on the participants' knowledge and skills through seven questions, which were again divided into the three constructs mentioned above.

For both questionnaires, the questions were phrased as concluding statements and the Likert scale was used. In the first questionnaire, a five-point scale was used, ranging from "strongly disagree" (1), "disagree" (2), "am undecided" (3), "agree" (4), and "strongly agree" (5). Five- and ten-point scales were used in the final questionnaire. A ten-point scale was used to assess the knowledge acquired after the workshop to increase the accuracy of the participants' evaluation.

2.2.4 Quantitative analysis

Data are analysed using descriptive statistics. Responses from the survey are presented in percentages and descriptively. Scale values of four (agree) and five (strongly agree) were interpreted as agreement with the statement and are described as a positive response in the results section. Responses that fell between scale values one and two were interpreted as negative responses, while scale value three is described as uncertainty. To present the results of the ten-point scale, the mean (M) of the responses was calculated and presented in a table.

2.3 Results

2.3.1 Initial questionnaire

Regarding the knowledge and skills of educators, the following data are evaluated. Most of the participants (43.4 %) are aware of the term "accessibility", while 28 % of them are not aware of its meaning. Almost one third of the participants (29 %) agree that this term refers exclusively to people with difficulties or disabilities, which represents the ignorance of the term. On the other hand, 41.8 % of the participants show an understanding of the meaning of the term UD. In addition, 34.5 % of participants are unsure about the meaning of the term, while almost a quarter of participants (23.7 %) indicate that the term UD does not reflect the needs of the average user of services and products. When it comes to the practical application of UD and accessibility in their work, one-third

of participants (32 %) say they do not know how to implement these principles, while another 40.5 % are unsure. Only 27.2 % of participants say they understand the principles of using UD and accessibility in their work.

More than half of the participants (53 %) believe that using the UDL principle is important when working with all students, while 28.6 % are unsure. In terms of theoretical understanding of the UDL concept, 22.9 % of participants say they understand it. 35.9 % of the participants are not clear about the importance of the concept, while 41.1 % say they do not understand it. When assessing practical knowledge of how to apply this concept in everyday teaching, almost half of the respondents (45 %) say they are unsure, while a quarter (23.6 %) say they do not apply the principle. One-third of the participants (31 %) indicate that they use the UDL principle in their teaching activities.

Regarding initial knowledge of the use of AT for children with complex communication needs, half of the participants (49.3 %) indicate that they understand the concept and its use, while 34.4 % of them are unsure about this concept.

Only 8 % of the participants agree that the use of AT for communication is exclusively for nonverbal people, while 72 % disagree with this statement. In addition, 12 % of participants state that the use of AT can encourage children not to speak, while 72.6 % of participants disagree with this statement. Almost a quarter of participants (25 %) agree that high-tech AT is a better solution than low-tech, while 41.9 % are unsure. Regarding the use of AT for daily instruction and education of children with complex communication needs, a quarter (27 %) of participants say they do not use it enough, while another 45 % are not sure if they promote and use it enough.

2.3.2 Final questionnaire

After attending the workshop, participants rated the degree to which they improved their knowledge and skills in applying specific concepts related to AT. The average score that participants achieved for all three topics was 9 on a ten-point scale (Table 1).

Table 1: Descriptive values for improving knowledge and skills after the workshop “Effective communication as a prerequisite for building effective relationships”

	M	SD
Universal design	8.6	1.68
Universal design in teaching	8.6	1.60
Assistive technology for communication	8.6	1.80

Source: Own Research 2022.

After attending the workshop, 93 % of the participants believe that they understand the concept of UD and will use and promote it in their future work. In addition, only 6 % of the participants cannot assess their understanding of the concept UD, i.e., they are not sure if they will use it in their future work. Regarding the application of the principles of UDL in the classroom context, 92 % of the participants agree with this statement, while 7.3 % of the participants indicate that they are unsure and 1 % of the participants indicate that they will not apply this principle.

In addition, 90 % of the participants state that they will use the principles of AT for communication in their future work, while 8.4 % of them are unsure and 1.7 % state that they will not use this principle. Even 95 % of the participants agree that it is necessary to support parents and other professionals in using AT for communication, while 4.9 % of them are unsure.

In conclusion, 87.7 % of participants indicated that they have improved their knowledge of AT and understanding of the types and purpose of AT and that they will use it in their future work. In contrast, 2 % of participants disagreed with this statement, while 10 % of participants were unable to agree or disagree with the statement.

3 DISCUSSION

This study offers new insights into a multidisciplinary approach to developing and delivering a form of AT education. While a portion of participants present theoretical knowledge and indicate practi-

cal application of UD and UDL concepts in the classroom, there is still a portion of participants who do not understand these concepts, i.e., do not apply them in the classroom context. These results were to be expected, even if all participants are educators and perform the same teaching tasks, they do not have the same professional background. Goryunova et al. (2019) state that university programs often do not respond to all the requirements of teacher practice, and therefore it is necessary to establish multidisciplinary flexible programs. Another reason for these discrepancies is that the concepts of UD and UDL have relatively recently been introduced into the formal training of experts in the field of educational rehabilitation science and therefore should be included in AT training (Mackeogh et al. 2017; Lee and Griffin 2021). After attending the workshop, a large proportion of participants show improvement in knowledge and skills in UD and UDL. However, a smaller portion of them are unsure if they will apply these concepts in the classroom context. Considering the discrepancies in participants' initial knowledge, these results are above expectations. Comparing the results of the initial and final evaluation questionnaire, a positive change in the participants' knowledge can be observed.

Compared to the initial knowledge of the concepts of UD and UDL, participants have the highest scores on AT. This may be a result of formal training in educational rehabilitation science, which includes basic concepts of using AT (Pongrac 2021). On the other hand, a small number of participants show a lack of knowledge and misunderstanding of the AT use, for example that AT should be used for communication only with nonverbal children and that it may encourage children not to use language. Although this percentage is small, it is not negligible because all educators should have basic knowledge of the AT use (Lamond and Cunningham 2020). As for the results of the final questionnaire, participants indicated that they improved their knowledge and skills in AT for communication after attending the workshop. In addition, in the initial questionnaire, almost half of the participants expressed uncertainty about the promotion of use of AT for communication, and after the workshop, as many as 95 % of the participants indicated the need to encourage parents and other professionals to use AT. These results indicate improvement of understanding of AT use and are consistent with the findings of authors McClelland and Kleinke (2013) that state that for multidisciplinary programs should be sought as solution for preparing experts for the AT use. Although the results indicate an improvement in knowledge and skills, a small proportion of participants could not assess their knowledge of the types and purpose of AT, indicating a need for further training and education.

Limitations to this study include participant sampling only from education centres. Therefore, generalizing the findings should be taken with caution. The longitudinal effects of this workshop were not measured. It is possible that results would be different over time, as the final questionnaire was conducted the same day as the workshop.

4 CONCLUSION

This research confirms the positive impact of a multidisciplinary approach in the creation and implementation of AT training on the acquisition of knowledge and skills of educators who work with students with developmental disabilities. In addition, the results provide an impetus for further examination of a multidisciplinary approach in the use of AT. Finally, since this is first set of several trainings within the ATTEND project, the positive results listed here are further support for design and implementation of remaining educations for participants, and consequently improving the provision of better educational opportunities for students with developmental disabilities.

LITERATURE

1. Aflatoony, Leila, and Su Jin (Susan) Lee. 2020. AT Makers: A Multidisciplinary Approach to Co-Designing Assistive Technologies by Co-Optimizing Expert Knowledge. PDC '20 2: 15–20. Available at: https://www.researchgate.net/publication/341109670_AT_Makers_A_Multidisciplinary_Approach_to_Co-Designing_Assistive_Technologies_by_Co-Optimizing_Expert_Knowledge (January 21, 2023).
2. Alquraini, Turki A., and Shaila M. Rao. 2020. Assessing teachers' knowledge, readiness, and needs to implement Universal Design for Learning in classrooms in Saudi Arabia. *International Journal of Inclusive Education* 24 (1): 103–114.

3. Atanga, Comfort, Beth A. Jones, Lacy E. Kruegerand, and Shulan Lu. 2020. Teachers of Students With Learning Disabilities: Assistive Technology Knowledge, Perceptions, Interests, and Barriers Comfort. *Journal of Special Education Technology* 35 (4): 236–248.
4. Burgstahler, Sheryl. 2020. *Universal Design of Instruction (UDI): Definition, Principles, Guidelines, and Examples*. Available at: <https://www.washington.edu/doi/universal-design-instruction-udi-definition-principles-guidelines-and-examples> (January 15, 2022).
5. Cado, Alice, Jessica Nicli, Béatrice Bourgois, Louis Vallée, and Marie-Pierre Lemaitre. 2019. Assessing assistive technology requirements in children with written language disorders. A decision tree to guide counseling. *Archives de Pédiatrie*, 26(1), 48-54. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.arcped.2018.11.007> (January 15 2023).
6. CAST 2018. *Universal Design for Learning Guidelines version 2.2*. Available at: <http://udlguidelines.cast.org> (January 14, 2023).
7. CARNET 2023. *Podrška ostvarenju jednakih mogućnosti u obrazovanju za učenike s teškoćama u razvoju – ATTEND*. Available at: <https://www.carnet.hr/projekt/attend/> (January 30, 2023).
8. Chambers, Dianne. 2020. Assistive technology supporting inclusive education: existing and emerging trends. *International Perspectives on Inclusive Education* 14: 1–16.
9. Goryunova, Liliya, Nikita Zavodny, and Elena Kemechedzhieva. 2019. Further Teacher Training for Implementing Professional Education of Disabled Students in Conditions of Inclusive Education at Universities: Problems and Solutions. International Conference The future of Education. Available at: <https://conference.pixel-online.net/files/foe/ed0009/FP/5746-TPD3907-FP-FOE9.pdf> (January 16, 2023).
10. Jones, Beth Ashby, Belinda Rudinger, Nichole Williams, and Stephanie Witcher. 2019. Training pre-service general educators in assistive technology competencies for students with visual impairments. *British Journal of Visual Impairment* 37(1): 29–39. Available at: <https://journals.sagepub.com/doi/epub/10.1177/0264619618814066> (January 16, 2023).
11. Keown, Stacey, Moriah Smothers, and Tori Colson. 2021. „Preservice Teachers’ Attitudes and Knowledge towards Assistive Technology: Exploring and In-Class Workshop Approach”. *Kentucky Teacher Education Journal: The Journal of the Teacher Education Division of the Kentucky Council for Exceptional Children* 8(1). Available at: <https://digitalcommons.murraystate.edu/ktej/vol8/iss1/1> (January 17, 2023).
12. Koch, Katherine. 2017. Stay in the Box! Embedded Assistive Technology Improves Access for Students with Disabilities. *Education Sciences* 7 (4). Available at: <https://www.mdpi.com/2227-7102/7/4/82> (January 16, 2023).
13. Lamond, Bronwyn, and Todd Cunningham. 2020. Understanding Teacher Perceptions of Assistive Technology. *Journal of Special Education Technology* 35(2): 97–108.
14. Lee, Ahhyun, and Cynthia C. Griffin. 2021. Exploring online learning modules for teaching universal design for learning (UDL): preservice teachers’ lesson plan development and implementation. *Journal of Education for Teaching*.
15. Mackeogh, Trish, James Hubbard, and Kieran O’Callaghan. 2017. Universal Design Across the Curriculum: Training for Students and Teachers. *Studies in Health Technology and Informatics* 242: 993–1000. Available at: https://www.researchgate.net/publication/324729121_Universal_Design_Across_the_Curriculum_Training_for_Students_and_Teachers (January 22, 2023).
16. McClelland, Molly, and Darrell Kleinke. 2013. Improving Lives Using Multidisciplinary Education: Partnering to Benefit Community, Innovation, Health, and Technology. *Journal of nursing education* 52(7): 405-409.
17. Mincoelli, Giuseppe, Silvia Imbesi, Michele Marchi and Gian Andrea Giacobone. 2019. New Domestic Healthcare. Co-designing Assistive Technologies for Autonomous Ageing at Home. *The Design Journal* 22(1): 503–516. Available at: <https://doi.org/10.1080/14606925.2019.1595435> (January 18, 2023).
18. Ndlovu, Sibonokuhle. 2021. Provision of Assistive Technology for Students with Disabilities in South African Higher Education. *International Journal of Environmental Research and Public Health* 18 (3892). Available at: <https://www.mdpi.com/1660-4601/18/8/3892> (January 15, 2023).

19. Paguinto, Sarah-Grace, Nadine A. Kasparian, Paula Bray, and Michelle Farrar. 2020. Multidisciplinary perspectives and practices of wheelchair prescription for children with neuromuscular conditions. *Disability and Rehabilitation: Assistive Technology*.
20. Pongrac, Ana. 2021. Znanja i iskustva edukacijskih rehabilitatora u primjeni asistivne tehnologije. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
21. Rašan, Ivana, Ivan Slivar, Matea Žilak, Željka Car, and Jasmina Ivšac Pavliša. 2019. ICT-AAC aplikacije kao medij za komunikaciju i učenje. In Zbornik radova *Računalne igre 2019*, ed. Mario Konecki, Markus Schatten, Mladen Konecki, 51–58. Varaždin: Fakultet organizacije i informatike.
22. Smith, Emma M., Rosemary Joan Gowran, Hasheem Mannan, Brian Donnelly, Liliana Alvarez, Diane Bell, Silvana Contepomi, Liezel Ennion (Wegner), Evert-Jan Hoogerwerf, Tracey Howe, Yih-Kuen Jan, Jeanne Kagwiza, Natasha Layton, Ritchard Ledgerd, Malcolm MacLachlan, Giulia Oggero, Cecilia Pettersson, Thais Pousada, Elsie Scheffler, and Sam Wu. 2018. Enabling appropriate personnel skill-mix for progressive realization of equitable access to assistive technology. *Disability and Rehabilitation: Assistive Technology* 13(5): 445–453.
23. Toro-Hernández, Maria Luisa, Padmaja Kankipati, Mary Goldberg, Silvana Contepomi, Denis Rodrigues Tsukimoto, and Nathan Bray. 2019. Appropriate assistive technology for developing countries. *Physical Medicine and Rehabilitation Clinics* 30 (4). Available at: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/31563175/> (January 20, 2023).
24. Wanga, Rosalie H., Natalia Zdaniuk, Evelyne Durocher, and Michael G. Wilson. 2020. Policymaker and stakeholder perspectives on access to assistive technologies in Canada: challenges and proposed solutions for enhancing equitable access. *Disability and Rehabilitation: Assistive Technology* 17(1): 61–73. Available at: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/17483107.2020.1765033> (January 20, 2023).
25. WHO. 2018. Assistive technology. Available at: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/assistive-technology> (January 21, 2023).
26. WHO, and UNICEF. 2022. *Global report on assistive technology*. Geneva: World Health Organization and the United Nations Children's Fund. Available at: [unicef.org](https://www.unicef.org/global-report/grat).
27. de Witte, Luc, Emily Steel, Shivani Gupta, Vinicius Delgado Ramos, and Uta Roentgen. 2018. Assistive technology provision: towards an international framework for assuring availability and accessibility of affordable high-quality assistive technology. *Disability and Rehabilitation: Assistive Technology* 13(5): 467–472.

IDENTIFYING THE PROBLEMS ASSOCIATED WITH THE IMPLEMENTATION OF THE ICT SUBJECT IN PRE-UNIVERSITY EDUCATION

Dr. Edra Fresku, ICT Lecturer

Msc. Seida Daija, ICT Lecturer

Msc. Suada Veka, ICT Lecturer

Mathematics Department of University of Shkodra "Luigj Gurakuqi", Shkoder, Albania

Msc. Arlinda Ramaj, Specialist

Epidemiological and Environmental Health Department of Tirana Health Care Unit, Tirana, Albania

ABSTRACT

The purpose of this study is to highlight the problems encountered in the implementation of the Information and Communication Technology (ICT) subject in the pre-university education system, among students who study at the University of Shkodra "Luigj Gurakuqi" in Albania, based on their referrals. The transverse method, or cross-sectional method as it is otherwise known, was used, following a quantitative approach. During the study, the following components were evaluated: the relevant education that the teacher of the ICT subject had, the available infrastructure that the schools had for the implementation of the ICT subject, and the seriousness of the realization of the hours set in the curriculum by the teachers of the ICT subject. The people who participated in this study were first-year students of the University of Shkodra "Luigj Gurakuqi". All data were obtained during the period of March - April 2022. Data collection was done using a questionnaire, which focuses on the three main aspects mentioned above. Discussions and results: The problems that are evident are related to the lack of importance that should be given to the ICT subject in pre-university education, such as the development of the subject by non-professional teachers, the lack of classes, and the lack of laboratories.

Keywords: ICT, Pre-University Education, School subject

1 INTRODUCTION

The study program Informatics at the University of Shkodra "Luigj Gurakuqi" began in the academic year 2002-2003, with the Order of the Ministry of Education and Science, no. 2571/1, dated 19 July 2002. The duration of studies was 4 years with 240 ECTS, until the academic year 2003-2004. Diplomas obtained during these years, with law no. 80/2015, were considered scientific masters. From the academic year 2004-2005, with the implementation of the Bologna Cart system, the study program Informatics was adapted to three academic years with 180 ECTS. This new study program was opened in the Department of Mathematics, FSHN, and the lecturers were mainly from the Mathematics profile, just like the other universities that opened this study program. The first university, which other universities took as an example, was that of Tirana. The Chair of Informatics at the University of Tirana was established in 1984 at the Faculty of Natural Sciences. Its creation marked the culmination of several years of efforts to prepare proper IT frameworks in the country (FSHN 2021).

In contrast to developed countries, where technology has been developing and improving for decades, in our country, if we refer to the history of universities, we can say that the first professionals in this field graduated about 30 years ago. Nowadays, technology has become an important and quite complex part of all spheres of life. The inclusion of technology in education has become mandatory since the efforts to improve learning (Hernandez 2017). Its developments have directly and indirectly affected all work processes. Referring to this, the importance of study programs that train professionals in such a field is growing every day. For this reason, it is very essential to pay special attention to the curriculum, as one of the main components of quality education. Albania is a lower-middle-income developing country classified by the World Bank (World Bank 2022). It also belongs to the post-communist countries. The communist regime of Albania is considered by researchers one of the harshest regimes in the Eastern Bloc (Abrahams 2015). Technological developments that are mainly related to artificial intelligence, robotics, or biotechnology, risk increasing inequalities between those who have and those who do not have the technology. Depending on the development and economic, social, and environmental conditions, each country must follow the relevant policies regarding science, technology, or even innovation. This requires bridging the digital divide, building the digital knowledge of students vis-à-vis the workforce, and strengthening/aligning science, technology, and innovation systems and industrial policies (UNCTAD 2021). Although a developing country, the efforts made by the government to transform it into a developed country are not negligible (AKSHI 2020). This is observed in many fields, among which, for us, the field of Education is of interest, especially the field of Information and Communication Technology. In "Decision no. 41, dated 24.1.2018 on the Elements of Study Programs offered by Higher Education Institutions" (MAS 2021), it is stated that computer knowledge should be part of every study program. As well as in Strategic Priority 2, it is stated that: The policy for the development of ICT infrastructure and electronic communications must be implemented in all sectors (health, education, environment, agriculture, tourism, culture, energy, transport, etc.) (AKSHI 2020). This reflects clearly the government's intention to make technology an integral part of every study program and therefore of every field.

Although the interest in the development and implementation of technology, in every field of life, is high, we must emphasize that the problems encountered were and are numerous. Technology has a significant impact on the teaching and learning process in higher education (Siddiquah and Salim 2017). ICT has a substantial impact on the social and economic development of a developing country (Palvia et al. 2017). If we refer to the scientific studies developed in the last decade, we notice the ongoing treatment of the issues that accompany the implementation of ICT resources in teaching. In order to adapt to the skills of the 21st century, students and teachers, in the classroom, must be able to use all possible digital tools and avoid the problems of their use during the teaching and learning processes by becoming users of successful technology (Simin et al. 2016). Effective teaching and learning rely on ICT. The teacher is the main actor in teaching success. His continuous professional development remains a necessary condition for achieving the intended results. For this reason, the curriculum, especially that of basic education, requires a change in the initial training of teachers, through the renewal of the curriculum of high schools and universities and the change of the system of formation and training of teachers (ASCAP 2014). According to (NORAD 2015), the basic components that influence a successful education are: the teacher, curriculum, infrastructure, management, and institutional strategy, and all these components balance each other to ensure

the right education for future professionals. Each of the components cited above is part of the Pre-University Education Development Strategies 2014-2020 (QBZ 2016). Institutional strategies must ensure institutional management that leaves space for perfect teacher-curriculum-infrastructure interaction. "Teacher training programs should include research and research methodologies so that new teachers are able to apply educational research to school practice. The new programs, for all categories of teachers, should reflect the innovations of the Pre-University Education curriculum, be enriched with the ICT subject, and with the techniques of designing tests for evaluating the level of competence development (MAS 2015). In 2006, the subject of ICT was developed only in high school, while in 2014 it was also extended to basic education, continues in the IVth grade, and extends up to the XIIth grade (ASCAP 2014). The inclusion of the IT subject as a separate subject from other subjects, in school curricula, is characteristic of Eastern European countries (Dagiené 2005), where Albania is also a part. In the 2000s, the Albanian curriculum was part of the IT subject, which was later renamed ICT based on the importance of the implementation of information technology in teaching and learning. This has happened in a line similar to that of the countries of Eastern Europe, such as Lithuania, where to emphasize the importance of this subject and highlight its applicability, the renaming, and use of the new term Information Technology (Dagiené 2005).

It is clear that it is not enough to simply have a well-integrated curriculum in the educational system chain to form successful professionals. Of particular importance is the implementation part of this curriculum. With the implementation of the curriculum, we consider the way it should be served to the student so that the absorption is maximum. For this, the Institute of Education Development, in 2018, drafted a "Subject Curriculum Guide for ICT", as an auxiliary material for teachers of pre-university education (ASCAP 2019). As well as during the period January 2020-March 2021, the Security Agency of the Quality of Pre-university Education (ASCAP), has developed the "Analysis of the evaluation of the curriculum implemented in Higher Secondary Education (AML)". One of its goals is the identification of problems that arise during the implementation of the curriculum and the definition of strategies for their improvement (ASCAP 2021).

As for the ICT subject, we have a rich and comprehensive curriculum that offers students basic training in the use of technology and the benefits it has in all the fields where they want to be trained, contrary to what is said by (Dagiené 2005), where curricular quality is an obstacle in the integration of ICT in education in Eastern countries. In addition, referring to the constant care that is devoted to the updating of educational programs in the university system, to avoid breaking the chain of the educational system as a whole, it is impossible for such a problem to exist.

Based on the analysis and reports of the countries of Eastern Europe, where Albania is also part, in relation to this issue, the focus is generally on the quality of the curriculum, the teacher, his skills as well as the available technological infrastructure (Dagiené 2005).

2 RESEARCH

2.1 Purpose

The purpose of this paper is to highlight the problems in the implementation of the ICT subject in the pre-university education system, among students studying at the University of Shkodra "Luigj Gurakuqi", regarding the qualification of teachers, the importance given to the ICT class, the infrastructure, school typology, and location.

2.2 Methods

2.2.1 Design

The transverse method, or cross-sectional method as it is otherwise known, was used, following a quantitative approach. During the study, the following components were evaluated: the relevant education that the teacher of the ICT subject had, the available infrastructure that the schools had for the implementation of the ICT subject, and the seriousness of the realization of the hours set in the curriculum by the teachers of the ICT subject.

2.2.2 Sample

The people who participated in this study were first-year students of the University of Shkodra "Luigj Gurakuqi" in Albania. All data were obtained during the period of March - April 2022.

2.2.3 Data collection

The data collection was done using a questionnaire, which focuses on three main aspects: the relevant education that the teacher of the ICT subject had, the available infrastructure that the schools had for the implementation of the ICT subject, and the seriousness of the implementation of the lessons set in the curriculum by ICT subject teachers. The first part of the questionnaire consists of four questions related to demographic data such as gender (m/f), school (public/private), and location (city/rural). The second part of the questionnaire consists of 4 questions related to the ICT subject teacher. The answers are presented with three alternatives: yes, no, I don't know. The third part of the questionnaire consists of 4 questions related to infrastructure. The answers are presented with three alternatives: yes, no, I don't know. The fourth part of the questionnaire consists of 3 questions related to the development of the ICT subject. The answers are presented with 5 different response alternatives, which correspond to the Likert scale with five possible options, ranging from never with 1 point and always being evaluated with 5 points.

2.2.4 Ethical considerations

This record respects the rules of data protection. The study addressed the problems encountered in the pre-university education system for the ICT subject and not as research on human subjects. Students were informed in advance via email about the questionnaire. They could then decide whether, or not to participate. Questionnaire responses were strictly anonymous to ensure students' privacy.

2.3 Results and Discussions

Regarding gender in our study, 58 % are female and 42 % are male. In the division of public or private schools, the participants of our study 74 % attend public school and 26 % attend private school. Regarding the location of the school, 83 % are in city schools and 17 % in village schools (Table 1).

Table 1: Distribution of demographic data

	Frequency (N)	Percent (%)
Gender	199	100 (%)
Male	84	42.2 (%)
Female	115	57.8 (%)
School classification	199	100 (%)
Public	147	73.9 (%)
Private	52	26.1 (%)
School location	199	100 (%)
City	165	82.9 (%)
Rural	34	17.1 (%)

Source: Author Research 2022.

From a general perspective regarding the information related to the teachers who develop the informatics subject, it turns out that for the most part, this subject is not taught by a teacher of the relevant profile, and generally the informatics subject is taught by a teacher of another natural profile and less often by a teacher of a different social profile.

In the section of questions related to information about the infrastructure for the development of the informatics subject, it turns out that the majority of schools are equipped with informatics laboratories, but these devices are in most cases non-digital, old, and do not work.

From a general perspective on the development of the informatics subject, it results that the informatics subject is rarely or moderately developed according to the teaching schedule. On average or often this subject is replaced by another subject or activity and for the most part, it is never developed in the respective laboratories. (Table 2).

Table 2: Distribution by all questions

Distribution according to information about ICT teacher	Frequency	Percent
Q1*- To your knowledge, the teacher who developed the subject of ICT has been a teacher of ICT?	199	100 (%)
Yes	72	36.2 (%)
No	114	57.3 (%)
I don't know	13	6.5 (%)
Q2*- To your knowledge, the teacher who developed the subject of ICT has been a teacher of another natural science profile subject?	199	100 (%)
Yes	110	55.3 (%)
No	53	26.6 (%)
I don't know	36	18.1 (%)
Q3*- To your knowledge, the teacher who developed the subject of ICT has been a teacher of another subject of the social science profile?	199	100 (%)
Yes	5	2.5 (%)
No	160	80.4 (%)
I don't know	34	17.1 (%)
Distribution according to information about infrastructure		
Q4*- Has your school been equipped with an ICT lab?	199	100 (%)
Yes	147	73.9 (%)
No	52	26.1 (%)
Q5*- The classes where you taught, were they equipped with digital tools?	199	100 (%)
Yes	93	46.7 (%)
No	106	53.3 (%)
Q6*- The laboratory equipment your school has had, were they recent (not old)?	199	100 (%)
Yes	62	31.2 (%)
No	137	68.8 (%)
Q7*- Did all lab equipment work?	199	100 (%)
Yes	60	30.2 (%)
No	139	69.8 (%)
Distribution according to information about the development of the ICT subject		
Q8*- Evaluate how often you have done ICT planned in the lesson schedule.	199	100 (%)
Never	10	5.0 (%)
Rarely	56	28.1 (%)
Average	54	27.1 (%)
Often	25	12.6 (%)
Always	54	27.1 (%)
Q9*- Evaluate how often you have done another subject or activity during the scheduled hour for the ICT course	199	100 (%)
Never	47	23.6 (%)
Rarely	63	31.7 (%)
Average	27	13.6 (%)
Often	47	23.6 (%)
Always	15	7.5 (%)
Q10*- How often have you done ICT in the lab?	199	100 (%)
Never	65	32.7 (%)
Rarely	40	20.1 (%)
Average	26	13.1 (%)
Often	28	14.1 (%)
Always	40	20.1 (%)

Source: Author Research 2022.

2.3.1 Teacher

One of the challenges that accompany the implementation of the ICT subject in education is directly related to the knowledge and profile of the teacher of the subject (Sentance and Csizmadia 2017).

Below will be analyzed the connections and changes that have statistical significance between the profile of the teacher, the public/private high school, and the city/rural location.

There is a difference and a negative relationship ($r = -.286$) statistically very significant ($p = .000$) between the classification of public or private schools and Q1: So the subject of informatics in public schools is more likely not to be developed by a teacher of the relevant profile. While in private schools, it is more likely that this subject will be developed by a teacher of the relevant profile.

Table 3a: The results of the analysis made between the location of the school and Q1

Chi-Square Tests	Value	Df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	7.127(a)	2	.028
Likelihood Ratio	9.328	2	.009
Linear-by-Linear Association	.450	1	.502
N of Valid Cases	199		

a 1 cells (16.7 %) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2.22.

Table 3b: The results of the analysis made between the location of the school and Q1

Symmetric Measures		Value	Asymp. Std. Error(a)	Approx. T(b)	Approx. Sig.
Interval by Interval	Pearson's R	.048	.057	.670	.504(c)
Ordinal by Ordinal	Spearman Correlation	.069	.060	.969	.334(c)
N of Valid Cases		199			

a Not assuming the null hypothesis.

b Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

c Based on normal approximation.

Source: Author Research 2022.

As can be seen in Table 3a and Table 3b, there is a statistically significant difference between the location of the school and Q1: We can say that the students of the rural schools tend to answer that they develop the informatics subject with a teacher outside the profile.

There is a difference and a statistically significant ($p = .010$) positive relationship ($r = .183$) between the classification of public or private schools and Q2: So the subject of informatics in public schools in cases where it is not developed by a profile teacher has more likely to be developed by a teacher of a different natural profile.

Table 4a: The results of the analysis made between the location of the school and Q3

Chi-Square Tests	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	6.715(a)	2	.035
Likelihood Ratio	4.842	2	.089
Linear-by-Linear Association	1.763	1	.184
N of Valid Cases	199		

a 2 cells (33.3 %) have expected count less than 5. The minimum expected count is .85.

Table 4b: The results of the analysis made between the location of the school and Q3

Symmetric Measures		Value	Asymp. Std. Error(a)	Approx. T(b)	Approx. Sig.
Interval by Interval	Pearson's R	-.094	.078	-1.331	.185(c)
Ordinal by Ordinal	Spearman Correlation	-.086	.077	-1.214	.226(c)
N of Valid Cases		199			

a Not assuming the null hypothesis.

b Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

c Based on normal approximation.

Source: Author Research 2022.

As can be seen in Table 4a and Table 4b, there is a statistically significant difference between the location of the school and Q3: We can say that the students of the rural schools tend to refer that they develop the informatics subject with teachers of a social profile.

2.3.2 Infrastructure

Also, a challenge that accompanies the implementation of the ICT subject in education is related to the lack of infrastructure, technical problems, and the quality of equipment (Sentance and Csizmadia 2017).

Below will be analyzed the connections and changes that have statistical significance between infrastructure and public/private high schools and city/rural locations.

There is a difference and a statistically significant ($r = -.224$) negative relationship ($p = .002$) between public or private school classification and Q4: Public school students are more likely to report that their school does not have a computer lab.

There is a statistically highly significant ($p = .000$) difference and negative correlation ($r = -.543$) between public or private school classification and Q5: Private school students are more likely to report that their school has digital devices.

There is a difference and a statistically significant ($r = .184$) positive relationship ($p = .009$) between school location and Q5: Rural school students are more likely to report that their classrooms are not equipped with tools digital.

There is a difference and a statistically significant ($p = .000$) negative relationship ($r = -.390$) between public or private school classification and Q6: Public school students are more likely to report that their school has old equipment.

There is a difference and a statistically significant ($r = .161$) positive relationship ($p = .023$) between school location and Q6: Rural school students are more likely to report that their laboratories have old equipment.

There is a difference and a negative relationship ($r = -.457$) statistically very significant ($p = .000$) between the classification of public or private school and Q7: Public school students are more likely to refer that computer labs in their school do not work.

There is a difference and a statistically significant ($r = .153$) positive relationship ($p = .031$) between school location and Q7: Rural school students are more likely to report that their laboratory equipment does not work.

2.3.3 Realization of the ICT Subject

Below will be analyzed the connections and changes that have statistical significance between the realization of the ICT subject and the public/private high school and the city/rural location.

There is a difference and a positive relationship ($r = .235$) statistically significant ($p = .001$) between the classification of public or private school and question 8: Public school students are more likely to refer that they rarely develop the subject of informatics or never. While those from private schools are more likely to refer that they develop the subject of informatics often or always.

There is a statistically significant ($p = .005$) difference and a negative relationship ($r = -.198$) between the classification of public or private school and question 9: Public school students are more likely to refer to replacing the computer science subject with another subject or activity often or always. While for students of private schools, this phenomenon happens rarely or never.

There is a difference and a positive relationship ($r = .382$) statistically very significant ($p = .000$) between the classification of public or private school and question 10: Public school students are more likely to refer that they develop the computer science subject rarely or never in relevant laboratories. For students of private schools, the development of the informatics subject is often or always done in the relevant laboratories.

3 CONCLUSIONS AND SUGGESTIONS

In public pre-university education, the teacher of the ICT subject in a significant part of the cases does not have the proper education and generally has an education in natural sciences, therefore it is recommended that the adequate education of the teacher be primary and strictly intact.

In public pre-university education, the infrastructure does not support the use of technology in teaching, excluding private pre-university education where the use of supporting technologies in teaching is significantly observed, therefore a quality investment in technology is recommended.

The importance given to the realization of the ICT subject in public pre-university education is low, therefore it is recommended to sensitize the staff through the drafting of different policies regarding the importance of such a subject.

Therefore, it should be noted that the parts of the education system chain (primary education, secondary education, higher education, and university) should not exist and function as separate or independent from each other. The updating of one part must be accompanied by the updating of all its subsequent parts, otherwise, the curricular gap will be present and will be reflected in the formation of new professionals.

LITERATURE

1. Abrahams, Fred. 2015. *Modern Albania: From Dictatorship to Democracy in Europe*. New York: NYU. Available at: Amazon.
2. AKSHI, Albania's Digital Agenda, 2015-2020. 2020. Available at: https://akshi.gov.al/wp-content/uploads/2018/03/Strategjia_Axhenda_Dixhitale_e_Shqiperise_2015-2020.pdf.
3. ASCAP, Curricular Framework of Pre-University Education of the Republic of Albania. 2014. Available at: <https://www.ascap.edu.al/wp-content/uploads/2020/02/Korniza-Kurrikulare-31.07.2014.pdf>.
4. ASCAP, Subject Curriculum Guide for ICT. 2019. Available at: <https://ascap.edu.al/wp-content/uploads/2019/01/TIK-4.pdf>.
5. ASCAP, Evaluation Analysis of the Implemented Curriculum in Secondary and High Education (AML). 2021. Available at: <https://www.ascap.edu.al/wp-content/uploads/2021/04/Analiza-e-vleresimit-te-kurrikules-se-zbatuar-ne-AML.pdf>.
6. Dagienè, Valentina. 2005. "Teaching Information Technology in General Education: Challenges and Perspectives." *International Conference on Informatics in Secondary Schools* 2005.
7. FSHN, History of the Faculty. 2021. Available at: <https://fshn.edu.al/info/historiku-fakultetit>.
8. Ghavifekr, Simin, Thanusha Kunjappan, L Ramasamy, and Ann Anthony. 2016. "Teaching and Learning with ICT Tools: Issues and Challenges from Teachers' Perceptions." *Malaysian Online Journal of Educational Technology* 4 (2016): 38–57.
9. Hernandez, Ronald M. 2017. «Impacto De Las TIC En La educación: Retos Y Perspectivas». *Propósitos Y Representaciones* 5 (1): 325–47. <https://doi.org/10.20511/pyr2017.v5n1.149>.
10. MAS, Document of Development Strategy of Pre-University Education 2014-2020. 2015. Available at: http://arsimi.gov.al/wp-content/uploads/2018/07/Strategji_APU_dokumenti_perfundimtar_24_03_2015-1.pdf.
11. MAS, Elements of study programs offered by higher education institutions. 2021. Available at: <https://arsimi.gov.al/vendim-nr-185-date-25-3-2021-per-disa-ndryshime-dhe-shtesa-ne-vendimin-nr-41-date-24-1-2018-per-elementet-e-programeve-te-studimit-te-ofruara-n-ga-institucionet-e-arsimit-te-larte/>.
12. NORAD. 2015. Key elements of quality: Six basic elements influence the quality of education.. Available at: <https://www.norad.no/en/front/thematic-areas/education/education-quality/six-key-elements-of-quality/>.
13. Palvia, Prashant C., Muhammad Naveed Baqir, and Hamid R. Nemati. 2017. "ICT for socio-economic development: A citizens' perspective." *Inf. Manag.* 55 (2017): 160–176.
14. QBZ, Decision of the Council of Ministers no. 11, dated 11.1.2016, for the approval of the Pre-University Education Development Strategy, for the period 2014-2020. Available at: <https://qbz.gov.al/share/jlDOQjY0SpiucoFLgfolg>, pg. 15.

15. Sentance, Sue, and Andrew Cszimadia. 2017. "Computing in the curriculum: Challenges and strategies from a teacher's perspective". *Educ Inf Technol* 22(2017): 469–495.
16. Siddiquah, Aishah, and Zeema Salim. 2017. "The ICT Facilities, Skills, Usage, and the Problems Faced by the Students of Higher Education". *Eurasia Journal of Mathematics, Science, and Technology Education* 2017 13(8): 4987–4994. <https://doi.org/10.12973/eurasia.2017.00977a>.
17. United Nations Conference on Trade And Development – UNCTAD. 2021. Available at: https://unctad.org/system/files/official-document/tir2020_en.pdf.
18. World Bank, Country and Lending Groups. 2022. Available at: <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups>.

THE USE OF DIGITAL TECHNOLOGY FOR SOCIAL INCLUSION AMONG PEOPLE WITH ID

Lea Masnjak Šušković, MS. Psych.

Prof. Daniela Bratković, PhD

Ana-Marija Bohaček, MS. Spec. Ed.

Alisa Fabris, MS. Spec. Ed.

Faculty of Education and Rehabilitation Sciences, University of Zagreb, Croatia

ABSTRACT

To the greatest extent we use digital technology in everyday life to establish social connections. Challenges we faced during the time of COVID-19 further emphasized the importance of knowledge and skills in using digital technologies. Research shows that people with intellectual disabilities (ID) are at greater risk of social exclusion because of the lack of education for digital skills and specially adapted tools and programs. The aim of this research is to investigate how people with ID use digital technologies for social involvement and connecting with others. This paper presents part of the 1st phase results of the study conducted in Croatia as part of the multidisciplinary EU "Digi-ID Plus" project granted by EIT Health and lead by Trinity College Dublin. Both quantitative and qualitative analyses were applied aiming to detect the level of digital inclusion of people with ID. Focus groups served to gain a deeper insight into personal experiences in using technology for social contacts and better social inclusion. Results indicate available opportunities, as well as obstacles and the need for support in using digital technology for social connecting, involvement and participation in the society. Better accessibility of digital technology tools and educational support for people with ID is needed as well. The results will be used as guidelines for co-creation of innovative digital education program and application.

Keywords: social inclusion, digital technology, people with ID

1 INTRODUCTION

Since changes that were brought by the COVID-19 pandemic, social distancing and restrictions even more highlighted the importance of digital technology and digital tools as a lifeline. Over the last three decades, there has been an increased research interest and understanding of the existence of multiple and complex digital inequalities. These inequalities are complex and variable thus representing a multiple nature of digital inclusion (Brandtzaeg and Heim 2011; Blank and Groselj 2014; Borg and Smith 2018). Barriers to digital inclusion relate to social exclusion and at the same time are associated to social capital. Those persons who are vulnerable and at high risk of social exclusion are also those in the greatest need of digital inclusion (Helsper and Eynon 2010; Chadwick et al. 2013). It appears that awareness of digital exclusion has been raised in general, but the digital exclusion of people with ID during COVID-19 was aggravated by structural, individual, and support-related barriers. Murphy (2021) highlighted that people with ID are left behind in the digital revolution, thus having a harmful effect on their health, wellbeing, and inclusion. Considering the multidimensionality of people's experiences, more complex and individually adapted digital education is required to enable people with ID the human right to be included in the digital world. According to Kluge and Hamilton (2021), digital technologies are only capable of serving populations when these populations are included in the solution design process.

Therefore, the aim of this research is to investigate how people with ID use digital technologies for social inclusion. This paper also presents part of the 1st phase results of the study conducted in Croatia as part of the multidisciplinary EU "Digi-ID Plus" project granted by EIT Health and lead by Trinity College Dublin.

1.1 Quality of life, social inclusion and mental health benefits of using digital technology

It is generally considered that the quality of life (Bratković and Rozman 2006): is not something what a person simply owns or receives, but creates in cooperation with others; it is a relation between individual's realized and unmet needs and desires (the greater the disparity, the worse is the quality of life); that it is achieved when the basic personal needs are met and when there is the opportunity for achieving personal goals and opportunities in important areas of life; that it implies the degree to which an individual exercises control over own life. Individual's quality of life largely depends on the togetherness with the environment, or in other words on everyday interpersonal interactions in the social environment. Social support networks are for people with ID very important for developing their sense of security, belonging, self-worth and positive self-image, focusing on the possibility to access and to participate in community activities- the degree of using community resources. The holistic concept of quality of life defined by Renwick et al. (2000) emphasizes the dimensions of community belonging as the quality of relationships which individual builds and feels relating to others.

People with ID describe social inclusion as acceptance in society, possibility to use all community services and through providing opportunities to talk and meet new people (Abbott and McConkey 2006). As Felce (2000) points out, it is an involvement of people with intellectual disabilities in meaningful life activities means: presence in the community, community participation, possibility for competence development, achieving valued social role and social status, making choices and realization of rights. Compared to general population, people with ID have significantly lower community involvement and poorer social connections (Minton et al. 2002; Lippold and Burns 2009; Leutar et al. 2014; McCausland et al. 2017; Bratković et al. 2018).

During COVID-19 pandemic, stressors that occurred include a stop to daily routines and contact with friends and family, restricted availability of health services and paid support, increased isolation and financial hardships, combined with cognitive challenges understanding virus risks and restrictions (Bigby 2020; Constantino et al. 2020; Courtenay and Perera 2020; Lake et al. 2021). As people with IDD, as a population are at higher risk of mental health issues, these stressors even amplify it (Cooper et al. 2007; Lake et al. 2021). In one inclusive research study on impact of pandemic (Lake et al. 2021) persons with IDD highlighted areas where mental health care services could be improved: more informal virtual peer groups, and improved access to and availability of formal virtual mental health supports. In the same study among the pandemic-specific factors that directly impacted he-

alth and wellbeing was access to technology. According to results social connection was an important factor in reducing isolation and promoting 'good' mental health. Thus, adults with disabilities not only need support and connection, but they can also offer it to others. Participants in the study who accessed virtual mental health care during the pandemic reported benefitting from these supports (also clearly indicated a desire for more support). According to the data, technology played an essential role, either to access services and support groups, entertainment, COVID-19 information, or to connect with peers. Although, most participants in this study expressed comfort using technology, possibly because they had previous experiences, other studies report on the challenges people with IDD have encountered in understanding and using technology (Constantino et al. 2020; Lake et al. 2021; Chadwick et al. 2022). Before pandemic, many virtual mental health groups didn't exist for people with IDD, so pandemic presented a unique opportunity for adults with IDD to learn new technologies and ways to connect with others. These innovative virtual connections, and the skills needed to participate in them, will be important to continue and expand also in post-pandemic period (Lake et al. 2021).

1.2 The connection between digital inclusion and social inclusion

People with ID, compared to general population are relatively excluded across a range of social measures including relationships and community participation (Mithen et al. 2015; McCausland et al. 2021). Research among adults with ID, shows that self-determined use of mobile technology and apps was associated with improved social inclusion (Martin et al. 2021; McCausland et al. 2021). Adults with ID use technology for chatting with friends, reading, or writing on social networks, for social and romantic reasons (McCausland et al. 2021).

Despite some encouraging data from population of younger adults, recent data from Irish Longitudinal Study on Ageing (IDS-TILDA) (Murphy et al. 2019) shows little change in the rate of engagement of older persons with ID, with technologies, with the majority remaining excluded. In this study technology use was significantly associated with social inclusion as was level of ID and residence (community settings or residence in institution). In their study, access and use of technologies is especially limited for those who are living in residential settings. Authors concluded that it may have implications for individuals' social inclusion opportunities, given the potential for these technologies to foster, maintain and enable social relationships and participation. Greater awareness of connection between usage of ICT for people with ID is needed, as well as access and training for individuals and staff in residential settings to support people best use these technologies is required (Murphy et al. 2019). It's important to create opportunities ensuring that people with ID and those supporting them possess the digital skills to use technology to their advantage although it is difficult to achieve due to inaccessible app development (Martin et al. 2021; McCausland et al. 2021).

1.3 Digital education for persons with ID

Considering the current situation with digital inclusion of people with ID, its very important to start working on appropriate ways of adapting digital technologies. Chadwick et al. (2022) state several types of barriers to the digital inclusion of people with ID: personal barriers imply a lack of digital skills, self-confidence and having additional difficulties; obstacles related to support are supporters' lack of knowledge about digital technology and the prohibition of people from the environment; technological barriers refer to problems with internet connection and lack of low-cost technology; socio-political arise due to the lack of government actions to promote digital inclusion. Experiences and personal views of people with ID can and should be the basis for creating educational and other support services based on individual, population and systemic level (Randt 2011). For those reasons, the application of an inclusive research approach, is of particular importance.

Example of an innovative approach to digital inclusion of people with ID is EU "Digi-ID Plus- Digital skills education to support better health and social inclusion outcomes for adults with ID" project granted by European Institute of Innovation and Technology (EIT) Health. This pan-European interdisciplinary digital skills education project is a continuation of the successful implementation of the first project "Digi-ID" conducted in 2021. The project is headed and originally designed by Dr Esther Murphy for Trinity College Dublin, The University of Dublin (Trinity Centre for Ageing and Intellectual Disability), bringing together experts of various profiles from five European countries. Project par-

ner for Croatia is Faculty of Education and Rehabilitation Sciences, University of Zagreb. The main quality and value of the project is co-creation of the project solutions together with people with ID, their families and professionals, all participating in its creation and design. At the heart of the project is a Citizen Advisory Panel (CAP), comprising of people with ID who have a passion for technology to inform and shape decision-making and design, moving even beyond co-creation with people with ID (Murphy et al. 2022a). Through CAP the project is working on helping people with ID to become educators for others, giving them an active role in society. Till today the first version of accessible digital education platform/app DigiAcademy is made in Ireland (Trinity College Dublin: School of Engineering – Robotics & Innovation Lab). Future activities of the project are aimed at refining the program/app and making content available in several European languages, as well as the creation of new content adapted also for people with severe level of ID. This will be based on scientific research data on the use of digital technology, experiences and needs of people with ID in different countries. In this context, the purpose of this work is to present part of the initially obtained research data in Croatia.

2 RESEARCH

2.1 Purpose and goals

The main purpose of this research is to give an insight into the extent of the usage of digital technologies for social involvement and connecting with others, among people with ID. Research goals were set to determine: (1) whether people with ID use digital technology, what type of technology and to what extent; (2) what social media apps do people with ID use for social involvement and connections and (3) what are their basic digital technology use skills.

Also, by applying qualitative research methodology the following research questions were defined:

1. What are personal experiences of people with ID in using digital technology to achieve social inclusion?
2. What obstacles do people with ID face when using digital technology to achieve social inclusion?
3. What promotes the use of digital technology from the perspective of people with ID?

2.2 Methods

Both quantitative and qualitative research analyses were applied aiming to detect the level of digital inclusion of people with ID, as well as its impact on their social inclusion. This research is the part of the broader study conducted in Croatia which was carried out as a part of the EU project "Digi-ID Plus", in collaboration with several organizations for persons with ID (Center for Rehabilitation Zagreb, Center for Provision of Services in the Community Ozalj, Ozana Center – Daily Center for Rehabilitation and Work Activities, Croatian Association of Societies of Persons with Intellectual Disabilities, Croatian Down Syndrome Association, Association for Self Advocacy, Center for Education „Juraj Bonačič“ Split).

In the quantitative part of the research, "Digi-ID Plus information questionnaire" was applied and data was collected from a total of 61 participants (39 male, 22 females; aged 18-70 years) from different parts of Croatia. Qualitative research, in the form of focus groups (11 groups) or interviews (9 interviews), was also conducted with the same participants, but for the purposes of this paper, we single out the presentation of the results of one focus group.

Participants were selected using the method of purposive sampling, and the selection criteria were the existence of a mild or moderate degree of ID and the ability to participate in a group conversation. From 61 participants 35 had mild and 26 moderate degree of ID. Most of the participants live in family home (n=29) and supported living/organized housing (n=26), independent/semi-independent living (n=5), residential care (n=1). Before conducting the focus groups and filling out research questionnaires, potential participants were presented with the topic and the purpose of the research and were informed about the project through an easy-to-read Information booklet. Interested participants filled out and signed the Informed Consent, written in an easy-to-understand form, with the help of a support person from their organization. The research was conducted only with those who gave their voluntary consent.

For the purpose of obtaining results for the quantitative data analyses the “Digi- ID Plus information’s questionnaire” was applied. The questionnaire consists of 45 questions from several areas that include: (1) persons general information; (2) persons health profile; (3) persons social profile and (4) persons digital profile. Questionnaires were filled out by each participant with the support of staff from organizations in paper-pencil format, before the focus groups were held. To analyze the digital profile of persons with ID, descriptive data analysis was conducted applying SPSS Statistics 26 program.

To obtain a deeper insight into the participants’ experiences, views, and opinions, qualitative data from focus groups were collected through the semi-structured interview method. For that purpose, the Focus group guide that was created for the “Digi- ID Plus” project was used. In this paper, results from the data analysis of one focus group will be presented. Participants of the analyzed focus group were five adults with ID (aged 28-70), of which three were female and two were male. Focus group was held in the premises of one NGO in the city of Zagreb. Four participants had mild degree of ID and one has moderate degree. Focus group lasted about an hour and a half. In this qualitative research, thematic analysis was used as a way of analyzing data (Braun and Clarke 2006). In accordance with the research questions, three thematic areas emerged: (1) Personal experiences in the use of digital technology for social inclusion, (2) Barriers to the use of digital technology, and (3) Factors promoting the use of digital technology. According to thematic areas, framework topics were determined from the focus group transcripts. The relevant statements of the participants were coded and classified under the appropriate topic. From each topic, corresponding categories emerged.

Research was carried out with the ethical permissions and positive opinion of the Ethical commission of the Faculty of Education and Rehabilitation Sciences, University of Zagreb. Also, the ethical permissions were gained from all partner organizations in which the research was taken part. In all parts of the research, we guaranteed anonymity and protection of participants’ personal data.

2.3 Results

In order to get the answers to research problems and gain insight into digital profile of persons with ID, we analyzed quantitative data from 61 participants in Croatia.

Table 1: Availability of digital technologies among people with ID (N=61)

	Yes	No	Total
	f		
Own a mobile phone/smartphone	58	3	61
Regular access to computer, laptop, tablet	58	3	61
Regular access to internet	53	8	61
Use social media	44	17	61

Source: Research within the framework of “Digi-ID Plus” project 2023.

Table 2: Frequency of use of digital technologies among people with ID (N=61)

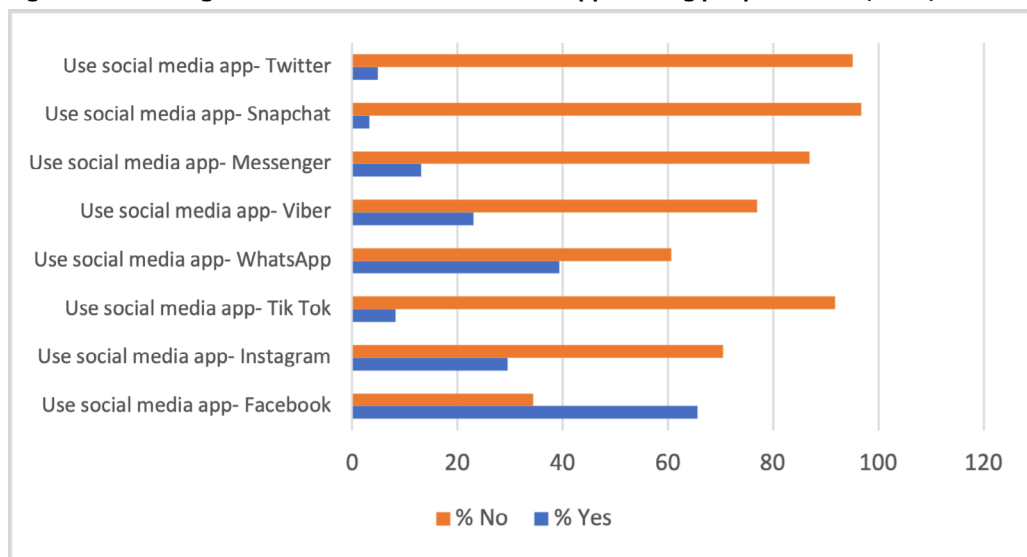
	Everyday	At least once a week	Less than once a week	Don't use	Total
	f				
Frequency of usage of mobile phone/smartphone	54	2	3	2	61
Frequency of usage of computer, laptop, tablet	53	4	2	2	61
Frequency of usage of internet	42	10	5	4	61

Source: Research within the framework of “Digi-ID Plus” project 2023.

According to obtained data (Table 1) 95,1 % (f=58) participants have their own mobile phone/smartphone, regular access to computer, laptop or tablet. Most of them also have a regular access to internet (86,9 %) and use social media (72,1 %). The usage of the above digital technologies (Table 2) is mostly daily, or at least once a week. Every day they mostly use mobile phones/smartphones

(88,5 %). Out of the various social media apps commonly used in everyday life for persons without ID, their use among people with ID was investigated. People with ID, also use digital technology for social involvement and connections with other, via different social media apps (Picture 1). From the listed social media apps, they mostly use Facebook (65,6 %), WhatsApp (39,3 %), Instagram (29,5 %) and Viber (23,0 %). Other social media apps are represented to a very small extent or almost not at all.

Figure 1: Percentage of use of different social media apps among people with ID (N=61)

Source: Research within the framework of "Digi-ID Plus" project 2023.

Table 3: Different technology usage skills among people with ID (N=60; N=53)

	Yes, without support	Yes, with support	No, it's difficult	Total
	f			
Turning on the computer	38	12	10	60
Typing name on keyboard	46	10	4	60
Search on Google	41	9	10	60
Searching for and understanding information	19	21	13	53
Usage of passwords	23	21	10	54

Source: Research within the framework of "Digi-ID Plus" project 2023.

The majority of participants in the research have some basic digital using skills (Table 3). Out of 60 participants (not all participants answered questions), independently/without support: 62,3 % of them can turn on a computer; 75,4 % can use keyboard (type name); 67,2 % can search on Google; 31,1 % can search and understand information's on other sites; and 37,7 % can use passwords. If we look at the categories of usage with support together with those who find it difficult even with support, we can see that significant number of people with ID could improve their basic skills and become more independent in using digital technology.

In this chapter, there are presented results from one focus group which deepen quantitative data and give answers to three research questions. The qualitative results are presented according to thematic areas, which correspond research questions.

Table 4: Thematic areas and topics from research questions

Personal experiences in using digital technology for social inclusion Research question 1 (RQ1): What are personal experiences of people with ID in using digital technology to achieve social inclusion?	Two topics were obtained from RQ1: <i>Talking and maintaining contact with others</i> and <i>Entertainment and free time</i> .
Obstacles in the use of digital technology Research question 2 (RQ2): What obstacles do people with ID face when using digital technology to achieve social inclusion?	Two topics were obtained from RQ2: <i>Barriers related to personal characteristics</i> and <i>Barriers related to digital technology</i> .
Factors promoting the use of digital technology Research question 3 (RQ3): What promotes the use of digital technology from the perspective of people with ID?	Two topics were obtained from RQ3: <i>Environmental support</i> and <i>Education in digital skills</i> .

Source: Research within the framework of "Digi-ID Plus" project 2023.

Within thematic area **Personal experiences in using digital technology for social inclusion** two topics were obtained:

1) Talking and maintaining contact with others. Participants most often use digital technology to communicate with others; on the one hand, for daily conversations with close people, and on the other, to maintain contacts with distant relatives and friends. Among digital devices, they mostly use mobile phone/smartphone. Two participants *communicate with family and friends via mobile network only*, i.e., via calls and SMS. Others also *communicate with family and friends via Internet*, precisely they use different social networks. They were mostly mentioning social media apps WhatsApp, Viber and Facebook. Participants also use digital technology to *communicate with the Association* of which they are users, especially during the COVID-19 pandemic, when they used Zoom and WhatsApp to stay in touch.

Example statement for this topic: *"I use my mobile phone mostly to talk to people who are not in Zagreb, who are very far away so we can't see each other."* (4)

2) Entertainment and free time. One of the participants does not use the Internet, but the others list various activities on the Internet which fill out their free time. The Internet serves them to *follow the news* and is a good source for *finding useful information*, like recipes, sports results, weather forecasts, also they use it to read about topics of interest. One participant is very active on *social networks* and finds various interesting content on Facebook, Instagram and TikTok. Participants also *watch movies, series and videos*. They mention YouTube as a channel for watching videos. They *play games* on mobile phones and computers, some of them online, and some only offline. They like games because they can collect points and compete with other people. One participant often spends his free time *writing on the computer*, more precisely he is copying parts of books. He points out that he really likes to *take photos* with his tablet and then show the photos to others.

One participant says: *"I only have a mobile phone. You can choose songs, weather forecast, everything. (...) I watch the news, some events, music."* (5)

Within thematic area **Obstacles in the use of digital technology** further two topics were obtained:

1) Obstacles related to personal characteristics. Most of obstacles in this topic are related to the lack of necessary *digital and other skills*. Participants think that some actions are simply too complicated for them, but others, they just haven't learned even though they could. One participant believes that the presence of intellectual disabilities itself is very limiting. The reasons for poor use of digital technology for some of them are *their own desires and motivation*; they do not express the need for learning and improving in this area. Finally, there is the *fear of data theft*.

Statement which confirms the above: *"No, I will never have that. What will I do with applications on my phone? (...) I don't go to Facebook. It's a fraud as well, someone can take data."* (3)

2) Obstacles related to digital technology. Participants describe problems with *the Internet connection*: connection difficulties, connection interruptions and unavailability of the Internet outside the home (need of using Wi-fi connection for internet). In addition, one participant mentions nervousness when using the Internet because of frequent *advertisements*.

As one participant points out: *"When I'm at home I have Internet, but sometimes (outside the house) I don't."* (1)

Within thematic area **Factors promoting the use of digital technology** two topics emerged:

1) Environmental support. The participants have the *support of family members* who taught them how to use mobile phone/smartphone and help them with usage. One participant state that he finds it difficult to learn new things despite the great support of his family. Participants also provide *mutual support in the Association*, and in the last case they ask *technology experts* for help.

One participant says: *"I try on my own, but if it doesn't work or if I'm not sure, then I ask for help. (...) I asked my sister for a little help at the beginning."* (4)

2) Education in digital skills. The participants express different *personal wishes related to learning* about using digital technology: sending messages on Messenger, using e-mail and protecting personal data. They believe that *adequate support* from people in the environment is very important in education program, and they also suggest several *learning methods* that can be used, such as learning in a group, giving pictorial and written instructions, encouraging and practicing skills in real life situations.

This is best described by following statement: *"Well, it is important to practice with us... That someone is with us. That we try everything on the devices. That we have written down how it should be done, with pictures and instructions."* (5)

3 DISCUSSION

The results from this study indicate that people with ID have access to digital technology in everyday life. Mostly they use mobile phones/smartphones for communicating with others. It enables them to have daily conversations with people from broader environment by transferring important information and making arrangements. Also, maintaining contact with family members, relatives and friends whom they can't meet in person. Using the Internet can be a very motivating way of learning and engaging in activities with other people (Arachchi et al. 2017). Social networks especially provide the possibility of connecting with others, making friendships, maintaining contacts, and staying in touch (Bonilla et al. 2022). Majority of participants use at least one social media app/network to socialize with others. Despite that, some of our participants still use only phone calls and messages to communicate with others. One of the reasons is their fear from various dangers and frauds on the Internet. Similar results were obtained in research by Chadwick (2022), where some participants were also not involved in social networks due to their fear of potential risks. This fear is also present with their family members, experts working with them and other support persons. Despite some negative experiences, such as impersonation, online bullying and violent contents, most of them enjoy using the Internet. But, on the other hand, they are aware that they should be better informed about online safety. Participants from this research expressed the desire to learn more about this topic and they believe that their supporters should also be familiar with the data protection on the Internet, so they can provide them with quality support. The above indicates not only the need for education of people with ID, but also for those who provide support to them, what is consistent with previous research (McCausland et al. 2021; Chadwick 2022; Murphy et al. 2022b).

Most of the participants use at least one social media app/network (most often Facebook, WhatsApp and Viber). There are examples of how people with disabilities use social networks to raise awareness and sensitize the public, and destroy prejudices and stereotypes and show that they have a lot of talents with which they can contribute to society. Social networks have influence on people, they can create attitudes, establish or change opinions and promote awareness of diversity (Bonilla et al. 2022). When it comes to communication via Internet, participants also mentioned using digital platforms, such as Zoom, which was the most common site for online activities with their organization during COVID-19 pandemic. Chadwick et al. (2022) agree that videoconferencing was most popular way of communicating with supporters and service providers and describe the positive impact of NGOs on the digital inclusion of people with ID by organizing joint online meetings during the pandemic. Although digital technology helps to stay in touch, our participants point out that it is still not the same as seeing each other in person, which is also confirmed by the research by Chadwick et al. (2022). Except for talking with others, participants use digital technology for entertainment and various leisure activities. Following the news and searching for information are important skills for staying up to date with world and local news and community events. The use of technology for watching series and movies, taking and sharing photos, and playing video games, can also be great

ways to bond with others and find common interests. So, all these activities directly, or indirectly contribute to social inclusion.

People with ID face numerous challenges in using digital technology for social inclusion, which have been recognized in previous studies (Arachchi et al. 2017; Chadwick 2022; Chadwick et al. 2022; Murphy et al. 2022b). Participants in this research have some basic digital using skills, but most of them use technology with the support of another person or find it difficult to use it even with support. They are aware of their own lack of digital skills and want to improve them, but they haven't had the opportunity so far, which refers to lack of education in this area. They consider some online activities too complicated, which points to inaccessibility of digital contents and the need for adaptation. Therefore, it is important to simultaneously work on the appropriate education of people with ID to improve their digital skills (Chadwick 2022; Murphy et al. 2022b) and on the creation of accessible and adapted devices, applications and websites (Arachchi et al. 2017; Murphy et al. 2022b). It is interesting that some participants do not express the need for learning and improving their digital skills. It is possible that the same is the consequence of a lack of experience and insight into better and broader possibilities. In addition to the listed challenges of being on-line, they also mention problems with the Internet connection and too many advertisements. Some of the participants didn't have internet connection constantly available on their phone and needed a Wi-fi connectivity, which limits their usage.

Results also shown that support, which is most often provided by family members, and staff from organizations is particularly important factor in several aspects of using digital technology: helping with current usage of technology and apps, solving problems and learning and acquiring new skills. Murphy et al. (2022b) highlights the problem of pressure on family and staff whom people with ID have to rely on, because there is no adequate formal professional support in this area. Our participants recognize education as an important way to reduce digital exclusion. They talked about skills they would like to improve and gave suggestions for educational learning model- methods for learning. Some of the proposed methods are learning in a group, practicing skills in real life situations, giving pictorial and written instructions, providing support in the education process. An example of a well-designed digital skills education program is the DigiAcademy platform developing within the "Digi-ID Plus" project, already mentioned in the Introduction, where people with ID are involved in the entire process of creating and evaluating the program and the associated website and app. The program is designed especially for people with ID with the aim of acquiring digital knowledge independently as possible. The approach of active participation allows the educational app to respond to interests and needs of the target users, what needs to be kept in mind in the design of other digital and online contents (Murphy et al. 2022a).

The conducted research has its limitations and therefore we can't generalize the data to the entire population of people with ID. But the main purpose of the research was to get the perspective of persons with disabilities, as well as their ability to actively be a part of the research. This is exactly why the focus group and interviews with people were chosen as the method for this research and why the research sample was smaller. Also, participants from this first phase of the project research are going to participate in other phases, testing the developed educational program/app. Thus, the selection of organizations and participants wasn't random. Organizations that were willing for further cooperation in the project, participated in the research. Digital inclusion of people with ID is becoming the focus of future research in the field. Despite the increasing use of digital technology, the digital exclusion of people with ID is still present. Some of the problems that arise in the use of digital technology are the lack of adequate equipment and internet connection and not sufficient digital skills of the people who provide them with support (Chadwick et al. 2022). Although the use of the Internet brings numerous dangers, digital disconnection, on the other hand, also carries risks for the general well-being of man (Chadwick 2022). Therefore, we encourage other researchers in our region and beyond to conduct research that would provide an even better insight into the representation and importance of digital inclusion for people with ID.

4 CONCLUSION

There is a great value of incorporating digital technology into the lives of people with ID for promoting quality of life, mental health and wellbeing, and enhancing social inclusion. This study shown that people with ID have access to digital technology in everyday life, mostly using it for communicating with others. Mobile phones/smartphones are most used technology that enables them to have daily conversations, transferring important information and making arrangements. During COVID-19 pandemic, the use of videoconferencing platforms had great significance in socializing and supporting people with ID, continuing to be used. Digital technology is also used for entertainment and various leisure activities which can be a way of realizing their interests and way to bond with others. Use of technology for following the news and searching for information are important skills for staying up to date with world and local news and community events. The use of social networks for socialization is also increasingly present among people with ID. But there is still present the fear of potential risks being on-line. This fear is also present with their family members, experts working with them and other support persons. The obtained results are consistent with the results of other research indicating that not only people with ID are at need for education, but also those who support them (McCausland et al. 2021; Chadwick 2022; Murphy et al. 2022b). People with ID are aware of their lack of digital skills and want to improve them, but there aren't many opportunities. The results points to inaccessibility of digital contents and the need for adaptation. The researches and other professionals need to co-create solutions together with people with ID, their families and professionals. The inclusive research approach allows the educational program to respond to real interests and needs of the people with ID and makes it more accessible to use. For these reasons, it is particularly important to further empower people with ID for the role of co-researchers and conduct similar research that will respect their experiential expertise.

LITERATURE

1. Abbott, Suzanne, and Roy Mcconkey. 2006. The Barriers to Social Inclusion as Perceived by People with Intellectual Disabilities. *Journal of Intellectual Disabilities* 10(3): 275–87. <https://doi.org/10.1177/1744629506067618>.
2. Arachchi, Theja Kuruppu, Laurianne Sitbon, and Jinglan Zhang. 2017. Enhancing Access to eLearning for People with Intellectual Disability: Integrating Usability with Learning. *Human-Computer Interaction - INTERACT 2017*, 13–32. https://doi.org/10.1007/978-3-319-67684-5_2.
3. Bigby, Christine. 2020. The Significance of Research to Practice during the COVID-19 Pandemic. *Research and Practice in Intellectual and Developmental Disabilities* 7(1): 1–4. <https://doi.org/10.1080/23297018.2020.1765847>.
4. Blank, Grant, and Darja Groselj. 2014. Dimensions of Internet Use: Amount, Variety, and Types. *Information, Communication & Society* 17(4): 417–435. <https://doi.org/10.1080/1369118x.2014.889189>.
5. Bonilla-del-Río, Mónica, Bárbara Castillo-Abdul, Rosa García-Ruiz, and Alejandro Rodríguez-Martín. 2022. Influencers with Intellectual Disability in Digital Society: An Opportunity to Advance in Social Inclusion. *Media and Communication* 10(1): 222–234. <https://doi.org/10.17645/mac.v10i1.4763>.
6. Borg, Kim, and Liam Smith. 2018. Digital Inclusion and Online Behaviour: Five Typologies of Australian Internet Users. *Behaviour & Information Technology* 37(4): 367–380. <https://doi.org/10.1080/0144929x.2018.1436593>.
7. Brandtzaeg, Petter Bae, and Jan Heim. 2011. A Typology of Social Networking Sites Users. *International Journal of Web Based Communities* 7(1): 28–51. <https://doi.org/10.1504/ijwbc.2011.038124>.
8. Bratković, Daniela, and Bojana Rozman. 2006. Čimbenici kvalitete življenja osoba s intelektualnim teškoćama. *Croatian review of rehabilitation research* 42(2): 101–112. <https://hrcak.srce.hr/file/27279>.

9. Bratković, Daniela, Vesna Mihanović, and Natalija Lisak. 2018. "The Possibilities of Independent Living and Community Inclusion of Persons with Intellectual Disabilities." In *5th Interational Conference Transformation towards sustainable and resilient society for persons with disabilities* edited by Goran Ajdinski and Olivera Rashikj-Canevska, 465–479. Skopje: Faculty of Philosophy, Institute of Special Education and Rehabilitation.
10. Braun, Virginia and Victoria Clarke. 2006. Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology* 3(2): 77–101. <http://dx.doi.org/10.1191/1478088706qp0630a>.
11. Chadwick, Darren David. 2022. 'You Want to Know That You're Safe': Experiences of Risk, Restriction and Resilience Online among People with an Intellectual Disability. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace* 16(3). <https://doi.org/10.5817/cp2022-3-8>.
12. Chadwick, Darren, Caroline Wesson, and Chris Fullwood. 2013. Internet Access by People with Intellectual Disabilities: Inequalities and Opportunities. *Future Internet* 5(3): 376–97. <https://doi.org/10.3390/fi5030376>.
13. Chadwick, Darren, Kristin Alfredsson Ågren, Sue Caton, Esther Chiner, Joanne Danker, Marcos Gómez-Puerta, Vanessa Heitplatz, et al. 2022. Digital Inclusion and Participation of People with Intellectual Disabilities during COVID–19: A Rapid Review and International Bricolage. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities* 19(3): 242–256. <https://doi.org/10.1111/jppi.12410>.
14. Constantino, John N., Mustafa Sahin, Joseph Piven, Rylin Rodgers, and John Tschida. 2020. The Impact of COVID-19 on Individuals with Intellectual and Developmental Disabilities: Clinical and Scientific Priorities. *American Journal of Psychiatry* 177(11): 1091–1093. <https://doi.org/10.1176/appi.ajp.2020.20060780>.
15. Cooper, Sally-Ann, Elita Smiley, Jillian Morrison, Andrew Williamson, and Linda Allan. 2007. Mental Ill-Health in Adults with Intellectual Disabilities: Prevalence and Associated Factors. *British Journal of Psychiatry* 190(1): 27–35. <https://doi.org/10.1192/bjp.bp.106.022483>.
16. Courtenay, Ken, and Bhathika Perera. 2020. COVID-19 and People with Intellectual Disability: Impacts of a Pandemic. *Irish Journal of Psychological Medicine* 37(3): 1–21. <https://doi.org/10.1017/ipm.2020.45>.
17. Felce, David. 2000. "Engagement in Activity as an Indicator of Quality of Life in British Research." In *Cross – Cultural Perspectives on Quality of Life* edited by Kenneth D. Keith and Robert L. Schalock, 173–190. Washington DC: American Association on Mental Retardation.
18. Helsper, Ellen Johanna, and Rebecca Eynon. 2010. Digital Natives: Where Is the Evidence? *British Educational Research Journal* 36(3): 503–520. <https://doi.org/10.1080/01411920902989227>.
19. Kluge, Hans, and Clayton Hamilton. 2021. The digitalization of health and care systems in light of COVID-19: what way forward and which role for patients? *Digital Transformation of Health Care, EPF Congress, summary report*. https://www.eu-patient.eu/globalassets/library/epf-congress-report-2021_final_web.pdf.
20. Lake, Johanna K., Patrick Jachyra, Tiziana Volpe, Yona Lunsy, Carly Magnacca, Amanda Marcinkiewicz, and Yani Hamdani. 2021. The Wellbeing and Mental Health Care Experiences of Adults with Intellectual and Developmental Disabilities during COVID-19. *Journal of Mental Health Research in Intellectual Disabilities*, 14(3), 285–300. <https://doi.org/10.1080/19315864.2021.1892890>.
21. Leutar, Ivan, Tanja Penava, and Nedjeljko Marković. 2014. Uključenost osoba s invaliditetom u zajednicu. *Social themes: The Journal of theory and practise of Social Work and other akin Sciences* 1(1): 89–114. <https://hrcak.srce.hr/file/261743>.
22. Lippold, T., and Jan Burns. 2009. Social Support and Intellectual Disabilities: A Comparison between Social Networks of Adults with Intellectual Disability and Those with Physical Disability. *Journal of Intellectual Disability Research* 53(5): 463–473. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2009.01170.x>.
23. Martin, Andrew J., Iva Strnadová, Julie Loblinz, Joanne Danker, and Therese M. Cumming. 2021. The role of mobile technology in promoting social inclusion among adults with intellectual disabilities. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities* 34: 840–851. https://www.researchgate.net/publication/349859334_The_role_of_mobile_technology_in_promoting_social_inclusion_among_adults_with_intellectual_disabilities.

24. McCausland, Darren, Philip McCallion, Damien Brennan, and Mary McCarron. 2017. Interpersonal Relationships of Older Adults with an Intellectual Disability in Ireland. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities* 31(1): 140–153. <https://doi.org/10.1111/jar.12352>.
25. McCausland, Darren, Retha Luus, Philip McCallion, Esther Murphy, and Mary McCarron. 2021. The Impact of COVID–19 on the Social Inclusion of Older Adults with an Intellectual Disability during the First Wave of the Pandemic in Ireland. *Journal of Intellectual Disability Research* 65(10): 879–889. <https://doi.org/10.1111/jir.12862>.
26. Minton, Carol, Amanda Fullerton, Barbara Murray, and Richard A. Dodder. 2002. The Wishes of People with Developmental Disabilities by Residential Placement and Age. *Journal of Disability Policy Studies* 13(3): 163–170. <https://doi.org/10.1177/10442073020130030401>.
27. Mithen, Johanna, Zoe Aitken, Anna Ziersch, and Anne M. Kavanagh. 2015. Inequalities in Social Capital and Health between People with and without Disabilities. *Social Science & Medicine* 126: 26–35. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2014.12.009>.
28. Murphy, Esther, Darren McCausland, Philip McCallion, and Mary McCarron. 2019. *Review of Exploring the Relationship between Technology Usage and Social Inclusion for Older Adults with Intellectual Disability* in Ireland. In *Proceedings of the Journal of Intellectual Disability Research*, 63: 645. Hoboken: Wiley.
29. Murphy, Esther. 2021. Patients as co-designers and co-innovators: between theory and practice. *Digital Transformation of Health Care, EPF Congress, summary report*. https://www.eu-patient.eu/globalassets/library/epf-congress-report-2021_final_web.pdf.
30. Murphy, Esther, Orla Shiels, Mei Lin Yap, Fionn Crombie Angus, James Delaney, Brian Hogan, Christina Burke, Darren Heduan, Denise Breslin, and Sara Fiori. 2022a. 'I Feel Proud That with This App We Can Help Other People with Intellectual Disabilities': The Role of an Expert by Experience Digital Inclusion Citizen Advisory Panel. *Disabilities* 2(4): 715–735. <https://doi.org/10.3390/disabilities2040050>.
31. Murphy, Esther, Sara Fiori, and Kevin Kelly. 2022b. Co-designing an Accessible Digital Skills Education Solution with and for People with Intellectual Disabilities. *ICCHP-AAATE 2022 Open Access Compendium "Assistive Technology, Accessibility and (e)Inclusion" Part I*. <https://epub.jku.at/obvulioa/download/pdf/7945416?originalFilename=true>.
32. Randt, Nicole. 2011. Social Inclusion for People with Intellectual Disabilities. *Emerging Practice CATs* 6. <https://commons.pacificu.edu/emerge/6>.
33. Renwick, Rebecca, Ivan Brown, and Denis Raphael. 2000. "Person – Centered Quality of Life: Contributions From Canada to an International Understanding." In *Cross – Cultural Perspectives on Quality of Life* edited by Kenneth D. Keith and Robert L. Schalock, 5–21. Washington DC: American Association on Mental Retardation.

RELATIONSHIP BETWEEN INTERNET ADDICTION, LONELINESS, DEPRESSION, ANXIETY, AND STRESS AMONG STUDENTS OF UNIVERSITY OF SHKODRA, ALBANIA

Elona Hasmujaj, PhD, Lecturer
University of Shkodra, Albania

ABSTRACT

The main purpose of this study was to investigate the relationship between internet addiction with loneliness, depression, anxiety and stress as well as with other demographic variables among University of Shkodra students.

A quantitative study was undertaken in order to test the hypothesis of the study and to answer to the research questions. Data was collected from assessment measures, including the Internet Addiction Test (IAT), Loneliness Scale (UCLA), Depression, Anxiety and Stress Scale (DASS 21). 360 university students, were selected through a statistical random sampling, from various faculties of University of Shkodra.

The results showed that there is a positive and significant relationship between internet addiction with anxiety, depression and stress. There appears to be a very weak correlation with loneliness. The regression results also indicated that in general, internet addiction can predict all these variables, except loneliness. T-test analysis indicated that there is no significant difference between the means of the two genders and the prevalence rate of heavy internet addiction is about 1.1 %.

The findings from the current study will help to inform future researches.

Keywords: Internet Addiction, Loneliness, Depression, Anxiety, Sress, Students

1 INTRODUCTION

This paper is focused on the phenomenon of internet addiction, its extent and the relationship with psychological variables such as: loneliness, anxiety depression and stress in the Shkodra's student population. On the other hand, it seeks to reach a deeper understanding of the impact that internet addiction brings about in various aspects of the psychosocial functioning of these individuals.

Internet use has grown exponentially worldwide to more than 5 billion active users (Internet World Stats 2022) with the majority being adolescents and young people.

Internet addiction (IA) is typically defined as a condition where an individual has lost control of their Internet use and proceeds to use the Internet excessively to the point where he/she experiences problematic consequences that ultimately have a negative effect on his/her life (Kardefelt-Winther 2014, 351; Scimeca et al. 2014). In the literature, different terms have been used to describe the maladaptive use of video games. The Internet itself can be addictive, or whether the addictive or pathological use is related to specific Internet applications, such as social networks, online games, online shopping, or online pornography (Starcevic and Aboujaoude 2017, 7). Internet addiction is determined by five Internet-related disorders as follows: 1. Sexual addictions; 2. Communicative addictions; 3. Merely compulsive addictions; 4. Addiction to excessive information; and 5. Addiction to computer games (Gholamian et al. 2017). Although the *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, Fifth Edition (American Psychological Association 2013), proposes establishing a category of behavioral addictions, currently it only recognizes Gambling Disorder as a diagnosis with Internet Gaming Disorder included in an appendix of conditions requiring further study (Young 2017, 8). More recently, the importance of research on internet addiction has grown. Studies have utilized various methods to identify, internet addicts, and have used numerous terms such as internet dependents, problematic internet users, or pathological internet users (Davis 2001, 187). Previous studies on internet addiction demonstrated that the greater use of the internet is associated with some social and psychological variables such as, declines in the size of social circle, depression, loneliness (Kraut et al. 1998), lower self-esteem and life satisfaction (Ko et al. 2005), sensation seeking poor mental health (Young and Rogers 1998, 25), and low family function. Recent research also demonstrated that psychological and psychiatric symptoms such as depression, anxiety, low self-esteem, loneliness, shyness and loss of control are associated with internet addiction (Kumar and Mondal 2018, 61; Novonil and Poulami 2022, 6402; Stanković and Nešić 2022).

Many people turn to the Internet in order to manage unpleasant feelings such as stress, loneliness, depression, and anxiety. Research on internet addiction and depression demonstrated that the overuse of the internet, was associated with an increase in the frequency of depression (Kraut et al. 1998; McKenna and Bargh 2000; Nie et al. 2002). Psychological distress is a major problem of present era, especially for student population. Any situation that evokes negative thoughts and feelings in a person such as unpleasant, frustrating, irritable, worrisome, and anxious is considered psychological distress (Kawa and Shafi 2015, 18).

University students are considered as a high risk group also for Internet addiction (Kandell 1998, 11; Young and Rogers 1998, 26; Nalwa and Anand 2003, 653; Niemz et al. 2005, 562). University students undergo a transitory period from being teenagers to become adults. Such transition can cause a lot of stress, depression and anxiety to some of them (Sayed et al. 2022). Possible reasons for this are: (a) students have huge blocks of unstructured time, (b) schools and universities provide free and unlimited access to the Internet, (c) students from the ages of 18 – 22 years are for the first time away from parental control without anyone monitoring or censoring what they say or do online, (d) young students experience new problems of adapting to university life and finding new friends, and often end up seeking a companionship by using different applications of the Internet (Young 2004, 402).

Based on the review of the existing literature, the researcher addressed the following research questions and hypothesis, which will guide this study:

- What is the prevalence of internet addiction in university students of Shkodra?
- To what extent are loneliness, depression, anxiety and stress variables associated to internet addiction?
- Can internet addiction predict loneliness, depression, anxiety and stress?

- Does internet addiction among students show significant difference in terms of gender?
- Does internet addiction among students show significant difference in type of study?

Hypothesis:

- There will be a relationship between Internet Addiction and Loneliness, Depression, Anxiety and Stress among university students.
- There will be a positive impact of Internet addiction on Loneliness, Depression, Anxiety and Stress.
- There will be a significant relationship difference in the level of Internet Addiction in males and females among university students.

2. RESEARCH

2.1 Purpose and goals

The main purpose of this study is to explore the phenomenon of internet addiction and its relationship with psychopathological symptoms such as loneliness, depression, anxiety and stress among university students of Shkodra.

2.2 Methods

Research Design

This study uses a quantitative descriptive design and is in accordance with the associational research model to explain the correlation among loneliness, depression, anxiety, stress variables and internet addiction among university students of Shkodra.

The sample

The population of this study includes 5500 students from Bachelor studies of University of Shkodra (academic year 2021-2022). The sample consists of 59.8 % (n=216) female and 40.2 % (n=145) male. Respondents ranged in age from 18 to 25 years old, with a mean age of (± 20.8). The university students were selected according to simple sampling techniques of criterion sampling method. The sample was selected using Yamane's formula (1967):

$$n = N / (1 + Ne^2)$$

Where, n = sample size

N = the size of population

e = the error of 5 %

Instruments

A. Internet Addiction Test (IAT – Young 1997). The questionnaire developed by Young comprises 20 items that measure normal, mild, moderate, and severe levels of Internet addiction. The Internet Addiction Test is the first validated and reliable measure of addictive Internet use. Participants are asked to rate the questions by answering on the following scale: 1 = Rarely, 2 = Occasionally, 3 = Frequently, 4 = Often, 5 = Always.

B. The Depression Anxiety and Stress Scale (DASS-21), (Lovibond and Lovibond 1995). It is a short version, self-rated questionnaire that is designed to assess the severity of the symptoms of depression, anxiety and stress; it consists of statements referring to the past week. Each item is scored on a 4-point scale (0 = Did not apply to me at all, to 3 = Applied to me very much or most of the time).

C. UCLA Loneliness Scale (UCLA-LS). Was developed by Russell et al. (1980, 472). The scale measures the overall feelings of loneliness in individuals through a self-report Likert-type scale comprised of 20 items. 10 of these items are positive statements and the rest are negative statements. The scale reports range from 20 to 80 where higher scores mean a higher degree of feelings of loneliness.

Reliability of the scales is reported in the Table 1. The reliabilities (internal consistencies) of the instruments were estimated using Cronbach's alpha. The data were analyzed using SPSS 23 version.

Ethics

This study is in accordance with the standards of the Code of Ethics and Deontology (2017); Order of Psychologists in the Republic of Albania. At the beginning of the questionnaires that were administered face to face, subjects had to read the informed consent which informed them about the study's purposes, its nature, the risks and benefits. In addition, participants were informed that their responses would be kept confidential and would be used for research purposes. They were also informed that their participation was voluntary and they could withdraw from the study at any time.

3 RESULTS

Reliability indicates the extent to which individual differences in test scores are attributable to true differences in the characteristics under consideration and the extent to which they are attributable to chance errors (Anastasi 1988).

As can be seen from the results in Table 1, Cronbach's alpha for which questionnaire was higher than 0.7 indicating acceptable internal consistency.

Coefficient alpha for Internet Addiction test resulted $\alpha = .903$, for Loneliness scale $\alpha = .811$, for every subscale of DASS respectively: for Depression $\alpha = .811$, for Anxiety $\alpha = .846$ and for Stress $\alpha = .759$.

Table 1: Reliability Statistics

Factor	Cronbach's alpha	N of items
Internet Addiction	.903	20
Loneliness	.811	20
Depression	.811	7
Anxiety	.846	7
Stress	.759	7

Source: Author Research 2021-2022.

Descriptive statistic of internet addiction

Table 2, shows the prevalence of internet addiction. We found that 62 (17.2 %) study subjects were normal users, 217 (60.1 %) were having low level, mild level 78 (21.6 %) of them and 4 (1.1 %) were having high level of internet addiction.

Table 2: Descriptive statistic (frequency, percentage, mean, standard deviation) of internet addiction

	Groups	Frequency	Percentage (%)	Mean	Standard deviation	Total
Internet addiction	No symptoms	62	17.2	35.99	16.44	360
	Low level	217	60.1			
	Middle level	78	21.6			
	High level	4	1.1			

Source: Author Research 2021-2022.

Correlation between internet addiction with loneliness, depression, anxiety and stress

Correlations were conducted in an attempt to determine the nature of the relationship between the constructs of internet addiction and loneliness, depression, anxiety and stress.

The results of these correlations suggest that there is a very weaker (almost zero) positive correlation between internet addiction and loneliness ($r = .014$, $p < .01$).

It is seen that there are significant correlations between internet addiction and depression, anxiety, and stress. Internet addiction related positively to depression ($r = .454$, $p < .01$), anxiety ($r = .505$, $p < .01$) and stress ($r = .559$, $p < .01$). These results may be observed in more detail in Table 3.

Table 3: Pearson's correlation coefficient for the research variables

	Internet addiction	Loneliness	Depression	Anxiety	Stress
Internet addiction	1	.014	.454**	.505**	.559**
Loneliness		1	.008	.003	.013
Depression			1	.831**	.786**
Anxiety				1	.771**
Stress					1

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Multiple linear regression

Multiple linear Regression analysis is computed with internet addiction as predictor variable and Loneliness, Depression, Anxiety, Stress as outcome variables.

The regression results also indicated that Internet addiction can't predict loneliness {R2 = .000, F (1,359) = 0.070, p >.001}; but can predict 20,6 % of depression {R2 = .206, F (1,359) = 93.11 p <.001}; 25.3 % of anxiety {R2 = .253, F (1,359) = 123.2 p <.001}; and 31.1 % of stress variable {R2 = .311, F (1,369) = 163.5, p <.001}.

According to the findings, stress is more explained by internet addiction than the others variables of the study. Except the loneliness, all the other findings are significant.

Table 4: Multiple Linear Regression analysis showing the effect of internet addiction on loneliness, depression, anxiety and stress

Model	Unstandardized coefficients		Standardized coefficients	T	r ²	P
	B	Std. Error	Beta			
Loneliness	.011	.041	.014	2.6	.000	.791
Depression	.116	.012	.454	9.6	.206	.000
Anxiety	.123	.011	.505	11.1	.253	.000
Stress	.154	.012	.559	12.8	.311	.000

Source: Author Research 2021-2022.

Gender differences on internet addiction

Table 5, indicates that the mean value of internet addiction in female students (M = 36.34, SD = 15.91) is greater than male students (M = 35.48, SD = 17.25). As can be observed the results are statistically significant [t(359) = -.487, p = 0.000]. So, female students are most at risk to be affected by internet addiction than male ones.

Table 5: Reports the Mean Scores, Standard Deviation, and t-values of Female and Male Students in Relation to internet addiction

	Gender	N	Mean	Standard deviation	t	Degrees of freedom	F	P
Internet addiction	Male	145	35.48	17.25	-.487	359	13.68	.000
	Female	216	36.34	15.91				

Source: Author Research 2021-2022.

Type of study differences on internet addiction

Table 6, indicates that there is no significant difference between type of study on Internet Addiction t = -2.562, df = 120, p>.05.

Table 6: Reports the Mean Scores, Standard Deviation, and t-values of Exact and Social Sciences in relation to internet addiction

	Type of study	N	Mean	Standard deviation	t	Degrees of freedom	F	P
Internet addiction	Exact	111	31.11	14.14	-2.562	120	.252	.617
	Social	11	43	19.66				

Source: Author Research 2021-2022.

4 DISCUSSION

In our study, the prevalence of heavy internet addiction was 1.1 %, which is in accordance to the findings reported by Zenebe et al. (2021, 6) in a study of university students in Ethiopia. The findings of the European Union-funded research project “Research on Internet Addictive Behaviours among European Adolescents” also showed that 1.2 % of European adolescents were internet addicted. Also, these findings it appears to be on the same line as shown in the study of Tsitsika et al. (2009) where the prevalence of heavy internet addiction is about 1 %. In contrast to our results, a study conducted by Ghamari et al. (2011, 158) among Iranian medical students, shown the overall prevalence of internet addiction was 10.8 % and similar findings were observed in the study conducted by Siomos et al. (2008, 653) on Greek students, where the prevalence rate was 8.2 %.

The main aim of this study was to investigate the relationships between internet addiction and loneliness, depression, anxiety, and stress. The first finding of this study shows that there is a significant positive correlation between depression, anxiety and stress with Internet addiction among the students; this finding is consistent with that of previous researches (Ha et al. 2007, 424; Alavi et al. 2010, 7; Jafari and Fatehizade 2012, 9; Hasmuaj 2021, 45), who showed that there is a significant relationship between anxiety, depression and stress with Internet addiction, but it is against the result of researches of Namazi et al. (2005, 131), who showed that there is not a significant relationship between the rate of Internet use and the users' depression.

It was identified that there is a very weaker significant positive relationship between loneliness level and internet addiction. Kraut in his research, which was conducted at a time when internet use was very limited, had to feed families with computers in order to carry out its conclusions. He found that the removal of internet users from socializing in turn leads to negative psychological states such as loneliness (Kraut et al. 1998, 1017).

The second finding of the present study indicates that Internet addiction as a whole can predict the variable of depression up to 20.6 %, the variable of anxiety up to 25.3 % and the variable of stress up to 31.1 %. This result is consistent with the results of previous studies which showed that the use of internet is the predictor of depression and social anxiety in adolescents and young adults (Stanković et al. 2021; Maarten et al. 2009, 819). But, our study has confirmed that Internet addiction cannot be a predictor of loneliness.

The results of this study suggest that female students tend to exhibit higher levels of addiction to the internet compared to their male counterparts. These results are against with early and recent scientific studies who shows that men are more likely than women to be pathological Internet users and to explore the sites of sophisticated technologically (Widyanto and Griffiths 2006, 443; Shan et al. 2021). In same line with the results other studies have shown that the number of women that exhibit internet addiction is higher than men (Stanković and Nešić 2022; Gholamian 2017, 4763). Other studies did not find any gender difference on internet addiction (Ceyhan 2007, 21; Subrahmanyam and Lin 2007).

The findings of the present study did not find any difference regard the type of study. In contrast to our results, previous studies have shown that participants studying the Exact Sciences are most likely to be related to addiction/marginal addiction, might signify that male students of Exact Sciences more than others, use it excessively as a replacement for real life socialization and as source of support/connectivity (Morrison and Gore 2010, 121). Dupuis and Ramsey (2011) found that lack of social support is associated with depression and Internet overuse indicating the weakness to develop real life networks with others.

5 CONCLUSION

In the whole sample most of the subjects have lower level of Internet addiction. The level of heavily internet addiction among university students of Shkodra is 1.1 % only. There is a weaker positive correlation (almost zero) between internet addiction and loneliness. There is a mild positive correlation between internet addiction and depression, anxiety and stress.

Internet addiction cannot predict loneliness, but it can predict 20.6 % of depression, 25.3 % of anxiety and 31.1 % of stress variable. Female students are more likely to develop Internet addiction than male ones, confirming the third hypothesis of the study.

There were no significant differences between students of social and exact sciences on internet addiction.

6 RECOMMENDATION

Orientation, workshop and seminar should be organized by the university for the students on the proper use of the Internet.

University counselors need assessment tools that accurately and quickly evaluate student's current and potential risk for IA.

University counselors could take the lead on gathering and distributing information about IA and problematic Internet use in their university and community through leadership activities such as workshops and faculty seminars.

Time management should be incorporated into the curriculum of the universities in order to assist them on how to manage their time on campus.

LITERATURE

1. Alavi, Seyyed Salman, Mehdi Eslami, M. R. Meracy, Mahmoud Najafi, Fereshteh Jannatifard, and Hossein Rezapour. 2010. "Psychometric properties of Young internet addiction test." *International Journal of Behavioral Sciences* 4(3): 7–8.
2. American Psychological Association. 2013. *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (5th ed.)*. Arlington, VA: American Psychiatric Publishing.
3. Anastasi, Anne. 1988. *Psychological Testing (2nd Ed.)*. New York: MacMillan Publishing Company.
4. Ceyhan, Esra. 2007. "University students' problematic internet use in terms of reasons for Internet use". 6th WSEAS *International Conference on Education and Educational Technology*, Italy, November 21–23.
5. Code of Ethics and Deontology. 2017. Order of Psychologist in the Republic of Albania. Available at: <https://www.urdhriipsikologut.al/wp-content/uploads/2019/10/Annual-Report-2017-Order-of-Psychologists-English.pdf>.
6. Davis, Richard A. 2001. "A cognitive behavioural model of pathological Internet use". *Computers in Human Behaviour* 17(2): 187–195.
7. Dupuis, Erin C. and Mathew A. Ramsey. 2011. "The Relation of Social Support to Depression in Massively Multiplayer Online Role-Playing Games". *Journal of Applied Social Psychology* 41(10): 2479–2491.
8. Ghamari, Farhad, Abolfazl Mohammadbeigi, Narges Mohammadsalehi, Amir A. Hashiani. 2011. "Internet addiction and modeling its risk factors in medical students, Iran". *Indian J Psychol Med* 33:158–162.
9. Gholamian, Batool, Hossein Shahnazi, Akbar Hassanzadeh. 2017. "The prevalence of internet addiction and its association with depression, anxiety, and stress, among high-school students". *Int J Pediatr*. 5:4763–4470.
10. Ha, Jee H., Su Yeon Kim, Sujeong C. Bae, Sujin Bae, Hyungjun Kim, Minyoung Sim, In Kyoonyoung Lyoo, Soo Churl Cho. 2007. "Depression and Internet addiction in adolescents". *Psychopathology* 40(6): 424–430.

11. Hasmujaj, Elona. 2021. "The relationship between internet addiction and psychopathological variables among students of Albania's Universities." *Global Journal of Guidance and Counseling in Schools: Current Perspectives* 11(1): 45–52.
12. Internet World Stats. Internet users of the world: Distribution by world regions 2022. Available at <https://www.internetworldstats.com/stats.htm>.
13. Jafari, Nasim and Maryam Fatehizade. 2012. "The relationship between Internet addiction and depression, anxiety, stress and social phobia in students of Isfahan University". *Scientific Journal of Kurdistan University of Medical Sciences*, 17: 9–11.
14. Kandell, Jonathan J. 1998. "Internet addiction on campus: The vulnerability of college students". *CyberPsychology & Behavior*, 1, 11–17.
15. Kardefelt-Winther, Daniel. 2014. "A conceptual and methodological critique of Internet addiction re- search: Towards a model of compensatory Internet use". *Computers in Human Behavior*, 31, 351–354.
16. Kawa, Muzafar Hussain and Humera Shafi. 2015. "Evaluation of Internet Addiction and Psychological Distress among University Students". *Science Arena Publications Specialty Journal of Psychology and Management*, Vol, 1 (0): 17–23.
17. Ko, Chih-Hung, Ju-Yu Yen, Cheng-Chung Chen, Sue-Huei Chen, Cheng-Fang Yen. 2005. "Gender differences and related factors affecting online gaming addiction among Taiwanese adolescents". *The Journal of nervous and mental disease*, 193(4): 273–277.
18. Kraut, Robert, Michael Patterson, Vicki Lundmark, Sara Kiesler, Tridas Mukophadhyay, and William Scherlis. 1998. "Internet paradox: A social technology that reduces social involvement and psychological wellbeing?" *Am. Psychol.* 53(9):1017.
19. Kumar, Manish and Anwasha Mondal. 2018. "A study on Internet addiction and its relation to psychopathology and self-esteem among college students". *Ind Psychiatry J.* 27(1): 61–66.
20. Lovibond, Peter F. and S. H. Lovibond. 1995. "The structure of negative emotional states: Comparison of the Depression Anxiety Stress Scales (DASS) with the Beck Depression and Anxiety Inventories". *Behaviour Research and Therapy* 33, 335–342.
21. Maarten, H. W. Selfhout, Susan J. T. Branje, M. Delsing, Tom F. M. ter Bogt, and Wim H. J. Meeus. 2009. "Different Types of Internet Use, Depression, and Social Anxiety: The Role of Perceived Friendship Quality". *Journal of Adolescence*, 32, 819–833.
22. McKenna, Katelyn Y. A., and John A. Bargh. 2000. Plan 9 from cyberspace: The implications of the Internet for personality and social psychology. *Personality and Social Psychology Review* 4(1): 57–75.
23. Morrison, Catriona M. and Helen Gore. 2010. "The relationship between excessive Internet use and depression: a questionnaire-based study of 1,319 young people and adults". *Psychopathology* 43(2): 121–126.
24. Nalwa, Kanwal and Archana P. Anand. 2003. "Internet addiction in students: a cause of concern". *Cyberpsychology and Behavior* 6(6): 653–656.
25. Namazi, Sholeh, S. Mohammad Mosavi, and Arash Seydabadi. 2005. "Users of internet and depression". *Developmental Psychology*; 6:131–136.
26. Nie, Norman, D. Sunshine Hillygus, and Lutz Erbring. 2002. "Internet use, interpersonal relations, and sociability". In B. Wellman and C. Haythornthwaite (Eds.), *The Internet in everyday life* 215–243. Malden, MA: Blackwell.
27. Niemz, Katie, Mark Griffiths, Phil Banyard. 2005. "Prevalence of pathological Internet use among university students and correlations with self-esteem, the General Health Questionnaire (GHQ) and disinhibition". *Cyberpsychology and Behavior* 8(6): 562–570.
28. Novonil, Deb and Roy Poulami. 2022. "Internet addiction, depression, anxiety and stress among first year medical students after COVID-19 lockdown: A cross sectional study in West Bengal, India". *Journal of Family Medicine and Primary Care* 11(10): 6402–6406.
29. Russell, Daniel Wayne, Letitia Anne Peplau, and Carolyn Cutrona. 1980. "The revised UCLA Loneliness Scale: Concurrent and discriminant validity". *Journal of Personality and Social Psychology* 39, 472–480.

30. Sayed, Moustafa, Christina Medhat Naiim, Marina Aboelsaad, Michael Kamal Ibrahim. 2022. "Internet addiction and relationships with depression, anxiety, stress and academic performance among Egypt pharmacy students: a cross-sectional designed study". *BMC Public Health* 22:1826.
31. Scimeca, Giuseppe, Antonio Bruno, Lucia Cava, Gianluca Pandolfo, Maria Rosaria Anna Muscatello, and Rocco Zoccali. 2014. "The relationship between alexithymia, anxiety, depression, and Internet addiction severity in a sample of Italian high school students". *The Scientific World Journal*. PMID:25401143.
32. Shan, Xiaoxiao, Yangpan Ou, Yudan Ding, Haohao Yan, Jindong Chen, Jingping Zhao, Wenbin Guo. 2021. "Associations Between Internet Addiction and Gender, Anxiety, Coping Styles and Acceptance in University Freshmen in South China". *Front Psychiatry*. 31;12:558080.
33. Siomos, Konstantinos E., Evaggelia D. Dafouli, Dimitrios A. Braimiotis, Odysseas D. Mouzas, and Nikiforos V. Angelopoulos. 2008. "Internet Addiction among Greek adolescent Students", *CyberPsychology & Behavior* 11: 653–657.
34. Stanković, Miloš and Milkica Nešić. 2022. "Association of internet addiction with depression, anxiety, stress, and the quality of sleep: Mediation analysis approach in Serbian medical students". *Current Research in Behavioral Sciences* 3(2022), 100071.
35. Stanković, Miloš, Milkica Nešić, Svetlana Čičević, and Zhuanghua Shi. 2021. "Association of smartphone use with depression, anxiety, stress, sleep quality, and internet addiction. Empirical evidence from a smartphone application". *Personality and Individual Differences* 68, 110342.
36. Starcevic, Vladan, and Elias Aboujaoude. 2017. "Internet addiction: Reappraisal of an increasingly inadequate concept". *CNS Spectrums*, 22(1): 7–13.
37. Subrahmanyam, Kaveri and Gloria Lin. 2007. "Adolescents on the net: Internet use and well-being". *Adolescence*, 42(168).
38. Tsitsika, Artemis, Elena Critselis, Georgios Kormas, Anastasia Filippopoulou, Despoina Tounissidou, Aliko Freskou, Theodora Spiliopoulou et al. 2009. "Internet use and misuse: A multivariate regression analysis of the predictive factors of Internet use among Greek adolescents". *Eur pean Journal of Pediatrics* 168(6): 655–665.
39. Widyanto, Laura and Mark Griffiths. 2006. "Internet Addiction: A Critical Review." *International Journal of Mental Health and Addiction*; 4(1):31–51.
40. Yamane, Taro. 1967. "Statistics: An Introductory Analysis", 2nd Edition, *New York: Harper and Row*.
41. Young, Kimberly. 1997. *Internet addiction test (IAT)*. Stoelting.
42. Young, Kimberly and Robert C. Rogers. 1998. "The relationship between depression and internet addiction". *CyberPsychology&Behavior* 1: 25–28.
43. Young, Kimberly. 2004. Internet addiction: A new clinical phenomenon and its consequences. *American Behavioral Scientist*, 48(4): 402–415.
44. Young, Kimberly. 2017. "Assessment issues with internet-addicted children and adolescents. *Internet addiction in children and adolescents: Risk factors, assessment, and treatment*". Springer Publishing: 143–160.
45. Zenebe, Yosef, Kunuya Kunno, Meseret Mekonnen, Ajebush Bewuket, Mengesha Birke, Mogesie Necho, Muhammed Seid, Million Tsegaw, and Bave Akele. 2021. "Prevalence and associated factors of internet addiction among undergraduate university students in Ethiopia: a community university-based cross-sectional study". *BMC Psychol* 9, 1–10.

APPLICATION OF SENSORY INTEGRATION IN INCLUSIVE ENVIRONMENT DESIGN FOR CHILDREN

Dora Ernoić, Msc. Art.

School of Design, Faculty of Architecture, University of Zagreb, Croatia

ABSTRACT

The importance of the sensory in children's development is increasingly recognized by parents today and while most children develop sensory integration skills naturally, 15-20 % of the general population has difficulties with sensory processing and among other things, it also affects children with developmental disabilities. It has been shown that fostering sensory integration often enhances the performance of others therapeutic or educational standard programs so therefore the goal of this project is bringing sensory technology closer to all parents and enabling the implementation of such activities at home with the possibility of including children with typical development in order to reduce stigmatization and show how we can all benefit from inclusive design. The final result, system for the children's room is primarily based on play and movement with a focus on proprioceptive and vestibular sensory system.

Keywords: children, sensory integration, inclusive design, movement, play

1 INTRODUCTION

Most children occasionally have difficulties with sensory processing, but some children have this problem most of the time, and then difficulties arise in everyday functioning and successful interaction with the world around them. However, what all children have in common, regardless of their level of development, is movement and play. Through play, parents and children and also children with each other develop a reciprocal, interactive connection, which is a prerequisite for their successful sensory processing, i.e. sensory-motor experiences. In this research, the main focus is precisely on sensory processing, which is also called sensory integration, and movement through the game with which we work on its implementation.

Sensory integration includes a neurological process that organizes sensations from the environment and the body and enables functional use of the body in the environment. Ayres (1998, 13). Therefore sensory integration is the organization of sensations so that they can actively and functionally participate in the activities of everyday life.

Considering the seven sensory areas involved (auditory system, visual, tactile, proprioceptive, vestibular, gustatory and olfactory) sensory integration implies that the child is active and that through movement his body receives different sensory information.

This project task deals with the Ayres Sensory Integration (ASI) method, which was founded and developed by Dr. Jean Ayres, occupational therapist, clinical and educational psychologist. According to her method, the integration of sensory inputs from our seven sensory systems follows through muscle tone, balance, motor planning, emotional stability, visual perception, etc., in order to reach the final product, which consists of concentration, self-confidence, abstract thinking and reasoning, academic skills, etc. (Ayres 1998, 97).

Sensory integration therapy is carried out for children who have difficulties with it, and its main goals are to improve motor skills, develop cognitive and perceptive skills and speech, and better self-regulation and organization of behavior. The activities that are carried out encourage the child to self-initiatively and actively participate in a meaningful activity that will provide him with the necessary sensory stimuli (Ayres 1998, 205 – 206).

Given that the parents of children with disabilities are a key factor in their development, it is important to enable them to carry out activities other than therapy and at home, so that the outcomes are better and so that the child can receive sensory stimuli at the moment he needs it. In order for the activities to be carried out at home, it is necessary to offer them equipment that is simple and accessible, and about the use of which they can consult with a therapist or a professional.

Based on the ASI method, the focus is placed on three sensory areas; the vestibular, proprioceptive and tactile sensory systems. What they all have in common is movement, which is the starting point of this project in creating the child's environment in accordance with the methods of sensory integration. In this way, an environment is created in which the child, with the use of aids, develops his ideation and motor planning of activities. It is important to emphasize that all children benefit from the environment and aids designed in this way. The degree of complexity of using a certain play aid will depend on the child's developmental path, his maturation and mastery of certain skills.

Purpose and goals

Through an adequate and well-thought-out design of the child's environment, it is possible to create the conditions for him to successfully carry out sensory activities at home with the supervision and cooperation of the parents as implementers of the activities.

2 METHODS

First method used in this research is a field research through the institutions. Three institutions from Croatia were involved in the research over a period of one year; Tomislav Špoljar center in Varaždin, Silver Rehabilitation Center in Zagreb and Association for Early Intervention of Varaždin County.

In all of these institutions, the internal space and the activities carried out within it, which include sensory integration, were analysed. While Tomislav Špoljar is more of an educational institution and

in Silver Center more emphasis is placed on a sensory integration therapy they both use their space in order to give child a proper sensory input. Silver center has a room equipped for sensory integration therapy, where the therapy takes place. It is designed in such a way that the emphasis is placed on gross motor skills, while the artifacts intended for the development of fine motor skills are placed laterally on the shelves. The equipment is based on different swings and platforms for swinging and includes a "zip line" that extends through the entire room. In addition to them, it also contains "lycra", i.e. fabric that is stretched at 4 points, rollers, a slide, a ramp, large stacking cubes, etc. These are also the artifacts that are most often used in their therapy and are applicable in many activities. Therapy dogs also participate if the child is used to a dog and wants to cooperate with it. Their relationship is based on the fact that the dog helps to complete certain tasks and the child then rewards it. After analysing few therapy sessions, a similar conclusion was reached for all of them: By letting the child choose the activity, it gives him a sense of freedom and security, which is a prerequisite for the successful implementation of therapy. The therapist must find a balance between the level of difficulty of the activity and the child's capabilities. In this way, it is guided by its internal motivation and not external, considering that there is no reward model in terms of punishment and reward, but the child feels satisfaction from the completed task. The activities are connected in a polygon in order to be meaningful and organized, which is also important for the child and his organization of the stimuli he receives from the environment during therapy and outside it.

In Association for Early Intervention of Varaždin County therapy sessions are slightly different because of the younger age. With younger children, the activities take place in a slightly different way, a larger narrative and more involvement of the therapist is needed, but the desired outcome is the same for everyone, which is success. When the child is successful and safe, then he wants to cooperate. The involvement of parents is very important here, so that they can provide them with support at an early age, but also carry out similar activities at home and thereby contribute to their safety when they come for therapy.

Second method used was the analysis of a private home (child bedroom). In addition to institutions, the research also includes a private home where the child has a space arranged in a way that favors his needs for sensory stimuli. Since, in addition to therapy, the child's environment in which he spends his everyday life is an important segment, it should be shaped in a way that encourages him, not hinders him, and represents a safe place where the child can develop his brain. This particular child's room contains many artifacts that the child uses on a daily basis and also encounters in therapy. When activities are organized for him, they are based on his needs at that moment or something that was recommended to them by the therapist and that they can work on at home in accordance with the therapy that he also attends.

The third method used here was a questionnaire for parents who have a child with sensory integration disabilities. This questionnaire was carried out among 68 examinees who are members of several FaceBook groups where they support each other and share everyday problems, experiences and informations in general. Questions were based on their everyday life, routines, common problems and experience they have with sensory activities and their implementation. From the answers of the parents obtained from this survey, the conclusion is that they are aware of the importance of sensory and the importance of including therapy in the developmental path of a child with difficulties as well. Although this is a sample of people who are part of a support group, so it is expected that they are quite informed and that they care about helping their child, it is certainly commendable that they decided to network and be each other's support in this way. Equally surprising is the information about how bad the state system actually is, how hard parents have worked to get information about their rights and what and how to proceed, taking into account their psychological state at the moment when they actually find out about the diagnosis, which is certainly not easy. Misunderstanding of the environment is also a big issue and something that needs to be worked on in the collective education of people. The importance of play is recognized by the vast majority of parents, based on the advice they received from therapists and experts, as well as through literature and mutual exchange of experience with others. The results of the survey coincide with the experience of the parents from the interview and the experience of the therapist regarding the guidelines for the further implementation and direction of the project.

3 RESULTS

In order for activities based on expert guidance to be carried out, the environment must be designed in a way that enables this. Such an environment, like the game itself, is subject to changes, challenges and not always ideal conditions. It is a stimulating environment that invites for interaction and simply contributes to the child's self-regulation and self-direction. The activities that such an environment offers encourage movement through the game which is making them intuitive and easy to understand. It opens up space for new knowledge and the endless possibilities of a child's imagination. Such an environment is harmonized with the individual needs of the child, provides him with the support and stimuli he is looking for, and very importantly enables the parent to become a participant and implementer of the activities themselves together with the child.

Based on the briefly summarized previous research, product design guidelines were created to unite the theory which is a starting point and create a product whose primary task is the development of sensory integration through play. It is important to emphasize that this conceptual solution is not the only result, because the research paves the way for many solutions and possibilities in inclusive design, starting with this solution, which is only one of many.

This conceptual solution is a small sensory „house“ and it is intended for age groups 4 - 10 years and for children with mild intellectual disabilities and influential developmental disabilities but also any child who just wants to have fun. Regardless of the level of development, regardless of the difficulties they face, all children have one thing in common and that is the need to play. The product covers five out of seven sensory areas (sight, sound, touch, vestibular system and proprioception) through various games that encourage sensory system. The games are located on the circular forms that function as coverings on surfaces. By subtracting and adding covers, more or less light is brought into the space which resembles a tent while closing it completely we get a soothing hideaway. Apart from those circular forms, we can also accommodate balls or round balance pillows in these slots.

4 DISCUSSION

We often tend to underestimate the importance of playing because we perceive it as fun and “idling around”, but playing is actually very important in the child's development. According to Ayres, the basic ingredient of play is the child's expression of its inner urge towards self-fulfillment as a sensorimotor being. That is why success is a very important segment here. When child is playing, it progresses in both motor and emotional development because a large amount of stimuli is created and that is what amuses him. By exploring the environment, child stimulates his senses and his body needs increasingly complex adaptive reactions that contribute to development (Kranowitz 2003, 8–11). In addition, motor planning also develops from body movements in many ways so that child learns about the space around him (gross motor skills) while on the other hand using his hands and fingers through handling smaller objects another type of motor skills is developed (fine motor skills). Another important segment when bringing the activity closer to the child can also be a certain narrative. Imagination is something that will maintain interest by itself, but narrative can also help mastering the “task” and encouraging them to try again.

In her book *The Out-of-Sync Child Has Fun: Activities for Kids with Sensory Processing Disorder* Carol Stock Kranowitz talks about today's problem where children don't play anymore the way they used to. They have less opportunities to touch different objects, move around and explore the environment in general. Some of them are playing sports so they do have a guided activity because of their coach but most of them are spending hours staring at the screen, sitting and being alone with their phone, TV or computer.

Through a series of studies, a correlation has been observed between screen time, i.e. spending time looking at the screen, and the negative impact on motor skills. One of the studies entitled *Relationship between screen-time and hand function, play and sensory processing in children without disabilities aged 4-7 years: An exploratory study* (Dadson et al. 2020) talks about situations in which children lie on the bed and spend time looking at the screen. The research included the connection between screen time, fine motor skills, in-hand (manipulation of objects with one hand), visual motor integration (eye-hand communication), sensory integration and skills during play that were

studied by parents. The results showed statistically significant, moderately negative results between screen time and visual motor integration, but also with other skills. The conclusion of the research is that children who play or use different objects in the game for multiple purposes can reduce the impact of screen time on their skills and bilateral coordination. Given that the use of devices is impossible to avoid in today's age, by emphasizing play and movement we can really contribute.

Another interesting study, *Physical Activity and Cognitive Functioning of Children: A Systematic Review* (Bidzan-Bluma and Lipowska 2018) dealt with the impact of physical activity on the development of cognitive abilities. Areas of attention, thinking, language, learning and memory were studied in relation to sports and childhood. The results show that playing sports in childhood has a positive effect on cognitive and emotional functions.

5 CONCLUSION

Regardless of the level of development, regardless of the difficulties they face, all children have one thing in common and that is the need to play. This game is their exploration of the world through movement, touch, seeing and hearing, smells and tastes. Every child likes to have fun and every child wants to have fun in a way that is safe and enjoyable for them. A child with difficulties is just as eager to do this as any other, just looking for a way to integrate into the world around him.

These fun activities encourage child to self-initiated and actively participate which will provide him with the necessary sensory stimuli. In order for the activities to be carried out at home, it is necessary to offer parents an equipment that is simple and accessible but also something they can discuss with a therapist or professional and adjust it to the needs of their child. Apart from private homes, products like this can also be used in various institutions again adjusted to their needs. It is disassembled in order to be transfer between classrooms when needed.

Connecting movement and the theory of sensory integration using design opens up many possibilities for shaping the child's environment and creates better prerequisites for his development in every sense and at every level.

LITERATURE

1. Ayres, A. Jean. 1979. *Sensory Integration and the Child*. Los Angeles: Western Psychological Services.
2. Kranowitz, Carol Stock. 2003. *The Out-of-Sync Child Has Fun: Activities for Kids with Sensory Processing Disorder*. New York :A Skylight Press Book/A Perigee Book.
3. Dadson, P., T. Brown, and K. Stagnitti. 2020. „Relationship between screen-time and hand function, play and sensory processing in children without disabilities aged 4-7 years: A exploratory study". *Australian occupational therapy journal* 67(4): 297-308. <https://doi.org/10.1111/1440-1630.12650>.
4. Bidzan-Bluma, I., and M. Lipowska. 2018. „Physical Activity and Cognitive Functioning of Children: A Systematic Review". *International journal of environmental research and public health*, 15(4): 800. <https://doi.org/10.3390/ijerph15040800>.

CROATIAN STUDENTS' PERCEPTION OF THEIR SPOKEN ABILITIES IN ENGLISH AND HOW IT TRANSLATES INTO THEIR AWARENESS OF BEING SUCCESSFUL IN GENERAL

Dajana Rakić, M. Ed. Ang. et Phil.
PAR University of Applied Sciences Rijeka, Croatia

ABSTRACT

The paper is conducted to look into students' level of comfort in using English and their overall confidence in English. The research is focusing on using English language as a second language, in a non-native English-speaking environment. The respondents are all non-native speakers of English and students at higher education institution. Relating psychological confidence in one's abilities and confidence while using English, we will see how the prior affects, if at all, the latter. Moreover, a link between confidence using English and being successful is investigated and proven through qualitative research on a sample of 43 Croatian students of private higher education institution.

Keywords: *English, speaking, confidence, success, non-native speakers*

1 INTRODUCTION

At PAR University of Applied Sciences in Rijeka, English is taught as first foreign language (L2) and is compulsory from the first semester. In the Bachelor of Business Administration, Gastronomy and Restaurant Management courses, the study of English follows the Bologna process and lasts 4 semesters. Furthermore, it is taught as Business English, not as General English, within the courses named Business English 1, Business English 2, Business English 3 and Business English 4. The required language proficiency for most students is usually a strong B1 level ("*intermediate level*", according to CEFR). Courses are delivered three hours per week in a lecture-and-discussion format, with an average attendance of approximately 15 students per course. Classes are mostly conducted in hybrid format, held by a non-native, near-native speaker of English as their lecturer.

This paper gains more insight into the relevance of using English in learning contexts and how these contexts determine different levels of self-confidence and self-awareness associated with using English, but more importantly, speaking and perceptions of the students' confidence in English itself. The hypothesis states that students are aware of the connection between having confidence in their spoken abilities in English, and the perception of them being successful if they do have such solid, proficient abilities in English. The aim was to see how the students' level of comfort in using English and their overall confidence in English are related, if at all. The students in question are highly aware of the necessity of using English in their fields of expertise and many other business contexts. Given the fact they are studying Business Management and/or Gastronomy and Restaurant Management and many of them already are employed in the area of either, they are sure to encounter other native or non-native users of English and will be expected to communicate clearly, confidently, and professionally. Since some of the students at PAR are entrepreneurs, business owners, managers, and/or businesspeople in general, it is expected that they will have already been in situations where confidence in their English-speaking ability was put to a test.

It is a well-known fact that multinational corporations, general business contexts and businesspeople throughout the world use English as their business *lingua franca*. It comes to no surprise that English had established such a primacy over any other language, having over 400 million non-native English speakers in its grasp. Non-native advanced speakers of English participate constructively at all levels in the majority of multinational corporations where English is used as a primary language of common communication. However, many of these people experience low self-confidence due to their inability to speak properly and precisely in English, or at least, they perceive themselves as being less confident while speaking in English, thus perceiving themselves as being less successful in their business encounters and endeavors.

Having good communication skills in English is crucial in today's world. In Croatia, English is taught to pupils and higher-education students as one of the foreign languages, usually as the first foreign language. Its importance is well-recognized, and students are aware that they need to be able to compete in the increasingly competitive global economy of today. The development of students' minds, relationships, and emotions is greatly influenced by their proficiency in English. It is essential for success because it is widely used, notably in higher education and business settings. When there are speakers of several different languages together, *lingua franca* serves as an intermediary or associate language (Hammer 2001). Therefore, English becomes important for the students in communicating with foreigners.

Among the four basic skills in any given language (and thus, in English as well), speaking takes precedence and advantage over listening, reading, and writing. It is absolutely necessary in communicating and, as Morozova (2013) claims, spoken proficiency can be developed and enhanced as an effective means of communication. The inability to speak fluently and proficiently leaves the user feeling inadequate, incompetent, and unable to be a full participant in the spoken environment.

When speaking in English, many students face difficulties in expressing their thoughts and ideas, regardless of their actual level of proficiency in English. The author of this paper has witnessed this throughout her years of teaching English as a second language and had experienced the same issues herself. When expression becomes difficult, students often feel uncomfortable, anxious, and less confident as a result. As this pattern happens repeatedly, students then experience speaking anxiety within their second language (MacIntyre 1999). However, those who are competent and proficient

in English and language learning, but think of themselves as unsuccessful in the classroom, often lack self-confidence. As Rubio (2007) mentions, self-confidence revolves around cognition, thus the success or failure the student experiences is felt on a cognitive level, i.e. they are fully aware of their inability to speak properly and/or confidently. Here, the link between development of one's speaking skills and her confidence in achieving the goal of language learning, which in most cases seems to be the confident spoken proficiency in English. We as educators have a crucial role in encouraging and motivating the students to use and speak English within and outside the classroom.

Starting with the root of the word itself, "confidence" originated from *confidentia* which in Latin essentially means "to (have) trust" and "to have faith" (<https://www.latin-is-simple.com/en/vocabulary/noun/6344/>). Thus, self-confidence may be viewed as a personal factor that has an important place in the language learning process, and perceived as one's self-belief in his ability, despite the past unsuccessful experience. We might conclude that self-confidence is an underlying premise for maintaining and achieving good, meaningful communication.

Encyclopedia.com defines the concept of self-confidence as "commonly used as self-assurance in one's personal judgment, ability, power, etc. One's self-confidence increases from experiences of having satisfactorily completed particular activities. It is a positive belief that in the future one can generally accomplish what one wishes to do."

Hammer (2001) refers to it as the ability to speak fluently, but not only having features of knowledge, but also skills for processing information (e.g., language processing, interacting with information processing and others).

According to Brown and Yule (2000), there is a distinct difference between transactional functions, which are concerned with information exchange, and interactional functions. According to Brown (2007), speaking involves two main components: linguistic form and function. The use of language that adheres to the pattern, structure, vocabulary, and language aspects will be the focus of the language form. The language function will then concentrate on using language components for a specific goal.

According to Azmandian (2010, 80), self-confidence is a crucial first step on the road to a successful life. Speaking has developed into a crucial ability that students need in order to convey ideas, exchange information, and learn more about language.

Many researchers prioritized speaking ability in their studies because of its key place in both teaching process and the process of acquiring a foreign language.

Murray (2006) denotes that self-confidence is a firm belief, a conviction a person has of something, thus she is not worried in the slightest about the outcome, but simply takes it for granted that the outcome will be realized. Hence, self-confidence can be seen as a belief that something will work well. Adalikuw (2012) views self-confidence as a belief that one is able to succeed in doing something, based on their prior past experience in that particular endeavor. So, once the students develop confidence in their abilities, regardless of their past (negative) experiences, they are bound to succeed in their learning.

Since speaking does not only include mere enunciation of sounds and producing the right intonation, stress, etc., but it also includes the process of achieving one's desired communicative goals and successful transfer of her message. In the words of Ur (1996), speaking is the most important skill of the aforementioned language skills, since students who learn a language are oftentimes considered actual speakers and users of that language, as if speaking included all other kinds of knowing (120). There is no such satisfaction and pride as when a student accomplishes his speaking aims and completes a meaningful conversation in a language that is not his own. This is the level most learners strive for, and this particular link between proficiency in speaking English and perceiving oneself as confident and successful has been researched in this paper.

2 RESEARCH

2.1 Purpose and goals

Speaking is one of the four language skills taught in the teaching of English. Emotions are important in the classroom since it has impact on speaking. They influence learner's ability to process information and to accurately understand what they encounter. This research aims to identify factors

affecting the students' levels of confidence using English, and their self-perceived level of English (English proficiency). The level of confidence was hypothesized to be related to perceived success by and of the students.

2.2 Methods

This qualitative survey was designed to gain insight into the students' perceived levels of confidence using English, their level of English, and how these are believed to be closely related to being successful in general. An online questionnaire was created in Google Forms and distributed during to students of PAR University of Applied Sciences in Rijeka, Croatia, during November of 2022. A total of 43 students took part in this survey. The age range was from 18 to 50. Anonymity was guaranteed to avoid response bias. The questionnaire may have reached those students who have been on Erasmus+ project mobility at PAR at the time, so the questionnaire need not be only limited to non-native Croatian speakers, but also other non-native speakers of English from other countries.

The questionnaire was designed based on the methodology of Hrnić (2022) and distributed to the students of Business Management and Gastronomy and Restaurant Management, both at undergraduate level, and also to students of Business Management at graduate level. This survey consisted of a total of 16 questions, of which 11 aimed at getting students' insight that were measured on a 5-point Likert scale (1 – strongly disagree, 2 – disagree, 3 – neither agree nor disagree, 4 – agree, 5 – strongly agree). Respondents were asked to rate the following: their fluency in general English, being able to do an interview in English, being able to speak English easily with non-native speakers of English, overall emotional outlook while speaking English, looking for opportunities to speak in English, being fond of speaking in English, being confident when speaking in English, feeling anxious, distressed, emotional or any other negative feeling (in a certain moment) that will negatively affect their confidence in using English, their level of nervousness while speaking in English, improving their overall self-confidence which is transferred into confidence in speaking English, and believing confidence is closely related to success.

2.3 Results

This research looked into the attitudes of the students of PAR University of Applied Sciences in Rijeka, regarding their perceived fluency related to the level of confidence they have while speaking English, influencing the overall success in English communication. The research wanted to test the hypothesis of there being a perception of confidence as an important factor in being a successful individual and communicator in the second language. The survey aimed to show the general awareness of the students regarding the intertwined nature of fluency (proficiency in a language), their confidence, and as a result – success in using that language.

65 % of respondents claimed to have been learning English for more than 10 years, 23.3 % between 7 and 10 years, and the remainder was almost equally divided between "4-6 years", "1-3 years" and "less than 1 year" answers. Regarding the question of the formal grades, they attained in their education, 41.9 % claimed to have gotten an A, 41.9 % claimed to have gotten a B, and the remainder was almost equally divided between grades C and D. The question regarding the language skill by which they prefer to learn a language, the majority of answers (72.1 %) claimed that speaking is the preferred skill, followed by listening (60.5 %), reading (53.5 %) and writing (25.6 %). They were allowed to choose multiple answers on this question. The last introductory question related to their preferred methods of learning and using English: 72.1 % for watching a TV show or series, 69.8 % for going abroad and travelling, 65.1 % for watching the news, 62.8 % for listening to music they like, 53.5 % for talking to foreigners, and the remainder almost equally divided between "listening to the radio", "talking to my friends", "reading books in English", "studying English e.g. its grammar", and "gaming". After these introductory questions, 11 Likert-point scale questions were posed and some of these findings will be presented here.

In the first question, the students were asked whether they considered themselves fluent in General English (Chart 1). The majority of the students studying at the PAR University College considered themselves fluent in English (41.9 % agree, 25.6 % strongly agree, 20.9 % neither agree nor disagree, 4.7 % disagree, and 7 % strongly disagree). A total of 67.5 % of the students evaluated themselves positively on this question.

The second question explored their perceived ability to do an interview in English. 37.2 % respondents strongly agreed, 23.3 % agreed, but 27.9 % remained neutral. Only 9.3 % disagreed, and 2.3 % strongly disagreed (only one respondent). A somewhat higher score was given on the "neutral" answer here, which may lead to show they are not able to evaluate themselves properly, which may be due to the fact that most of the students, even if they are employed, possibly work in domestic companies where English is not the first language spoken and used.

The third question explored their ability to speak English easily with non-native speakers of English. 37.2 % claimed "strongly agree", 32.6 % "agree", 20.9 % were neutral, and only 7 % and 2.3 % disagreed and strongly disagreed, respectively. The majority of answers being in the positive may lead to understanding their perceived abilities to lead a conversation with other non-native speakers, in English, successfully.

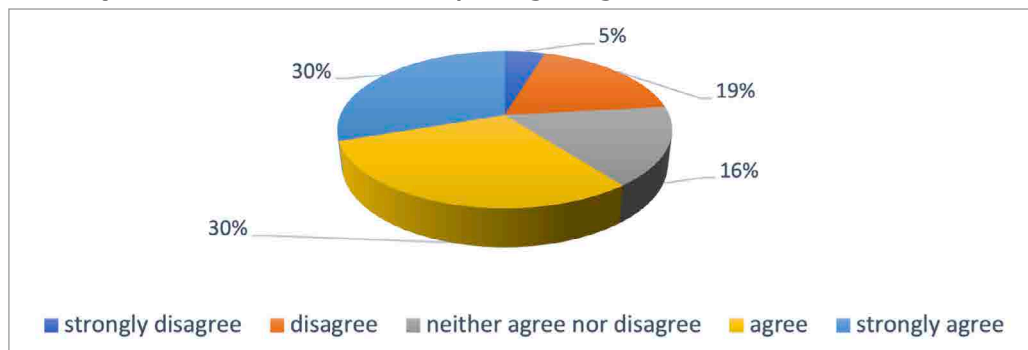
The fourth question concerned with their perceived ability that, while speaking in English, they feel cheerful and relaxed. 32.6 % answered "strongly agree", 27.9 % "strongly agree", 25.6 % were neutral to this question, and only 7 % equally for both "disagree" and "strongly disagree" answers. The answers show a positive emotional state of the students while speaking and using English, which we have already seen as necessary in mastering a language, and having a positive outlook on one's abilities, regardless of the past failures and mistakes in the language.

The fifth question asked if the students look for opportunities to speak in English. 27.9 % answered "strongly agree", 34.9 % "agree", 23.3 % were neutral, 11.6 % "disagree", and 2.3 % "strongly disagree". This question was aiming to show how active and engaged the students are in finding the opportunities to speak and use their English, considering they live in a country where English is a non-native language. The majority of answers were inclined to the positive part of the scale, which may indicate the students' desire to further improve and actively use their spoken English, wherever possible.

The sixth question was one concerning their liking to speak in English. A vast majority of answers were in favor of "strongly agree", with 51.2 %, followed by 30.2 % for "agree", only 7 % for both "neutral" and "disagree", and only 2.3 % (1 respondent) for "strongly disagree". In this question, their emotional and psychological attitude towards speaking in English was inquired.

From here on out, the matter becomes more interesting. In the seventh question, they were asked to evaluate themselves if they are confident while speaking in English. As shown in the chart below, 60 % of respondents were inclined towards the positive side of the scale, while only 16 % were neutral, and the remainder were not in favor of the statement. From this, it is evident that most students do feel confident when speaking in English, regardless of the aforementioned past failures in the language. This result is important for English spoken acquisition, as the positive psychological attitude towards a language skill may affect the overall confidence of the speaker herself.

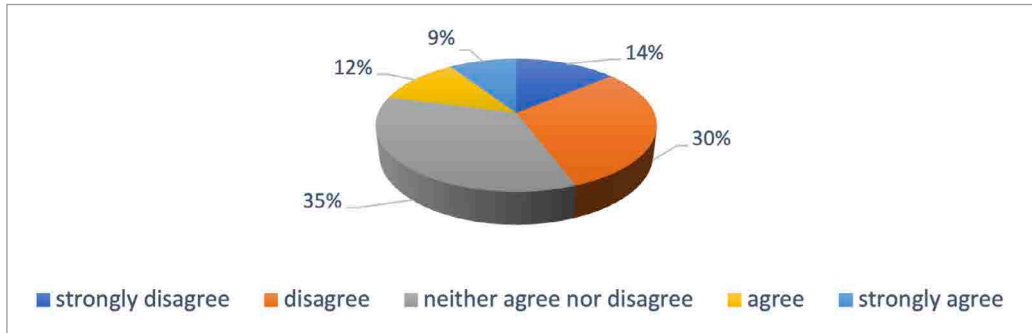
Chart 1: Question 7: I am confident when speaking in English

Source: Our research 2022.

The eighth question inquired if they felt anxious, distressed, emotional or any other negative feeling (in a certain moment), that will negatively affect their confidence in using English. The results of this question come to a big surprise, as we can see the vast majority of respondents were neutral (35%), followed by 30% of "disagree", 14% "strongly disagree", while the remainder of the answers were inclined to the positive part of the scale, in a noticeable minority. The respondents do not feel their usage of English is affected by their negative emotional states.

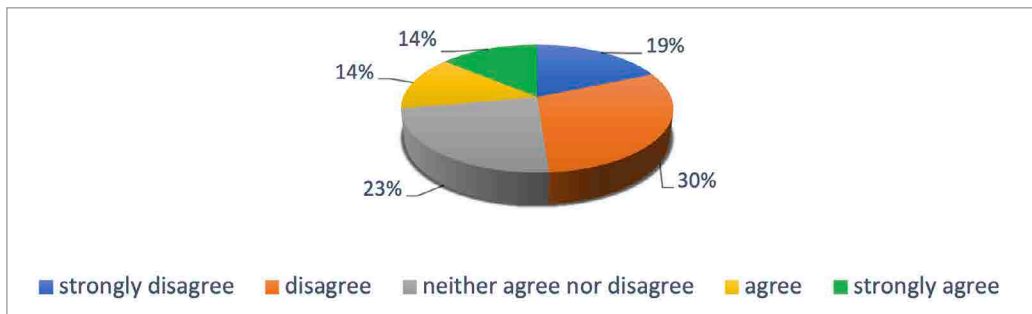
Chart 2: Question 8: If I feel anxious, distressed, emotional, or any other negative feeling (in a certain moment), that will negatively affect my confidence in using English

Source: Our research 2022.

In the ninth question, as shown in chart 3, respondents were asked to evaluate if sometimes, when they speak in English, they get so nervous they forget everything they wanted to say. It is surprising to see that the majority of answers were inclined to the negative side of the scale: 30% "disagree", 23% "neither agree nor disagree", 19% "strongly disagree", and only 14% for both "agree" and "strongly agree". The results show their perceived ability in speaking and using English is not affected by their momentary nervousness if it happens at all. This may show their belief in their spoken abilities cements their actual spoken abilities as successful.

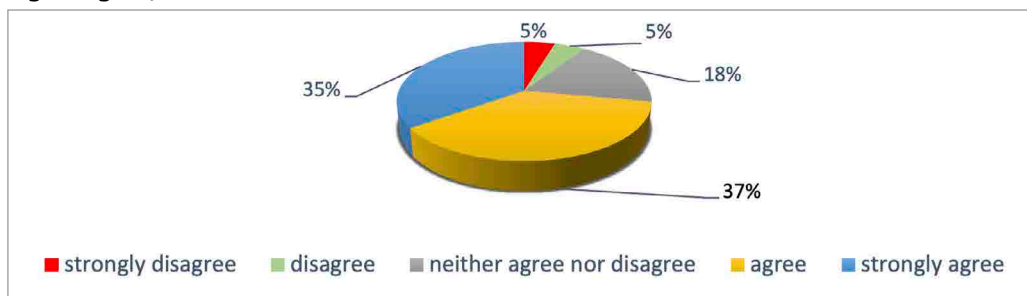
Chart 3: Question 9: Sometimes, when I speak in English, I get so nervous I forget everything I wanted to say

Source: Our research 2022.

In the tenth question, respondents were asked to evaluate if they believe that, by improving their overall self-confidence, they can be more confident in speaking in English, as well. As shown in the chart 4 below, 34.9% "strongly agree", 37.2% "agree", only 18.6% "neither agree nor disagree", 4.7% "disagree" and 2.3% "strongly disagree". This question relates to the main hypothesis of this paper and was investigating the students' general attitude towards confidence as part of who they are, and confidence in using English.

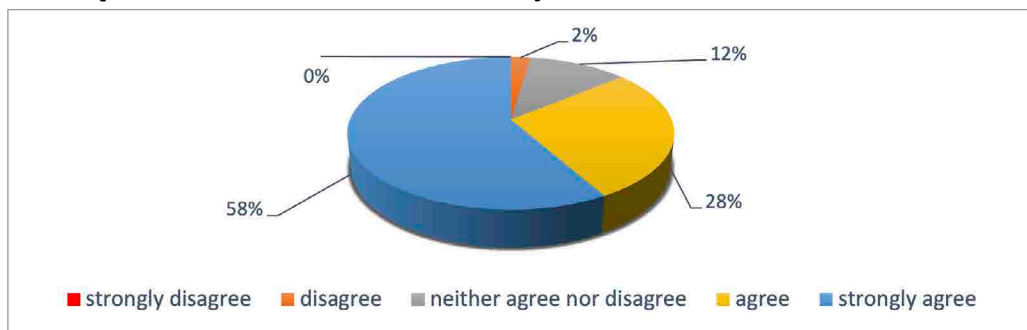
Chart 4. Question 10: By improving my overall self-confidence, I can be more confident in speaking in English, too

Source: Our research 2022.

In the last question, the students were asked if they believe confidence is closely related to success. As shown in the chart below, 58.1 % "strongly agree", 27.9 % "agree", only 11.6 % "neither agree nor disagree", and only 2.3 % "disagree". No answers to "strongly disagree" were given. The results show the students' awareness of having confidence in oneself is present, and they associate having or reaching success with being confident. The positive side of the scale got the highest score of all questions (a total of 86 %).

Chart 5. Question 11: I believe confidence is closely related to success

Source: Our research (2022).

3 DISCUSSION

In the ever-expanding world of business, trade, e-commerce, engineering, technology, teaching etc., English is omnipresent. Excellent communication skills in English are an absolute necessity, primarily in spoken form, and one is called upon to hone his skills in English. The need to perfect and constantly improve one's mastery of English is not without a cause – considering around 350 to 400 million of non-native speakers use English as their second language, thus surpassing the number of native speakers (Crystal 2003), the need to perfect it is very much real. The fear of competition, being outsmarted, fearing others' judgment, being embarrassed in front of an audience, making spelling mistakes in one's email sent to an executive manager, dreading the presentation that has to be given, or even attending a meeting with foreign investors or clients – all of these contexts force one to deeply reflect on both her language abilities, and her level of confidence to deliver a specific task, successfully.

Bilingualism among non-natives is a feat that was almost forced upon them – either use it (English) or get lost. One does not stand a chance without it. Now, there is a better understanding of how well intricate psyche and mind are. This research aimed at looking into the relationship between language abilities, confidence with which they are executed, and overall success upon doing so. Success which, in itself, perfects and hones language skills even more, thus closing a perfect vicious circle. The respondents in question have shown there is such a connection, and they are aware of it. They consider

themselves both fluent and confident in English, as well as believing confidence is related to success. The results seem to have proven the hypothesis right. As shown in Chart 4 and 5, the students claim that by improving their overall self-confidence, they can become more confident in speaking in English, which in turn shows that they are aware of the link between confidence and success.

Given the fact the sample may have been too little to give better, detailed insight into students' abilities, perceptions, and awareness, further research is needed in that respect. Limitations of this small-scale research were primarily location- and timewise, mainly focusing on the respondents from the area of Rijeka and PAR as the main institution; more precisely, the students of Business management, and Gastronomy and restaurant management at PAR. Further development of this and similar pieces of research could provide a deeper insight into such students' wants and needs, real-life correlations between confidence, English speaking abilities, and success.

4 CONCLUSION

Acquiring a language goes much beyond mere repetitions, memorizing idiomatic expressions, or spitting out formulas for grammar tenses. The use of a language surpasses the lexis itself and projects itself onto the users in question, reforming their personalities, distorting and rebuilding the way they think about the world and themselves. English, like any other language, is heavily laden with cultural, socio-economic, technological, societal and other factors, redefining the reality of its non-native users. The true purpose of a language is to become an intrinsic part of its user, to become one with her, inseparable from one's persona. Taking into consideration the goals of many of our students at PAR, being an independent, confident, and successful user of English is just one of the primary focuses, alongside business management, management in hospitality, food and beverages management, etc. Representing one's firm, one's business and/or brand can be marred in a single *lapsus linguae* done unintentionally, or worse yet, unknowingly. Ignorance is no excuse and considering the fact that much of world's business is conducted in English, by non-native speakers of English, any attempt at more extensive research must not go unrecognized by linguists. The author herself, as a non-native speaker of English with an acquired native-like proficiency, has witnessed the need for developing this matter further, so the initiative for it may have been intrinsic and self-fish, to an extent. Given the fact the author is no major researcher herself, but merely an observer and interlocutor with her students, the results of this small-scale research have also reflected her own. The results of the hypothesis were foreseen from personal experience, since the author was well aware this experience belongs to each and every learner of a language. Every learner shares his part in another's.

LITERATURE

1. Adalikwu, Chris. 2012. *How to build self-confidence, happiness, and health?* Bloomington: Author House.
2. Azmandian, Alireza. 2010. *Think yourself successful*. McGraw hill, United States.
3. Brown, Gillian, and George Yulle. 2000. *Discourse analysis*. Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press.
4. Brown, H. Douglas. 2007. *Principles of Language Learning and Teaching (5th ed.)*. New York: Pearson Education.
5. Crystal, David. 2003. *English as a Global Language*. Cambridge: Cambridge University Press. doi: 10.1017/CBO9780511486999
6. Hammer, Jeremy. 2001. *The practice of English language teaching (3rd ed)*. Cambridge: Longman.
7. Hrnić, Martina. 2022. *The Attitudes of Students and Teachers, Future and Former Seafarers, Towards the Importance of Maritime English*. NAŠE MORE: znanstveni časopis za more i pomorstvo, 69(1): 30–39.
8. MacIntyre, Peter. D. 1999. *Language anxiety: a review of the research for language teachers*. In D. J. Young (Ed.) *Affect in foreign language and second language learning: a practical guide to creating a low-anxiety classroom atmosphere (13–23)*. Boston: McGraw-Hill.

9. Morozova, Yulia. 2013 *Methods of enhancing speaking skills of elementary level students*. Translation Journal, 17(1): 1–24. Retrieved from: <http://translationjournal.net/journal/63learning.htm>
10. Murray, Dinah. 2006. *Coming out Asperger: Diagnosis, Disclosure, and Self-confidence*. London: Jessica Kingsley Publishers.
11. Rubio, Fernando. 2007. *Self-esteem and foreign language learning, introduction*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.
12. Ur, Penny. 1991. *A course in language teaching: practice and theory*. United Kingdom: Cambridge University Press. <https://encyclopedia.pub/entry/29797> (Accessed December 5th, 2022).

STUDY PROGRAMS ACCREDITED AT AMEU ECM

UNDERGRADUATE STUDIES

SOCIAL
GERONTOLOGY

HUMANITIES

MANAGEMENT

PHYSIOTHERAPY

NURSING

ARCHIVES
MANAGEMENT

DANCE,
CHOREOGRAPHY

WEB AND
INFORMATION
TECHNOLOGIES

GRADUATE STUDIES

SOCIAL
GERONTOLOGY

HUMANITIES

PROJECT
MANAGEMENT

EUROPEAN
BUSINESS STUDIES
PROJECT MANAGEMENT

HEALTH SCIENCES
Nursing, Public Health,
Physiotherapy,
Integrative Health Sciences,
Autism

ARCHIVES AND
RECORDS MANAGEMENT

ENVIRONMENTAL
STUDIES

DANCE STUDIES

WEB SCIENCE
AND TECHNOLOGY

LOGO PEDAGOGICS

Study program
of improvement

DOCTORAL STUDIES

SOCIAL
GERONTOLOGY

HUMANITIES

STRATEGIC
COMMUNICATION
MANAGEMENT

PROJECT
MANAGEMENT

PHYSIOTHERAPY

ARCHIVAL SCIENCES

APPLIED ARTIFICIAL
INTELLIGENCE